

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دوره مجازی

"توحید در نهج البلاغه"

کانال آموزشی مجازی دینکلاس

@dinclass

جلسه اول :

و من خطبه له علیه السلام يذكر فيها ابتداء خلق السماء والأرض و خلق آدم و فيها ذكر الحج و تحتوي على حمد الله و خلق العالم و خلق الملائكة و اختيار الأنبياء و مبعث النبي و القرآن و الأحكام الشرعية

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَبْلُغُ مَدْحَتَهُ الْقَائِلُونَ وَلَا يُحْصَى نِعَمَاهُ الْعَادُونَ وَلَا يُؤَدَّى حَقُّهُ الْمُجْتَهِدُونَ الَّذِي لَا يُدْرِكُهُ بَعْدُ أَهْمَمُ وَلَا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفُطُنِ الَّذِي لَيْسَ لَصِفَتِهِ حَدٌّ مَحْدُودٌ وَلَا نَعْتُ مَوْجُودٌ وَلَا وَقْتُ مَعْدُودٌ وَلَا أَجَلٌ مَمْدُودٌ فَطَرَ الْخَلَائِقَ بِقُدْرَتِهِ وَنَشَرَ الرِّيحَ بِرَحْمَتِهِ وَتَدَبَّ الصُّخُورَ مِيدَانِ أَرْضِهِ

أَوَّلُ الدِّينِ مَعْرِفَتُهُ وَكَمَالُ مَعْرِفَتِهِ التَّصَدِّيقُ بِهِ وَكَمَالُ التَّصَدِّيقِ بِهِ تَوْحِيدُهُ وَكَمَالُ تَوْحِيدِهِ الْإِخْلَاصُ لَهُ وَكَمَالُ الْإِخْلَاصِ لَهُ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ لَشَهَادَةِ كُلِّ صِفَةٍ أَنَّهَا غَيْرُ الْمَوْصُوفِ وَشَهَادَةِ كُلِّ مَوْصُوفٍ أَنَّهُ غَيْرُ الصِّفَةِ فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فَقَدْ قَرَنَهُ وَ مَنْ قَرَنَهُ فَقَدْ ثَنَاهُ وَ مَنْ ثَنَاهُ فَقَدْ جَزَاهُ وَ مَنْ جَزَاهُ فَقَدْ جَهَلَهُ

وَمَنْ جَهَلَهُ فَقَدْ أَشَارَ إِلَيْهِ وَ مَنْ أَشَارَ إِلَيْهِ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَ مَنْ قَالَ فِيمَ فَقَدْ ضَمَّنَهُ وَ مَنْ قَالَ عَلَامَ فَقَدْ أَخْلَى مِنْهُ: كَائِنٌ لَا عَنْ حَدَثٍ مَوْجُودٌ لَا عَنْ عَدَمٍ مَعَ كُلِّ شَيْءٍ لَا بِمُقَارَنَةٍ وَغَيْرُ كُلِّ شَيْءٍ لَا بِمُزَايَلَةٍ فَاعِلٌ لَا بِمَعْنَى الْحَرَكَاتِ وَ الْآلَهُ بِصِيرٍ إِذْ لَا مَنْظُورَ إِلَيْهِ مِنْ خَلْقِهِ مُتَوَحِّدٌ إِذْ لَا سَكَنَ يَسْتَأْنِسُ بِهِ وَ لَا يَسْتَوْحِشُ لِفَقْدِهِ

أَنْشَأَ الْخَلْقَ إِنْشَاءً وَابْتَدَأَهُ ابْتِدَاءً بِلَا رَوِيَّةٍ أَجَالَهَا وَ لَا تَجَرِبَةَ اسْتِفَادَهَا وَ لَا حَرَكَةَ أَحْدَثَهَا وَ لَا هِمَامَةَ نَفْسٍ اضْطَرَبَ فِيهَا أَحَالَ الْأَشْيَاءَ لِأَوْقَاتِهَا وَ [لَاءَمَ] لَأَمَ بَيْنَ مُخْتَلِفَاتِهَا وَ غَرَزَ غَرَائِزَهَا وَ أَلَزَمَهَا أَشْبَاحَهَا عَالِمًا بِهَا قَبْلَ ابْتِدَائِهَا مُحِيطًا بِحُدُودِهَا وَ

أَنْتَهَائِهَا عَارِفًا بِقَرَائِنِهَا وَأَحْنَائِهَا: ثُمَّ أَنْشَأَ سُبْحَانَهُ فَتَقَى الْأَجْوَاءَ وَشَقَّ الْأَرْجَاءَ وَسَكَّاتِكَ الْهَوَاءَ فَأَجْرَى فِيهَا مَاءً مُتَلَاظِمًا تَيَّارُهُ مُتَرَاكِمًا زَخَّارُهُ حَمَلُهُ عَلَى مَتْنِ الرِّيحِ الْعَاصِفَةِ وَالزَّرْعِ الْقَاصِفَةِ فَأَمَرَهَا بِرَدِّهِ وَسَلَطَهَا عَلَى شِدَّةِ وَقَرْنَهَا إِلَى حَدِّ الْهَوَاءِ مِنْ تَحْتِهَا فَتَيَّقَ وَالْمَاءُ مِنْ فَوْقِهَا دَفِيقٌ ثُمَّ أَنْشَأَ سُبْحَانَهُ رِيحًا أَعْتَقَمَ مِهْبَهَا وَأَدَامَ مُرْبَهَا وَأَعَصَفَ مَجْرَاهَا وَأَبْعَدَ مَنَشَاهَا فَأَمَرَهَا بِتَصْفِيقِ الْمَاءِ الزَّخَّارِ وَإِثَارَةِ مَوْجِ الْبَحَارِ فَمَخَضَتْهُ مَخْضُ السَّقَاءِ وَعَصَفَتْ بِهِ عَصْفَهَا بِالْفَضَاءِ تَرْدُ أَوَّلِهِ [عَلَى] إِلَى آخِرِهِ وَسَاجِيهِ [عَلَى] إِلَى مَائِرِهِ حَتَّى عَبَّ عَبَابُهُ وَرَمَى بِالزَّبَدِ رُكَامَهُ فَرَقَعَهُ فِي هَوَاءٍ مُنْفَتِقٍ وَجَوٍّ مُنْفَتِقٍ فَسَوَى مِنْهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ جَعَلَ سُفْلَاهُنَّ مَوْجًا مَكْفُوفًا وَعُلْيَاهُنَّ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَسَمَكًا مَرْفُوعًا بَغَيْرِ عِمْدٍ يَدْعُمُهَا وَلَا دَسَارٍ [يَنْتَظِمُهَا] يَنْتَظِمُهَا ثُمَّ زَيَّنَهَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ وَضِيَاءِ الثَّوَابِقِ وَأَجْرَى فِيهَا سِرَاجًا مُسْتَطِيرًا وَقَمَرًا مُنِيرًا فِي فَلَكٍ دَائِرٍ وَسَقْفٍ سَائِرٍ وَرَقِيمٍ مَائِرٍ.

مقدمه :

مباحث توحیدی که در نهج البلاغه موجود است هم به دلیل قوت متن و هم به دلیل وجود شواهد فراوان در سایر کتب مانند توحید صدوق وجود دارد همگی موید این معنا هستند که این کلمات از مقام عصمت صادر شده است لذا ما در این مباحث به دنبال بحث های سندی نخواهیم بود . همچنین توجه داشته باشید که برخی محققین معتقد هستند که برخی از این خطب از وجود مقدس امام رضا علیه السلام صادر شده است که البته این مسئله مهم نیست و مهم برای ما این است که در آخر این کلمات نورانی از مقام عصمت و وجود مقدس معصوم صادر شده است .

فراز ۱ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَبْلُغُ مَدْحَتَهُ الْقَائِلُونَ وَلَا يُحْصِي نِعْمَاءَهُ الْعَادُونَ

ترجمه :

حمد و سپاس خداوندی را که سخنان او از ستودن او عاجزند و حسابگران از شمارش نعمت های او ناتوان

شرح فراز ۱:

هر حامدی و هر قائلی و هر مداحی هر چه قدر هم در مدح و حمد قدرت داشته باشد و بتواند ممدوح خود را مدح کند نمی تواند مدح خداوند متعال را آنگونه که بایسته است انجام بدهد، حتی وجود پیغمبر اکرم صلی الله علیه و اله و سلم توان مدح الهی و حمد الهی آنگونه که بایسته و شایسته ی ذات ربوبی است را فاقد است و خود همین اقرار اوج مقام توحید است، یعنی اگر حامد (حمد کننده) به اینجا برسد که بداند اوج معرفت نسبت به خدا عجز از معرفت خدا است و وقتی نتوانستیم او را آنگونه که هست بشناسیم مشخص خواهد شد که نمی توانیم او را آنگونه که باید حمد بنماییم ! چون حمد و شکر و مدح همه متفرع بر شناخت آن ممدوح و محمود و مشکور است .

کنه حقیقت حقّ برای احدی مکشوف نیست چه در دنیا و چه در آخرت و بر اساس همین برهان متین حضرت فرموده اند: لا يبلغ مدحته القائلون، و الا اگر واقعا بشود خدا را شناخت و آنگونه که هست شهود کرد و مشاهده کرد و وجدان کرد چرا نتوان او را مدح کرد؟ وقتی بتوانیم خدا را اکتناه بکنیم و آنگونه که هست بشناسیم قطعاً حقیقت مدح او را نیز می توانیم انجام بدهیم، اما بر اساس این متن مبارک چنین چیزی هرگز میسر و ممکن نیست و نخواهد بود!

گاهاً سوالی پیش می آید که چرا ما خدا را حمد می کنیم؟! پاسخ: الف - به جهت علو ذات او که او را شایسته حمد کرده است و ب - به این جهت است که ما بکم من نعمه فمن الله و چون ما توان نداریم که نعم الهی را آنگونه که باید احصا بکنیم و بشماریم و بفهمیم در اینجا دوباره آنگونه که باید حق او را نمی توانیم به جا بیاوریم و به تعبیر شیرین قرآن کریم که می فرماید: وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا و اگر نعمتهای خدا را بشمارید، هرگز آنها را شماره نتوانید کرد! پس شمارشگران نمی توانند نعمت های الهی را تحت شماره و اشراف در بیاورند.

فراز ۲:

وَلَا يُؤَدِّي حَقَّهُ الْمُجْتَهِدُونَ الَّذِي لَا يُدْرِكُهُ بَعْدُ الْهَمَمُ وَلَا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفَطْنِ

ترجمه:

تلاشگران از ادای حق او در مانده اند خدایی که افکار ژرف اندیش، ذات او را درک نمی کنند و دست غواصان دریای علوم به او نخواهد رسید.

شرح فراز ۲:

بر اساس این متن مبارک هر اندازه که تلاش بنماییم تا بندگی خداوند متعال را به جا بیاوریم نمی توانیم حق ربوبیت و معبود بودن و بندگی او را به جا بیاوریم و لو آنکه شخص امام سجاد علیه السلام باشد در ادای این حق ناتوان است.

به این روایت شریفه از امام سجاد علیه السلام که به این موضوع مهم اشاره دارد دقت فرماید:

فتح الأبواب مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ دَاوُدَ الْخَرَجِيُّ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ حَسَنِ الْمُقَرِّي عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنِيِّ عَنْ الْأَمْدِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ قُرَيْبٍ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ فَاسْتَعْظَمَ عَبْدُ الْمَلِكِ مَا رَأَى مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ بَيْنَ عَيْنَيْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فَقَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَقَدْ بَيَّنَّ عَلَيْكَ الْاجْتِهَادُ وَلَقَدْ سَبَقَ لَكَ مِنَ اللَّهِ الْحُسْنَى وَأَنْتَ بَضْعَةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ص قَرِيبُ النَّسَبِ وَكِدُّ السَّبَبِ وَ إِنَّكَ لَدُو فَضْلٍ عَظِيمٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ وَ ذَوِي عَصْرِكَ وَلَقَدْ أُوتِيتَ مِنَ الْفَضْلِ وَالْعِلْمِ وَالِدِّينِ وَالْوَرَعِ مَا لَمْ يُؤْتَهُ أَحَدٌ مِثْلَكَ وَ لَا قَبْلَكَ إِلَّا مِنْ مَضَى مِنْ سَلَفِكَ وَ أَقْبَلَ يَتْنِي عَلَيْهِ وَ يُطْرِيه قَالَ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ ع كُلُّ مَا ذَكَرْتَهُ وَ وَصَفْتَهُ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَ تَأْيِيدِهِ وَ تَوْفِيقِهِ فَإِنَّ شُكْرَهُ عَلَى مَا

أَنعَمَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص يَقِفُ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى تَرْمَ قَدَمَاهُ وَيُظْمَأُ فِي الصَّيَامِ حَتَّى يُعْصَبَ فُوهُ فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ يَغْفِرْ لَكَ اللَّهُ - مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ فَيَقُولُ ص أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلَى وَ أَبْلَى وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولَى وَاللَّهُ لَوْ تَقَطَّعَتْ أَعْضَائِي وَ سَأَلْتُ مُقَلَّتَايَ عَلَى صَدْرِي لَنْ أَقُومَ لِلَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ بِشُكْرِ عَشْرِ الْعَشِيرِ مِنْ نِعْمَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْ جَمِيعِ نِعْمَةِ اللَّهِ الَّتِي لَا يُحْصِيهَا الْعَادُونَ وَ لَا يَبْلُغُ حَدَّ نِعْمَتِهِ مِنْهَا عَلَى جَمِيعِ حَمْدِ الْحَامِدِينَ - لَا وَاللَّهِ أَوْ يَرَانِي اللَّهُ لَا يَشْغَلْنِي شَيْءٌ عَنْ شُكْرِهِ وَ ذِكْرِهِ فِي لَيْلٍ وَ لَا نَهَارٍ وَ لَا سِرٍّ وَ لَا عَلَانِيَةٍ وَ لَوْ لَا أَنَّ لَأَهْلِي عَلَى حَقٍّ وَ لِسَائِرِ النَّاسِ مِنْ خَاصَّتِهِمْ وَ عَامَّتِهِمْ عَلَى حَقُّوْقًا - لَا يَسْعُنِي إِلَّا الْقِيَامُ بِهَا حَسَبَ الْوُسْعِ وَ الطَّاقَةِ حَتَّى أُؤَدِّيَهَا إِلَيْهِمْ لَرَمَيْتُ بِطَرْفِي إِلَى السَّمَاءِ وَ بَقَلْبِي إِلَى اللَّهِ ثُمَّ لَمْ أَرُدْهُمَا حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ عَلَى نَفْسِي وَ هُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ وَ بَكَى عَبْدُ الْمَلِكِ وَ قَالَ شَتَانُ بَيْنَ عَبْدٍ طَلَبَ الْآخِرَةَ وَ سَعَى لَهَا سَعِيَهَا وَ بَيْنَ مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا مِنْ أَيْنَ جَاءَتْهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ثُمَّ أَقْبَلَ يَسْأَلُهُ عَنْ حَاجَاتِهِ وَ عَمَّا قَصَدَ لَهُ فَشَفَعَهُ فِيمَنْ شَفَعَ وَ وَصَلَهُ بِمَالٍ ١

ترجمه :

زهري گفت با حضرت زين العابدين رفتم پيش عبد الملک بن مروان اثر سجده‌اي که در پيشاني علي بن الحسين ديد خيلي بزرگ شمرده عرضکرد واقعا در راه عبادت خدا کوشش ميکني، خداوند بتو عنايت فراوان دارد پاره تن پيغمبري قرابت نزديک و نسبت زياد تو مقامی ارجمند بين خانواده خود و اهل زمان داری، دارای علم و فضل و دين و ورعی هستی که احدی پيش از تو و بعد از تو دارای اين مقام نبوده‌اند جز اجداد طاهرينت شروع کرد بتعريف و ستايش آن مولا. علي بن الحسين فرمود آنچه ذکر کردی از لطف خدا و تائيد و توفيقش کجا ميتوان شکر و سپاس نعمت او را نمود. آنقدر پيامبر در نماز ايستاد تا قدمهايش ورم کرد چنان در روزه داری تشنه ميشد آب دهانش خشک ميگرديد، گفتند يا رسول الله مگر خداوند وعده مغفرت بتو نداده؟ ميفرمود بنده شکر گزار خدا نباشم؟ خدای را سپاس بر نعمت و آزمائشش و او را ستايش از ابتدا تا انتهای روزگار بخدا سوگند اگر اعضايم قطع شود و چشمانم بر روی سينهام بيفتد هنوز سپاس یک دهم از یک نعمت از نعمتهای بي شمارش را نکرده‌ام ستايش تمام ستايشگران بپايه یک نعمت او نميرسد. بخدا سوگند از کوشش در شکرگزاری فرو گذار نخواهم بود تا او ببندد که پيوسته در ستايش اويم در شب و روز آشکارا و پنهان اگر خانواده‌ام و مردم بر من حقوقی نداشتند که بناچار بايد آن حقوق را مراعات نمود پيوسته چشم به آسمان ميدوختم و دل در گرو او مينهادم تا جان در بدن دارم در اين موقع اشک از ديدگان فرو ريخت عبد الملک نيز گريه کرد.

گفت چقدر فاصله است بين بنده‌اي که جويای آخرت باشد و در آن راه کوشش کند و بين کسی که طالب دنيا است از هر راه که شد ديگر نصیبی در آخرت ندارد و آنگاه از نیازهای مولا سؤال کرد و علت آمدنش را پرسيد و وساطت او را در باره کسانی که واسطه شده بود پذيرفت و مبلغ هنگفتی در اختيار ما گذاشت.

١ بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ٤٦، ص: ٥٧

ادامه فراز ۲:

الَّذِي لَا يُدْرِكُهُ بَعْدُ الْهَمَمِ وَلَا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفِطَنِ

ذات او را درک نمی کنند و دست غواصان دریای علوم به او نخواهد رسید.

شرح ادامه فراز ۲ :

توجه داریم که همت های انسان ها هر چقدر بلند و ژرف باشد او را درک نمی کنند حتی اگر همت امام معصوم علیه السلام در کار باشد که در اوج همت و بلندای آن قرار دارد و هر چقدر اهل غواصی در اندیشه و مسائل عمیق باشید خداوند سبحان را آنگونه که هست نخواهید شناخت .

فراز ۳:

الَّذِي لَيْسَ لَصِفَتِهِ حَدٌّ مَحْدُودٌ وَلَا نَعْتُ مَوْجُودٌ وَلَا وَقْتُ مَعْدُودٌ وَلَا أَجَلٌ مَمْدُودٌ

ترجمه :

خدایی که اوصافش در چهار چوب حدود ننگند، و به ظرف وصف در نیاید، و در مدار وقت معدود، و مدت محدود قرار نگیرد.

شرح فراز ۳ :

خداوند موجود مقداری و متجزی نیست که بتوانی او را شناسی و با او مواجهه مستقیم داشته باشی تا درون و برون او را بتوانی شناسی! دقت کنید که موجودات مقداری و محدود همگی محدود و قابل شناختند حتی رسول اکرم صلی الله علیه و اله و سلم و امیرالمومنین علیه السلام نیز قابل شناخت هستند چرا که برای همگی ایشان حدّ محدود و نعت موجود است پس هر موجودی که برای او حدّ محدود و نعت موجودی (صفات قابل وجدان) وجود داشته باشد و به اصطلاح متجزی و مقداری باشد عقلاً قابل شناخت است .

همچنین او (ذات باری تعالی) زمان ندارد، لازم است بدانیم که عقلاً موجودی تحت اشراف ما در می آید که در زمان حاصل شود و بتوانیم به او اشراف و احاطه پیدا کنیم به این معنا که من در فلان تاریخ فلان شیء را دیدم و شهود کردم و وجدان کردم، ذات باری تعالی نه قبل دارد و نه بعد دارد و نه زمان دارد و همچنین او اجل و عُمر و وقت ندارد تا بتوان او را وجدان و شهود کرد و به او اشراف و سلطه پیدا کرد.

فراز ۴:

ترجمه :

مخلوقات را با قدرت خود آفرید و با رحمت خود بادهای را به حرکت در آورد و به وسیله کوهها اضطراب و لرزش زمین را به آرامش تبدیل کرد.

شرح فراز ۴ :

خداوند متعال خلایق را به قدرت خود آفریده است و تمام مخلوقات را با قدرت مقدسه خود خلق نموده است و نه اینکه آن‌ها را با ابزار و وسائط و ادوات آفریده باشد خیر، به فرمایش خود خداوند متعال در قرآن کریم: "انما امره اذا اراد شیء ان يقول له کن فیکون" لذا خداوند متعال در خلق خود نیاز به شریک و ظهیر و پشتیبان و معاون و .. ندارد.

خداوند متعال بادهای را پراکند و این گفتار مقدس حضرت امیرالمومنین علیه السلام خود ریشه ی قرآنی دارد که خداوند متعال می فرماید: "وَهُوَ الَّذِي يَرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ" یعنی: "او کسی است که بادهای را بشارت دهنده در پیشاپیش (باران) رحمتش می فرستد؛ تا ابرهای سنگین بار را (بر دوش) کشند؛ (سپس) ما آنها را به سوی زمینهای مرده می فرستیم؛ و به وسیله آنها، آب (حیاتبخش) را نازل می کنیم؛ و با آن، از هرگونه میوه ای (از خاک تیره) بیرون می آوریم؛ این گونه (که زمینهای مرده را زنده کردیم)، مردگان را (نیز در قیامت) زنده می کنیم، شاید (با توجه به این مثال) متذکر شوید!"

مطلبی که لازم است در اینجا متذکر شویم آن است که اگر خداوند متعال بادهای را رها می فرمود و بادی نمی وزید و یا آنکه بالعکس تعادل در رفت و آمد بادهای به هم می خورد (مانند ایجاد دائمی طوفان ها و گردبادهای در سراسر کره زمین و به شکل مستمر) زندگی بر انسان غیر ممکن می شد! و مطلب دیگر آن که بادهای هم می توانند مظهر رحمت الهی باشند و هم می توانند مظهر عذاب الهی باشد.

در فراز دیگر حضرت امیرالمومنین علیه السلام مستمعین را توجه می دهند به اینکه که اگر این صخور و کوه ها نبودند کار بر ساکنان زمین مشکل و یا شاید میشد چرا که کوه ها وسیله ی دفع اضطراب و لرزش زمین را بر عهده دارند.

فراز ۵ :

أَوَّلُ الدِّينِ مَعْرِفَتُهُ وَ كَمَالُ مَعْرِفَتِهِ التَّصَدِّيقُ بِهِ وَ كَمَالُ التَّصَدِّيقِ بِهِ تَوْحِيدُهُ وَ كَمَالُ تَوْحِيدِهِ الْإِخْلَاصُ لَهُ وَ كَمَالُ الْإِخْلَاصِ لَهُ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ لِشَهَادَةِ كُلِّ صِفَةٍ أَنَّهَا غَيْرُ الْمَوْصُوفِ وَ شَهَادَةِ كُلِّ مَوْصُوفٍ أَنَّهُ غَيْرُ الصِّفَةِ

ترجمه :

سر آغاز دین، خداشناسی است و کمال شناخت خدا، باور داشتن، او و کمال باور داشتن خدا، شهادت به یگانگی اوست؛ و کمال توحید (شهادت بر یگانگی خدا) اخلاص و کمال اخلاص، خدا را از صفات مخلوقات جدا کردن است زیرا هر صفتی نشان می دهد که غیر از موصوف و هر موصوفی گواهی می دهد که غیر از صفت است.

شرح فراز ۵:

اساس و پایه و محور دین معرفت الله است (توجه داریم که دین در نزد خدا اسلام است و در قرآن هیچ گاه دین جمع بسته نشده است چرا که روح تمام شرایع توحید و تسلیم در برابر حق است اما در این شرایع و در فقه عملی آنها تفاوت هایی وجود دارد لکن اساس این ادیان یک چیز است)

سوال اساسی اینجاست که آیا انسان هر چیز متوهمی را می تواند به عنوان خداوند عبادت کند؟! خیر، معرفت خداوند اساس و پایه دین است که انسان باید او را به تعالیم انبیاء و اوصیاء بشناسد، پس هم خداوند را می توان شناخت به این معنا که خداوند ذاتی است که زمان ندارد، مکان ندارد، جزء و کل و قبل و بعد ندارد و هم خداوند را نمی توان شناخت به این معنا که انسان اتم و مولکول را می شناسد و به ذات آنها احاطه و اشراف دارد و در این مساله تناقض لازم نمی آید!!

انسان موحد، خداوند متعال را تصدیق می نماید و او را می شناسد به عنوان ذاتی که متعالی از مخلوقات مقداری و متجزی است و این کمال معرفت است که تصدیق به او می نماید، و کمال این تصدیق توحید خداوند متعال است، همچنین انسان موحد خداوند متعال را ذاتاً و صفتاً و فعلاً واحد می داند .

-----پایان جلسه اول-----

جلسه دوم :

ادامه فراز ۵ :

وَ كَمَالُ تَوْحِيدِهِ الْإِخْلَاصُ لَهُ وَ كَمَالُ الْإِخْلَاصِ لَهُ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ لِشَهَادَةِ كُلِّ صِفَةٍ أَنَّهَا غَيْرُ الْمَوْصُوفِ وَ شَهَادَةِ كُلِّ مَوْصُوفٍ أَنَّهُ غَيْرُ الصِّفَةِ

ترجمه :

و کمال توحید (شهادت بر یگانگی خدا) اخلاص و کمال اخلاص، خدا را از صفات مخلوقات جدا کردن است زیرا هر صفتی نشان می‌دهد که غیر از موصوف و هر موصوفی گواهی می‌دهد که غیر از صفت است.

ادامه شرح فراز ۵:

گفته شد اول دین معرفت الله است و این معرفت اگر بخواهد به ثمر برسد بایستی به ایمان برسد و ایمان نیز باید بر محوریت توحید باشد (و نه شرک) در ادامه حضرت می‌فرمایند: اگر توحید بخواهد توحید حقیقی باشد لازم است که توحید مخلصانه باشد، حضرت در مقام توضیح توحید کامل و حقیقی هستند.

مستحضر هستید که ادعای توحید در عالم زیاد است و ممکن است بسیاری از مردم خودشان را موحد بدانند ولی وجود مبارک حضرت توحید حقیقی را معرفی می‌فرمایند.

این اخلاصی که در اینجا عنوان شده است اخلاص اخلاقی نیست، خیر این اخلاص در اعتقاد است، حال این اخلاص چیست؟ حضرت خود توضیح می‌فرمایند که کمال الاخلاص له نفی الصفات عنه، این به چه معناست؟ بعد خود حضرت توضیح می‌فرمایند که لشهادة کل الصفه انها غیر موصوف، یعنی ما سوی الله (غیر خدا) همه در صفت و موصوف موجود هستند، ما سوی الله موصوف و صفت هستند به این معنا که مثلاً یک شیء مثل سیب یا پرتقال یا خورشید را در نظر بگیرید، ما این شیء را به موصوف و صفت تحلیل می‌کنیم یعنی می‌گوییم این سیب موصوفی است و حقیقتی است که متعین است در یک صفاتی مثل رنگ سیب، بوی سیب، اندازه سیب و مزه سیب و هزاران ویژگی، پس شما هر موصوفی را که به آن نظر بکنید این مجموعه‌ای از ویژگی‌های متعدد است، حال حضرت می‌فرمایند کمال اخلاص در توحید نفی صفات از خداوند است این فرمایش به چه معنا است؟! یعنی چگونه صفات را از خداوند سلب بنماییم؟ آیا پیام حضرت برای ما این است که بگوییم خدا علم ندارد؟ خدا قدرت ندارد، خدا حیات ندارد؟ آیا یک چنین سلبی مورد نظر حضرت است؟ یا اینکه نه به این معنا است که آن صفاتی را از خداوند سلب کن که متعدد و متکثر هستند و هر کدام غیر دیگری هستند و هر کدام از این صفات از موصوف قابل سلب هستند. به نظر می‌رسد منظور امام (صلوات الله علیه) همین معنای دوم است نه معنای اول. صفاتی که در ما موجود است **اولاً** متعدد است یعنی هر کدام غیر از دیگری است مثلاً مزه سیب غیر از رنگ سیب است **ثانیاً** صفاتی که در ما سوی الله وجود دارد از موصوف قابل سلب است یعنی مثلاً سیب یک صفت ترشی دارد این صفت ترشی را می‌تواند از دست بدهد یا این صفت در او تغییر و تبدیل پیدا کند و به شیرینی مبدل بشود. انسان نیز در این معانی همانند سیب است چرا که دارای شهوت، غضب، اندیشه، عقل و ... است و هر کدام از این‌ها غیر از دیگری است، مثلاً شهوت غیر از غضب است و شاهد این مطلب همین است که وقتی انسان غضبناک می‌شود لزوماً شهوت او مانند غضب بالا نمی‌رود یا بالعکس وقتی دچار شهوت می‌شود لزوماً غضب همراه با شهوت بالا نمی‌رود! پس این صفات هر کدام غیر از دیگری هستند و از انسان قابل سلب و یا در انسان قابل تغییر و تبدیل و زیاده و نقصان هستند. همچنین علم و

قدرت ما هر کدام غیر از دیگری هستند و حتی علوم ما نیز متعدد است، آیا علم من به شیمی همان علم من به فیزیک و یا ریاضی است؟ خیر.

پس ما صفات به این معنا را از خدا سلب می نماییم چرا؟ به شهادت اینکه هر صفتی فریاد می زند من غیر از موصوف هستم و هر موصوفی نیز فریاد می زند من غیر از صفت هستم. مثلاً آب را در نظر بگیرید، همین آبی را که می نوشید آیا می توانید مایع بودن آب را در یک جیب خود بگذارید و خود آب را در جیب دیگران بگذارید؟ خیر. مادامی که آب آب است مایع نیز هست، ولیکن این مایع بودن آب از آب قابل سلب است می تواند بخار شود یا منجمد شود.

فراز ۶:

فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فَقَدْ قَرَنَهُ وَمَنْ قَرَنَهُ فَقَدْ ثَنَاهُ وَمَنْ ثَنَاهُ فَقَدْ جَزَّاهُ وَمَنْ جَزَّاهُ فَقَدْ جَهَلَهُ وَمَنْ جَهَلَهُ فَقَدْ أَشَارَ إِلَيْهِ وَمَنْ أَشَارَ إِلَيْهِ فَقَدْ حَدَّهُ وَمَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ

ترجمه:

پس هر کس خدای سبحان را با صفتی وصف کند او را با قرینی پیوند داده، و هر که او را با قرینی پیوند دهد دوتایش انگاشته، و هر که دوتایش انگارد دارای اجزایش دانسته، و هر که او را دارای اجزاء بداند حقیقت او را نفهمیده، و هر که حقیقت او را نفهمید برایش جهت اشاره پنداشته، و هر که برای او جهت اشاره پندارد محدودش به حساب آورده، و هر که محدودش بداند چون معدود به شماره اش آورده.

شرح فراز ۶:

اگر کسی خدا را به صفات مخلوقین وصف کند او را قرین نموده است، مستحضرید که تمام این خطبه وصف و معرفی خدا است اما بدانید ما دو جور و دو نوع وصف داریم، آن وصفی که مورد نهی حضرت است وصف خداوند به صفات و حالات مخلوقین است، یک بحثی در عراق آن روز بود که می گفتند خدا عالم به علم و قادر به قدرت است یعنی کان قدرت و علم را برای خداوند متعال یک ابزار می دیدند در حالیکه قدرت و علم خداوند متعال مانند علم و قدرت ما متجزی و متکثر و قابل سلب نیست، خیر خداوند ذات العلم و ذات القدرة است. صفات خدا مانند مخلوقین نیست که می بینند با چشم و می شنوند با گوش، آیا خداوند نیز با یک بُعد خود به اشیاء علم پیدا می کند و با بُعد دیگرش بر اشیاء تسلط و سیطره دارد؟! خیر این که وصف شیء و ذات متجزی و مقداری است، خدا اینگونه نیست.

به این روایت از امام باقر علیه السلام دقت فرمایید:

عَلَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ: فِي صِفَةِ الْقَدِيمِ إِنَّهُ وَاحِدٌ صَمَدٌ أَحَدٌ الْمَعْنَى لَيْسَ بِمَعْنَى كَثِيرَةٍ مُخْتَلَفَةٍ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ يَزْعُمُ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ

الْعَرَّاقُ أَنَّهُ يَسْمَعُ بِغَيْرِ الْبَصَرِ وَ يُبْصِرُ بِغَيْرِ الْبَصَرِ فَقَالَ كَذَبُوا وَ أَلْحَدُوا وَ شَبَّهُوا تَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ إِنَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ يَسْمَعُ بِمَا يُبْصِرُ وَ يُبْصِرُ بِمَا يَسْمَعُ قَالَ قُلْتُ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ بَصِيرٌ عَلَى مَا يَعْقِلُونَهُ قَالَ فَقَالَ تَعَالَى اللَّهُ إِنَّمَا يَعْقِلُ مَا كَانَ بِصِفَةِ الْمَخْلُوقِ وَ لَيْسَ اللَّهُ كَذَلِكَ.^۲

محمد بن مسلم گوید امام باقر (علیه السلام) در باره صفت خدای قدیم فرمود: همانا او یگانه و صمد است؛ یکتا معنی است، معانی زیاد و مختلفی ندارد (علم و قدرت و سایر صفاتش همه بذاتش بر میگردند بلکه عین ذاتند) (عرضکردم مردمی از اهل عراق معتقدند که او میشوند بوسیله غیر آنچه می بیند و می بیند بوسیله غیر آنچه میشوند، فرمود دروغ گفتند و از دین منحرف شدند و خدا را تشبیه کردند- خدا برتر از آنست- خدا شنوا و بیناست، میشوند بآنچه می بینند و می بیند بآنچه میشوند، عرضکردم: آنها عقیده دارند که خدا بیناست بهمان معنایی که آنها از بینائی تعقل میکنند فرمود: خدای برتر است، تعقل شود هر چیز که بصفه مخلوق باشد و خدا چنین نیست (معنایی که آنها از بینائی تعقل میکنند اینست که دیدن با عضوی مانند چشم صورت گیرد و قوه بینائی انسان غیر از خود انسان است ولی بینائی خدا این گونه نیست زیرا اولاً خدا از عضو و ترکیب منزله است و ثانیاً قوه بینائی او هم عین خود اوست).

ادامه شرح :

اگر یک سری امور را قرین خدا نمودید و بالعکس، خدا را دو تا دانسته ای در حالیکه خداوند واحد است و قابل انقسام نیست، اگر چنین کردید خداوند را مجموعه ای از شئون نموده اید و متجزی کردید (مستحضرید که ما سوی الله همه متجزی هستند و کیفیات و صفات و حالات متعدده دارند) و اگر خدا را متجزی دانستید دیگر خداشناس نیستید، چرا که برای خدا صفات متکثر قائل شدید و کسی که خدا را نشناسد آن هنگام به او اشاره می کنید، چرا که هر موجود متجزی قابل اشاره است (می توانید به آن اشاره کنید که آن شیء آنجاست یا اینجا است) اما خداوند متعال قابل اشاره نیست چون اجزاء ندارد و متجزی نیست.

هر کس به خدا اشاره کرد و یا توانست به خدا اشاره کند او را محدود کرده است. اگر خوب به این عبارات دقت کنید (مانند متجزی، مثنی و ...) همه به یک معنا هستند.

اگر شما خدا را محدود کردید خداوند موجود عددی و مقداری می شود مانند اینکه می گوئید یک سیب، دو سیب، یک سیب اینجا است سیب دیگر آنجاست پس از این جهت که سیب محدود است قابل اشاره است و مقداری است.

مطلب دیگر که باید به آن توجه داشت این است که خداوند شیء مقداری و متجزی نیست لذا دو پذیر نیست، یعنی تحقق دو خدا مُحال است چون فقط خداوند است که ذات او غیر مقداری و غیر محدود و غیر متجزی است و این

نگاه که برخی دارند که خداوند ذاتی است که سعه ی بی نهایت دارد یک نگاه باطل است چرا که ذات خداوند غیر مقداری است .

فراز ۷:

وَمَنْ قَالَ فِيمَ فَقَدْ ضَمَّنَهُ وَمَنْ قَالَ عَلَامَ فَقَدْ أَخْلَى مِنْهُ: كَأَنَّ لَأَنْ حَدَثَ مَوْجُودٌ لَأَنْ عَدَمٍ مَعَ كُلِّ شَيْءٍ لَأَنْ بِمُقَارَنَةِ وَغَيْرِ كُلِّ شَيْءٍ لَأَنْ بِمُزَايَلَةٍ

ترجمه:

و آن کس که بگوید «خدا در چیست؟» او را در چیز دیگری پنداشته است و کسی که پرسد «خدا بر روی چه چیزی قرار دارد؟» به تحقیق جایی را خالی از او در نظر گرفته است در صورتی که خدا همواره بوده، و از چیزی به وجود نیامده است. با همه چیز هست، نه اینکه همنشین آنان باشد، و با همه چیز فرق دارد نه اینکه از آنان جدا و بیگانه باشد

شرح فراز ۷:

کسی که بگوید خدا در درون اشیاء رفته است خداوند را متضمن آن چیز نموده است، کسی که بگوید خدا روی چیزی است حوزه ای را از سلطه خداوند خالی نموده است، در حالی که خداوند سبحان نه جایی را پر می نماید و نه جایی را خالی می کند . خدای متعال نه جایی را خالی می کند و نه پر می نماید به این دلیل که مقداری نیست، اما موجود مقداری هر جایی را پر می کند جای دیگر را از خود خالی می کند و بالعکس .

خداوند مکان ندارد که بخواهد جایی را خالی و یا پر بنماید .

به این روایت دقت فرمایید:

...فَقَالَ ابْنُ أَبِي الْعَوْجَاءِ أَهُوَ فِي كُلِّ مَكَانٍ أَلَيْسَ إِذَا كَانَ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَكُونُ فِي الْأَرْضِ وَإِذَا كَانَ فِي الْأَرْضِ كَيْفَ يَكُونُ فِي السَّمَاءِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَ إِنَّمَا وَصَفْتَ الْمَخْلُوقَ الَّذِي إِذَا انْتَقَلَ عَنْ مَكَانٍ اشْتَغَلَ بِهِ مَكَانٌ وَخَلَا مِنْهُ مَكَانٌ فَلَا يَدْرِي فِي الْمَكَانِ الَّذِي صَارَ إِلَيْهِ مَا يَحْدُثُ فِي الْمَكَانِ الَّذِي كَانَ فِيهِ فَأَمَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الشَّانِ الْمَلِكُ الدِّيَّانُ فَلَا يَخْلُو مِنْهُ مَكَانٌ وَلَا يَشْتَغِلُ بِهِ مَكَانٌ وَلَا يَكُونُ إِلَى مَكَانٍ أَقْرَبَ مِنْهُ إِلَى مَكَانٍ.

ترجمه:

ابن ابی العوجاء گفت: آیا او در هر جا هست؟ وقتی در آسمان است چگونه در زمین است و وقتی در زمین است چگونه در آسمان است؟ امام فرمود: تو وصف مخلوق را در نظر آوردی که چون از جایی برود، جایی او را در برگیرد و جایی از او تهی ماند و در اینجا که آمده نداند در آنجا که بوده چه پدید شده، اما خدای عظیم الشان و ملک دیان از هیچ مکانی خالی نشود و هیچ مکانی او را در برنگیرد و به جایی از جای دیگر نزدیکتر نیست.

لذا عقلاً اگر خداوند همه جا را پر می نمود ذو ابعاض و ذو اجراء بود، و قول صحیح آن است که خداوند متعال که خالق مکان است، خود مکان ندارد و نه جایی را پر می کند و نه جایی را خالی می نماید .

-----پایان جلسه دوم-----

جلسه سوم:

ادامه فراز ۷:

كَأَنَّ لَّا عَنْ حَدَثٍ مَوْجُودٌ لَّا عَنْ عَدَمٍ مَعَ كُلِّ شَيْءٍ لَّا بِمُقَارَنَةٍ وَغَيْرُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا بِمُزَايَلَةٍ

ترجمه:

خداوند همواره موجود بوده است و حادث نیست و خدا موجود است و از چیزی به وجود نیامده است. با همه چیز هست، نه اینکه همنشین آنان باشد، و با همه چیز فرق دارد نه اینکه از آنان جدا و بیگانه باشد.

ادامه شرح فراز ۷:

خداوند حقیقتاً موجود است و لکن وجود او حادث نیست، او یک وجود قدیم و ازلی دارد و او یک وجودی نیست که مسبوق به عدم و نبود باشد، او اینگونه نبوده است که همچون مخلوقات نبوده باشد و به وجود آمده باشد .

ما سوی الله (غیر خداوند متعال) همه موجودند عن حدث (همه نبودند و به وجود آمده اند) و در ادامه حضرتش می فرماید موجود لا عن عدم به این معنا که جمله ی قبل را تاکید می فرماید یعنی آنکه اینگونه نبوده که خداوند سبحان نبوده و به وجود آمده باشد در حالیکه ما سوی الله همه موجود هستند عن عدم (همگی نبودند و به وجود آمده اند)

این ذات مقدس با همه چیز است لکن نه به این معنا که قرین اشیاء و همنشین آنان باشد، توضیح بیشتر آنکه به عنوان مثال توجه فرمایید گاهی می گوئیم : من در معیت همسر یا پدرم و همراه ایشان به فلان جا رفتم، یا می گوئیم تو به فلان جا برو و فلان کار را بکن و من همراه تو هستم، این همراهی کنایه از آن است که من مراقب و انیس آن فرد هستم که به همراهی او در آمده ام. لکن همراهی خداوند سبحان با مخلوقات غیر از همراهی است که مخلوق با مخلوق دارد !

در همراهی که مخلوقات نسبت به هم دارند، مخلوقات همگی از نظر وجودی قرین هم هستند (در مکان و در زمان) والا اگر قرین در زمان و مکان با کسی نباشند نمی توانند همراه او باشند . به عنوان مثال : کسی نمی گوید من همراه نوه ای هستم که قرار است ۴۰ سال بعد به دنیا بیاید لذا همراهی مخلوق با مخلوق همیشه در زمان و مکان حاصل می

شود اما خداوند سبحان چون زمان و مکان ندارد قهرا نمی تواند به این معنا قرین اشیاء باشد لکن او کنار اشیاء است اما نه بمقارنه .

ما اقرار می کنیم که خدایا تو همراه ما هستی صدای ما را می شنوی، مشکلات و حوائج ما را می دانی لکن قرین و چسبیده به ما نیستی . وقتی این اصل ثابت شد در این صورت معنای عباراتی چون " نحن اقرب الیه من حبل الوريد " مشخص می شود .

در ادامه می فرماید " غیر کلّ شیء لا بمزایله " به این معناست که غیریت محض است بین خداوند و خلق، خداوند متعال غیر هر چیز است اما نه بمزایله، در توضیح زائل بودن به مثالی دقت فرمایید : شما گاهی اوقات لباسی را می شورید و برای خشک کردن آن را روی بند پهن می کنید، در اینجا آب لباس از لباس زایل و جدا می شود .

در توضیح این فراز بایستی دانست که در رابطه های تولیدی و مولدی، بین تولید کننده و آنچه تولید می شود غیریت وجود دارد لکن غیریتی که بالمزایله است . مانند ابر و باران، نوزاد و مادر که همگی رابطه ی زمانی و مکانی با یکدیگر دارند این نوع غیریت بالمزایله است اما خداوند متعال غیر کلّ شیء است لا بالمزایله . بسیاری فکر کردند که اگر بخواهند به غیریت خدا و خلق قائل شوند باید بگویند خداوند متعال یک مکان دارد (مانند پشت آسمان ها العیاذ بالله) و مخلوقات یک مکان دارند (مثلا در زمین) این غیریت خدا را مکانمند می کند پس بگوییم خداوند عین تمام اشیاء است !! خیر این دسته از افراد به این فراز نورانی توجه کافی نداشته اند که خداوند متعال غیر کلّ شیء است و نحوه ی این غیریت به نحو غیریت تزیلی و بینونت ازلی نیست و به هیچ وجه او عین اشیاء نیست .

سُلطه ای که خداوند متعال بر مخلوقات دارد سُلطه ای است که بالاتر از آن متصور نیست، و آن سُلطه غیر از سُلطه ای است که (مُولد بر مُولد) همچون مادر بر فرزند، خودروساز بر خودرو، و نجّار بر میز و صندلی و مُتَوَهِّم بر مُتَوَهِّم دارد می باشد.

اگر تمام انسانها و جنیان جمع شوند نمی تواند چیزی را معدوم کنند، لکن فقط می توانند اشیاء پیرامون خود را متلاشی کنند و ارتباط این اجزاء را از هم بگسلند، تنها کسی که می تواند اشیاء را معدوم نماید خداوند سبحان است چرا که هستی بخش این اشیاء خود خداوند است و هستی آنها به دست اوست، همچنین هیچ کدام از ما سوی الله حتی وجود پیغمبر اکرم (ص) و اهل بیت (علیهم السلام) قدرت بر خلق و ایجاد و هستی بخشی ندارند و خالقیت فقط کار خداوند متعال است .

در اینجا بد نیست که یک مسئله مهم را با عنایت به یک روایت بسیار مهم از وجود مقدس اعلی حضرت ولیعصر عجل الله فرجه الشریف تذکر بدهیم و آن اینکه آیا اهل بیت علیهم السلام قادر بر خلق لا من شیء به معنای ایجاد و هستی بخشی هستند و یا خیر؟!

به این روایت شریفه دقت فرمایید :

گروهی از شیعیان در عصر غیبت صغری در این مسئله که آیا اهل بیت علیهم السلام قادر بر خلق هستند و رازق خلایق هستند یا خیر با هم اختلاف نمودند لذا مسئله را از طریق یکی از نواب خاص امام عصر علیه السلام از حضرت سوال نمودند پاسخ امام علیه السلام این بود که :

وَأَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ نُوحٍ عَنْ أَبِي نَصْرِ هَبَةَ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكَاتِبِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ تَرْبُكٍ [بِرِثْلِكَ] الرَّهَافِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُوسَى بْنِ بَابُوَيْهٍ أَوْ قَالَ أَبُو الْحُسَيْنِ [عَلِيٍّ بْنِ] أَحْمَدَ الدَّلَّالُ الْقُمِّيُّ قَالَ اخْتَلَفَ جَمَاعَةٌ مِنَ الشَّيْعَةِ فِي أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَوَّضَ إِلَى الْأَئِمَّةِ ص أَنَّ يَخْلُقُوا أَوْ يَرْزُقُوا فَقَالَ قَوْمٌ هَذَا مُحَالٌ لَا يَجُوزُ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى لِأَنَّ الْأَجْسَامَ لَا يَقْدِرُ عَلَى خَلْقِهَا غَيْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَقَالَ آخَرُونَ بَلِ اللَّهُ تَعَالَى أَقْدَرُ الْأَئِمَّةِ عَلَى ذَلِكَ وَفَوَّضَهُ إِلَيْهِمْ فَخَلَقُوا وَرَزَقُوا وَتَنَازَعُوا فِي ذَلِكَ تَنَازُعًا شَدِيدًا فَقَالَ قَائِلٌ مَا بَالَكُمْ لَا تَرْجِعُونَ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنِ عَثْمَانَ الْعَمَرِيَّ فَتَسْأَلُونَهُ عَنْ ذَلِكَ فَيُوضِّحُ لَكُمْ الْحَقَّ فِيهِ فَإِنَّهُ الطَّرِيقُ إِلَى صَاحِبِ الْأَمْرِ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ فَرَضِيَتْ الْجَمَاعَةُ بِأَبِي جَعْفَرٍ وَسَلَّمَتْ وَاجَابَتْ إِلَى قَوْلِهِ فَكَتَبُوا الْمَسْأَلَةَ وَانْفَذُوهَا إِلَيْهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ مِنْ جِهَتِهِ تَوْقِيعٌ نُسَخَتْهُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى هُوَ الَّذِي خَلَقَ الْأَجْسَامَ وَقَسَمَ الْأَرْزَاقَ لِأَنَّهُ لَيْسَ بِجِسْمٍ وَلَا حَالٍ فِي جِسْمٍ لَيْسَ كَمَثَلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَأَمَّا الْأَئِمَّةُ عَ فَإِنَّهُمْ يَسْأَلُونَ اللَّهَ تَعَالَى فَيَخْلُقُ وَيَسْأَلُونَهُ فَيَرْزُقُ إِيْجَابًا لِمَسْأَلَتِهِمْ وَإِعْظَامًا لِحَقِّهِمْ^۳

ترجمه :

علی بن احمد دلال قمی گوید: میان گروهی از شیعیان اختلافی واقع شد، گروهی می گفتند: خداوند عز و جل خلقت و روزی رساندن را به ائمه تفویض فرمود، و گروه دیگری معتقد بودند: این امری محال و ناشدنی است، بر خداوند چنین مطلبی روا و جایز نیست، زیرا آفریدن و خلقت تنها مختص خداوند عز و جل است و اجسام قادر به خلق اجسام نیستند، و گروه دیگری قائل بودند: بلکه خداوند ائمه را بر این کار قادر ساخته و کار خلقت و روزی رساندن را بدیشان تفویض فرموده، و خلاصه میانشان در این موضوع مخالفت شدیدی رخ داد، تا اینکه یکی از میانشان گفت: چرا مسئله را به ابو جعفر محمد بن عثمان بازگو نمی کنید و از آن نمی پرسید تا حق را برای شما در آن آشکار و واضح کند؟! زیرا او طریق و راه به صاحب امر است. بنا بر این همه به ابو جعفر راضی شده و به پیشنهاد او جواب مثبت دادند، پس مطلب را در نامه ای مکتوب داشته و به او رساندند، و توقیعی به منظور ایشان از ناحیه خارج شد و نسخه اش این گونه بود:

بتحقیق خدای تعالی همو است که اجسام را آفریده، و روزیها را پخش کرده، زیرا او نه جسم است و نه در جسمی حلول نموده، هیچ چیزی مانند او نیست و اوست شنوای بصیر. و اما ائمه علیهم السلام، از خداوند درخواست آفریدن

^۳ الغيبة (للطوسي) / کتاب الغیبة للحجة، النص، ص: ۲۹۳

می کنند و خداوند نیز می آفریند، و درخواست رزق و روزی می کنند پس خداوند روزی می رساند، اینها را همه از جهت ایجاب درخواست و بزرگداشت حق ایشان کند.

فراز ۸ :

فَاعِلٌ لَّا بِمَعْنَى الْحَرَكَاتِ وَالْأَلْفَ بَصِيرٌ إِذْ لَّا مَنظُورَ إِلَيْهِ مِنْ خَلْقِهِ مُتَوَحِّدٌ إِذْ لَّا سَكَنَ يَسْتَأْنِسُ بِهِ وَلَا يَسْتَوْحِشُ لِفَقْدِهِ

ترجمه :

فاعل است و فعل از او صادر میشود نه بمعنی حرکات و انتقالات از حالی به حالی (زیرا حرکت از لوازم جسم است و او از جسمیت مبری است) و نه بمعنی آلت (زیرا اگر صدور فعل از او به معاونت آلت باشد پس او بغیر خود احتیاج دارد و احتیاج نقص و نقص بر واجب الوجود محالست، بنا بر این بی آنکه او را چشمی باشد بالذات) بصیر است و بینا بوده هنگامیکه هیچ چیزی از آنچه را که آفریده نبوده، و منفرد است و تنها بوده هنگامی که سکنی (چیزی که بآن اطمینان به هم رسد) نبوده تا بآن مأنوس شود (و از انس با آن آرام گیرد) و وحشت نکند از نبودنش.

شرح فراز ۸ :

خدا فاعل است ما نیز فاعل هستیم، اما فاعلیت خدا با فاعلیت ما یکی نیست، او فاعل است اما نه به معنی حرکت و انتقال، تصور نکنید اگر خداوند متعال بخواهد چیزی را ایجاد کند در او حرکت و هیجان و انتقالی اتفاق می افتد، در حالیکه مستحضرید در فعل و افعال تمام خلق حرکت و انتقال وجود دارد. خدا فاعل است ما نیز فاعل هستیم، اما فاعلیت ما با ابزار و آلات صورت می گیرد لکن فاعلیت خدا بدون نیاز به ابزار و ادوات و آلات است !

مثالی بزنیم : نجار بدون وجود ابزار (دست و پا و چکش و میخ و ...) نمی تواند فعلی انجام بدهد، هر شنونده ای غیر از خداوند سبحان بدون داشتن گوش و قوه سامعه نمی تواند چیزی بشنود، هر بیننده ای غیر از خداوند سبحان بدون داشتن چشم و قوه بینایی نمی تواند چیزی را ببیند، لکن این فقط خداوند سبحان است که سمیع است بدون نیاز به قوه ی سمع و گوش و بصیر است بدون نیاز به قوه ی بصر و چشم و خلاصه او بدون نیاز به آلت و ادوات و ابزار فاعل است .

خداوند می بیند و می شنود قبل از آنکه مخلوقی خلق شود چرا که قرین مخلوقات نیست، او اگر بخواهد علم به چیزی داشته باشد نیاز به زمان و ابزار ندارد و در حالیکه هنوز شیء خلق نشده است او را می بیند و می داند.

او واحد است و تنها است و تنها بوده است و نیازی به انس گرفتن با کسی ندارد و هیچ گاه با نبودن اشیاء احساس تنهایی نمی کند و از نبودن آن ها وحشت نمی نماید چرا که این ویژگی ها (همچون احساس تنهایی و وحشت از فقدان همنشین) ویژگی موجودات مکانمند و زمانمند است و خداوندی که خود خالق زمان و مکان و حرکت و انتقال است از این ویژگی ها متعالی است .

فراز ۹:

أَنشَأَ الْخَلْقَ إِنِّشَاءً وَابْتَدَأَهُ ابْتِدَاءً بَلَا رَوِيَّةَ أَجَالِهَا وَكَأَنَّ تَجْرِبَةَ اسْتِفَادَتِهَا وَكَأَنَّ حَرَكَهَ أَحْدَثَهَا وَكَأَنَّ هَمَامَهُ نَفْسٍ اضْطَرَبَ فِيهَا

ترجمه:

خلقت را آغاز کرد، و موجودات را بیافرید، بدون نیاز به فکر و اندیشه‌ای، یا استفاده از تجربه‌ای، بی آن که حرکتی ایجاد کند، و یا تصمیمی مضطرب در او راه داشته باشد.

شرح فراز ۹:

خلقت را آغاز کرد، و موجودات را ایجاد کرد و همه چیز را هستی بخشید، و تولد و ترشح به هیچ عنوان در ذات او متعال راه ندارد، خداوند اشیاء را ایجاد می کند بدون آنکه از خود چیزی به آن شیء بدهد.

خداوند عالم را ایجاد کرده است و به آن ابتدا داده است (عالم آغاز دارد و خداوند به آن آغاز داده است) و این عالم را بدون تفکر و اندیشه و تصور و تصدیق و حرکت درونی ایجاد کرد و خلق نمود. او بدون نیاز به تجربه و بدون استفاده از تجربه موجودات را خلق فرمود و بر اساس علم ازلی خود موجودات را آفرید.

وقتی عالم را احداث می نماید در درون او حرکتی صورت نمی گیرد و احداث او مانند تصمیم مخلوقات نیست که در تصمیم ایشان اضطراب راه پیدا می کند و یا برای انجام فعلی شوق پیدا میکنند! خلقت او اینگونه نیست که بر خلقت خود کنترل نداشته باشد و بدون تقدیر و علم چیزی را بیافریند!

فراز ۱۰:

أَحَالَ الْأَشْيَاءَ لَأَوْقَاتِهَا وَ[لَاءَمَ] لَأَمَ بَيْنَ مُخْتَلَفَاتِهَا وَغَرَزَ غَرَائِزَهَا وَ[أَلَزَمَهَا] أَشْبَاحَهَا عَالِمًا بِهَا قَبْلَ ابْتِدَائِهَا مُحِيطًا بِحُدُودِهَا وَ[أَنْتَهَائِهَا] عَارِفًا بِقَرَائِنِهَا وَأَحْنَائِهَا

ترجمه:

برای پدید آمدن موجودات، وقت مناسبی قرار داد، و موجودات گوناگون را هماهنگ کرد، و در هر کدام، غریزه خاص خود را قرار داد، و غرائز را همراه آنان گردانید. خدا پیش از آن که موجودات را بیافریند، از تمام جزئیات و جوانب آنها آگاهی داشت و حدود و پایان آنها را می دانست، و از اسرار درون و بیرون پدیده‌ها، آشنا بود.

شرح فراز ۱۰:

خداوند موجودات را اتفاقی در مواضع خود قرار نداد و هیچ چیز از دست او در نرفته است و هر چیز را سر جای خود و در وقت خود قرار داده است، او بین اشیائی که از جهت ویژگی ها و صفات با هم اختلاف دارند هماهنگی برقرار

فرمود و در هر کدام به زیباترین صورت و دقیق ترین حالت غریزه ی مخصوصی قرار داد و غرائز را همراه ایشان فرمود و هر موجودی را به شبح خود و هم سنخ خود الزام نمود .

او عالم بود به اشیاء و موجودات قبل از آنکه به آن ها هستی ببخشد و به ایشان وجود بدهد، ذات خداوند سبحان در حالیکه هنوز معلومات و موجودات وجود پیدا نکرده اند به ایشان علم داشت و حدود و پایان آن ها را می دانست و از درون و بیرون آنها با خبر بود.

علم خداوند سبحان معلوم دارد به این معنا که پیش از خلقت خلق می داند که چه چیزی می خواهد خلق نماید و علم او بلا معلوم بود به این معنا که وقتی هنوز آن معلومات و مخلوقات وجود خارجی پیدا نکرده اند به ایشان علم داشته است و لازم نیست که حتماً آن موجودات در خارج وجود پیدا کنند تا خداوند سبحان به آن ها علم پیدا کند .

پیش از آنکه موجودات را بیافریند به تک تک ایشان اشراف داشت و به ایشان محیط بود، مخلوقات اگر بخواهند به چیزی اشراف پیدا بکنند و علم داشته باشند باید آن چیز موجود باشد تا ایشان به آن چیز علم پیدا بکنند لکن خداوند سبحان قبل از آنکه چیزی بوجود بیاید به تمام جزئیات آن چیز اشراف و احاطه علمی دارد .

-----پایان جلسه سوم-----

جلسه چهارم :

خطبه ۴۹ نهج البلاغه

۴۹ و من کلام له علیه السلام و فيه جملة من صفات الربوبية و العلم الإلهی

قال مولانا امیرالمومنین علیه السلام

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَطَّنَ خَفِيَّاتِ الْأُمُورِ وَ دَلَّتْ عَلَيْهِ أَعْلَامُ الظُّهُورِ وَ أَمْتَنَعَ عَلَى عَيْنِ الْبَصِيرِ فَلَا عَيْنَ مَنْ لَمْ يَرَهُ تَنْكِرُهُ وَ لَا قَلْبَ مَنْ أَتْبَعَهُ يَبْصُرُهُ سَبْقَ فِي الْعُلُوِّ فَلَا شَيْءَ أَعْلَى مِنْهُ وَ قَرَبَ فِي الدُّنُوِّ فَلَا شَيْءَ أَقْرَبَ مِنْهُ فَلَا اسْتِعْلَاؤُهُ بَاعِدُهُ عَنْ شَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ وَ لَا قُرْبُهُ سَاوَاهُمْ فِي الْمَكَانِ بِهِ لَمْ يُطْلَعْ الْعُقُولَ عَلَى تَحْدِيدِ صِفَتِهِ وَ لَمْ يَحْجُبْهَا عَنْ وَاجِبِ مَعْرِفَتِهِ فَهُوَ الَّذِي تَشْهَدُ لَهُ أَعْلَامُ الْوُجُودِ عَلَى إِفْرَارِ قَلْبِ ذِي الْجُحُودِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يَقُولُهُ الْمَشْبُهُونَ بِهِ وَ الْجَا حِدُونَ لَهُ عُلُوًّا كَبِيرًا.

فراز ۱ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَطَّنَ خَفِيَّاتِ الْأُمُورِ

ترجمه :

ستایش خداوندی را سزااست که از اسرار نهان‌ها آگاه است

شرح فراز ۱:

بطن الامر در لغت به این معنا آمده است: یعنی باطن امر را شناخت. گرچه این فراز جور دیگری نیز تفسیر شده است و یکی از معانی هو الباطن نیز چه بسا همین باشد که تمام اموری که برای دیگران ناپیداست خداوند از آنها آگاه است و آن را می‌داند. و این خدا را شایسته ستایش می‌کند.

شُکر و حَمْد نیز با یکدیگر فرق اساسی دارند، در شکر ما زمانی شُکرگزاری می‌کنیم که به ما نعمتی رسد، اما در حمد لزوماً نباید نعمتی برسد تا حمد جاری شود، ما ممدوح خود را از آن جهت که واجد صفات کمال است حمد می‌گوییم.

فراز ۲:

وَدَّكَ عَلَيْهِ أَعْلَامُ الظُّهُورِ

ترجمه:

و نشانه‌های آشکاری در سراسر هستی بر وجود او شهادت می‌دهند

شرح فراز ۲:

اعلام جمع علم است و به معنای نشانه است و همان است که در قرآن از آن تعبیر به آیه می‌شود، این فراز تفسیر دیگری است از هو الظاهر، تمام عالم مظاهر حق هستند و اینکه می‌فرمایند عالم مظهر خداست لفظ بسیار زیبایی است لکن تفسیر این که عالم مظهر خداوند است چیست؟ آن به این معنا است که عالم همه دلالت بر وجود او تعالی می‌کنند و فریاد می‌زنند به لسان تکوین که ما فاطری داریم، خالق داریم و کسی ما را آفریده است که علیم و قدیر و قدیم و ازلی است، حدوث اشیاء دال بر قدم او و فقر اشیاء دال بر غنای اوست.

این اعلام ظهور موجودند حقیقتاً و نشانگر خداوند سبحان هستند حقیقتاً.

فراز ۳:

وَأَمْتَنَعَ عَلَى عَيْنِ الْبَصِيرِ فَلَا عَيْنَ مَنْ لَمْ يَرَهُ تَنْكِرُهُ وَلَا قَلْبَ مَنْ أَثْبَتَهُ يَبْصُرُهُ

ترجمه:

هرگز برابر چشم بینندگان ظاهر نمی‌گردد نه چشم کسی که او را ندیده می‌تواند انکارش کند و نه قلبی که او را شناخت می‌تواند مشاهده‌اش نماید.

شرح فراز ۳:

تا گفته شود که خداوند آشکار است، ممکن است به برخی اذهان این معنا خطور کند که آشکار را باید دید، خیر. ذاتاً ممتنع است که خداوندی را که منزله از زمان و اجزاء و مقدار است را بتوان دید، علو وجود او اقتضا می‌کند که دیده نشود، ممتنع و غیر ممکن است که بتوان خداوند را با چشم دید، چرا که چشم امری است مادی و حاصل در زمان و مکان و فقط می‌تواند چیزهایی را مشاهده کند که فرو رفته در زمان و مکان باشد.

اما گرچه چشم نمی‌تواند خداوند را ببیند اما توان انکار او را نیز ندارد، چرا که یک پندار باطل و ساده این است که هر آنچه محسوس نیست موجود نیست و این دیدگاه مادی گرایانه است، اما مکتب وحی این پندار باطل را امضاء نمی‌نماید، کسی که تربیت شده به وحی الهی است می‌فرماید من چیزی را به آن اقرار می‌کنم که با چشم سر دیده نمی‌شود، بلکه من با چشم عقل می‌بینم و می‌فهمم که تمام اشیائی که هستند حاکی از وجودی هستند که بخلاف اشیاء و منزله از صفات اشیاء است و وقتی منزله از صفات اشیاء باشد قهراً نباید دیده شود چون اشیاء مقداری و متمکن و مترمن همه قابل دیدن هستند و راجع به احدی جز خدا نمی‌توان گفت **فَلَا عَيْنٌ مِّنْ لَّمْ يَرَهُ تَنَكَّرَهُ** چون ما سوی الله همه قابل دیده شدن هستند و چون دیده نمی‌شود خالق ما است.

در ادامه می‌فرماید قلب (بعدی از وجود انسان که شان اصلی آن ادراک است و خداوند را اثبات می‌نماید) این قلبی که او را شناخت نمی‌تواند او را مشاهده و شهود کند و به آن اشراف پیدا کند. لذا خداوند متعال را نه با چشم سر و نه با چشم باطن و قلب نمی‌توان دید و به او اشراف پیدا کرد.

فراز ۴:

سَبَقَ فِي الْعُلُوِّ فَلَا شَيْءَ أَعْلَى مِنْهُ وَ قَرَبَ فِي الدُّنُوِّ فَلَا شَيْءَ أَقْرَبَ مِنْهُ

ترجمه:

در والایی و برتری از همه پیشی گرفته. پس، از او برتر چیزی نیست و آنچنان به مخلوقات نزدیک است که از او نزدیک‌تر چیزی نمی‌تواند باشد.

شرح فراز ۴:

خداوند سبحان سبقت در علو و بزرگی و مجد گرفته است به نحوی که موجودی اعلی از او فرض ندارد و علو او از سنخ علو مخلوقات نیست که بگوییم ما سوی الله عالی هستند و خداوند از همان سنخ بیشتر دارد، خیر او اعلی است

به این معنا که شیئی با او قابل قیاس نیست از جهت اوصاف و صفات، و به این معنا نیست که ما قدرت داریم خدا هم قدرت دارد لکن از ما بیشتر! ما هم علم داریم خدا هم علم دارد لکن از ما بیشتر و بی نهایت، خیر او اعلی است از حیث علو شأن و به این معنا است که احدی با او قیاس نمی شود و منزّه از قیاس است.

احدی به علو او نیست، چرا که ما سوی الله هر قدر علو داشته باشند بالاخره محتاج و حادّیث و فقیر هستند، خداوند سبحان علوی دارد که به سبب آن دیگر نه مثال و نه مثل و نه مانند دارد.

این ذات با این علو مرتب و شأن در عین حال به قدری نزدیک به مخلوقات است که احدی از او نزدیک تر نیست، آیا این تناقض است؟ خیر وقتی علو او علو شائی و مرتبتی شد و سنخ وجود او اعلی از دیگران است، اگر ذاتی منزّه از زمان و مکان و مقدار بود آیا فرض دارد که چیزی از او دور و یا پنهان باشد؟ و یا او چیزی را نداند؟ خیر. موجودی که در زمان و مکان است بالاخره به چیزهایی اشراف دارد که در زمان و مکان خود او هستند مگر آنکه او را از آن ها مطلع کنند اما موجودی که خود خالق زمان و مکان است قبل از اینکه خلق کند می داند، آیا یک چنین قربی در ما سوی الله وجود دارد؟! نزدیکتر از این نزدیکی قابل فرض نیست.

وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ - أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا وَأَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

فراز ۵:

فَلَا اسْتَعْلَاؤُهُ بَاعْدَهُ عَنْ شَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ وَلَا قُرْبُهُ سَاوَاهُمْ فِي الْمَكَانِ بِهِ لَمْ يُطْلَعْ الْعُقُولَ عَلَى تَحْدِيدِ صِفَتِهِ وَ لَمْ يَحْجُبْهَا عَنْ وَاجِبِ مَعْرِفَتِهِ

ترجمه:

مرتبه بلند او را از پدیده هایش دور نساخته و نزدیکی او با پدیده ها، او را مساوی چیزی قرار نداده است. عقل ها را بر حقیقت ذات خود آگاه نساخته اما از معرفت و شناسایی خود باز نداشته است.

شرح فراز ۵:

اینگونه نیست که حال که او متعالی از ما سوی است یعنی از مخلوقات خود دور است، او مکان ندارد که از مخلوقات دور باشد، دور و نزدیک برای شیء مکانمند قابل فرض است، اما ذاتی که مکان ندارد اقرب از او ترسیم نمی شود!

از سویی استعلائی او به او بُعد مکانی نمی دهد و از سوی دیگر قریب بودن او به این معنا نیست که او نیز جا می گیرد و متمکن است و در اشیاء فرو رفته است !! خیر او به همه ی اشیاء اشراف و سلطنت دارد.

اشراف ابعاد وجودی انسان عقل است، مهمترین شأن قلب و ضیاء قلب عقل است و همین عقل با تمام عظمت خود که اول ما خلق الله است نمی تواند خداوند را اکتناه کند و به کنه آن برسد و او را تحدید کند چرا که خداوند حدّ و اجزاء و مقدار ندارد که بتوانی به آن اشراف پیدا کنی، عقل نیز چون مراجعه به خود می کند متوجه می گردد که چنین ذاتی قابل شناخت و تحدید نیست .

اما سریعاً بعد از این بحث، سوالی به ذهن خطور می کند و آن این است که آیا بنابراین در رابطه با خدا چیزی نمی توان گفت و حرفی نمی توان زد ؟ خیر این عقیده نیز باطل و خطا است . در عین حال همین عقل که شانیت معرفت خداوند را دارد مقداری که می تواند خدا را بشناسد می شناسد و واجب معرفت الهی که بشر می تواند به برکت عقل به آن نائل شود از انسان محجوب نیست .

به فرمایش امام ششم سلام الله علیه به مفضل بن عمر (علیه الرحمه)

إِنَّ الْعَقْلَ يَعْرِفُ الْخَالِقَ مِنْ جِهَةٍ تُوجِبُ عَلَيْهِ الْإِقْرَارَ وَلَا يَعْرِفُهُ بِمَا يُوجِبُ لَهُ الْإِحَاطَةَ بِصِفَتِهِ^۴

عقل آفرینشگر را چنان می شناسد که او را وادار به اقرار می کند و نه چنان که به او احاطه پیدا کند.

فراز ۶:

فَهُوَ الَّذِي تَشْهَدُ لَهُ أَعْلَامُ الْوُجُودِ عَلَى إِقْرَارِ قَلْبِ ذِي الْجُحُودِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يَقُولُهُ الْمَشْبُهُونَ بِهِ وَالْجَاحِدُونَ لَهُ عُلُوًّا كَبِيرًا.

ترجمه:

اوست که نشانه های هستی بر او گواه پیداست و زبان دل منکر بدین حقیقت گویاست و از آنچه مشبّهان و منکران در باره او گویند مبراست.

شرح فراز ۶:

^۴ توحید المفضل، ص: ۱۷۷

این فرازهای زیبا و خردپسند را حضرت فرمود که در نتیجه کسی دچار تشبیه او نشود و از طرف دیگر انکار او ننمایند چرا که منکران نیز می دانند که او حق است و نمی توانند او را انکار نمایند.

وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

پایان جلسه چهارم

جلسه پنجم :

خطبه ۶۳ نهج البلاغه

۶۵ و من خطبه له عليه السلام و فيها مباحث لطيفة من العلم الإلهي

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ تَسْقُ لَهُ حَالٌ حَالًا فَيَكُونَ أَوَّلًا قَبْلَ أَنْ يَكُونَ آخِرًا وَ يَكُونَ ظَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَكُونَ بَاطِنًا كُلُّ مَسْمَى بِالْوَحْدَةِ غَيْرُهُ قَلِيلٌ وَ كُلُّ عَزِيزٍ غَيْرُهُ ذَلِيلٌ وَ كُلُّ قَوِيٍّ غَيْرُهُ ضَعِيفٌ وَ كُلُّ مَالِكٍ غَيْرُهُ مَمْلُوكٌ وَ كُلُّ عَالِمٍ غَيْرُهُ مَتَعَلِّمٌ وَ كُلُّ قَادِرٍ غَيْرُهُ يَقْدَرُ وَ يَعْجُزُ وَ كُلُّ سَمِيعٍ غَيْرُهُ يَصْمُ عَنْ لَطِيفِ الْأَصْوَاتِ وَ يُصَمُّهُ كَبِيرُهَا وَ يَذْهَبُ عَنْهُ مَا بَعْدَ مِنْهَا وَ كُلُّ بَصِيرٍ غَيْرُهُ يَعْمَى عَنْ خَفِيِّ الْأَلْوَانِ وَ لَطِيفِ الْأَجْسَامِ وَ كُلُّ ظَاهِرٍ غَيْرُهُ [غَيْرُ بَاطِنٍ] بَاطِنٌ وَ كُلُّ بَاطِنٍ غَيْرُهُ ظَاهِرٌ لَمْ يَخْلُقْ مَا خَلَقَهُ لِشَدِيدِ سُلْطَانٍ وَ لَا تَخَوْفُ مِنْ عَوَاقِبِ زَمَانٍ وَ لَا اسْتِعَانَهُ عَلَى نَدٍّ مُتَاوِرٍ وَ لَا شَرِيكَ مُكَاثِرٍ وَ لَا ضِدَّ مُنَافِرٍ وَ لَكِنْ خَلَقْتُ مَرْبُوبُونَ وَ عِبَادٌ دَاخِرُونَ لَمْ يَحْلُلْ فِي الْأَشْيَاءِ فَيُقَالُ هُوَ [فِيهَا] كَائِنٌ وَ لَمْ يَنَّا عَنْهَا فَيُقَالُ هُوَ مِنْهَا بَائِنٌ لَمْ يُوْدَّهْ خَلَقْ مَا ابْتَدَأَ وَ لَا تَدْبِيرُ مَا ذَرَأَ وَ لَا وَقَفَ بِهِ عَجْزٌ عَمَّا خَلَقَ وَ لَا وَلَجَتْ عَلَيْهِ شُبْهَةٌ فِيمَا قَضَى وَ قَدَّرَ بَلْ قَضَاءٌ مُتَقَنٌّ وَ عِلْمٌ مُحْكَمٌ وَ أَمْرٌ مُبْرَمٌ الْمَأْمُولُ مَعَ النِّقَمِ الْمَرْهُوبُ مَعَ النِّعَمِ .

ستایش خداوندی را سزااست که صفتی بر صفت دیگرش پیشی نگرفته تا بتوان گفت: پیش از آن که آخر باشد اول است و قبل از آن که باطن باشد ظاهر است. هر واحد و تنهایی جز او، اندک است، هر عزیزی جز او ذلیل و هر نیرومندی جز او ضعیف و ناتوان است، هر مالکی جز او بنده، و هر عالمی جز او دانش آموز است، هر قدرتمندی جز او، گاهی توانا و زمانی ناتوان است، هر شنونده ای جز خدا در شنیدن صداهای ضعیف کر و برابر صداهای قوی، ناتوان است و آوازهای دور را نمی شنود. هر بیننده ای جز خدا، از مشاهده رنگ های ناپیدا و اجسام بسیار کوچک ناتوان است هر ظاهری غیر از او پنهان، و هر پنهانی جز او آشکار است. مخلوقات را برای تقویت فرمانروایی، و یا برای ترس از آینده، یا یاری گرفتن در مبارزه با همتای خود، و یا برای فخر و مباهات شریکان، و یا ستیزه جویی مخالفان نیافریده است. بلکه همه، آفریده های او هستند و در سایه پرورش او، بندگانی فروتن و فرمانبردارند. خدا در چیزی قرار نگرفته تا بتوان گفت در آن جاست، و دور از پدیده ها نیست تا بتوان گفت از آنها جداست. آفرینش موجودات

او را در آغاز ناتوان ساخته، و از تدبیر پدیده‌های آفریده شده باز نمانده است، نه به خاطر آنچه آفریده قدرتش پایان گرفته و نه در آنچه فرمان داد و مقدر ساخت دچار تردید شد. بلکه فرمانش استوار، و علم او مستحکم، و کارش بی‌تزلزل است. خدایی که به هنگام بلا و سختی به او امیدوار و در نعمت‌ها از او بیمناکند.

فراز ۱:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَسْبِقْ لَهُ حَالٌ حَالًا فَيَكُونُ أَوَّلًا قَبْلَ أَنْ يَكُونَ آخِرًا وَيَكُونَ ظَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَكُونَ بَاطِنًا

ترجمه:

ستایش خداوندی را سزااست که صفتی بر صفت دیگرش پیشی نگرفته تا بتوان گفت: پیش از آن که آخر باشد اول است و قبل از آن که باطن باشد ظاهر است

شرح فراز ۱:

خداوند سبحان بر خلاف تمام مخلوقاتش بر او کیفیات و حالات مختلفه عارض نمی‌گردد یعنی اینگونه نیست که خداوند سبحان دقایقی غمگین باشد، بعد لحظاتی شاد باشد، بعد لحظاتی در فکر فرو برود، و بعد آن بعد تصمیمی بگیرد و ... لذا مخلوقات حالات دارند، حال قبل و بعد دارند و این حال قبل زمینه‌ای می‌شود برای حال بعد.

این فراز و این عبارت نورانی ترسیم می‌نماید که خداوند سبحان زمانمند نیست و زمان ندارد، درحالی‌که می‌دانیم موجود زمانی اولش غیر آخرش است و شروع و ختم و ابتدا و انتها دارد.

انسان وقتی یک سنگ را بر روی زمین می‌بیند ولو به ظاهر ساکن است می‌تواند بگوید این سنگ یک ساعت است که اینجاست و الان جا و مکان آن را تغییر می‌دهم بنابراین مخلوقات همگی زمانمند و قابل تغییر و تحول هستند و حالات آن‌ها در حال تغییر است حتی در ملکوت و در بین ملائکه نیز این زمانمندی و مکانمندی وجود قبل و بعد و اول و آخر ساری و جاری است پس ما سوی الله قبل و بعد دارند و فقط خداوند سبحان است که لم یسبق له حالٌ حالاً فیکون اولاً قبل ان یکون آخراً.

نسبت به خداوند سبحان نه ابتدا و نه انتها قابل تصویر نیست و بدون هیچ تناقضی هو الاول و الاخر است او نه قبل دارد و نه بعد دارد پس اول به معنای چیزی است که قبل ندارد و آخر به معنای چیزی است که بعد ندارد لذا او مترمن نیست و زمان ندارد، این یک عبارت معجزه علمی اهل بیت علیهم السلام است که بشر به هیچ وجه به آن راه ندارد مگر اینکه به برکت تعالیم وحی به این معانی منتقل شود.

اما در ارتباط با ظهور و بطون و ظاهر و باطن باید دانست که این دو عبارت یک وصف نسبی است یعنی نسبت به یک موجود عالم برخی حقایق و اشیاء ظاهر هستند (یعنی آن ها را می داند) و برخی اشیاء باطن هستند (یعنی آن ها را نمی داند) لذا این مثلاً درخت در مقایسه با یک فاعل شناسا ممکن است ظاهر باشد و همین درخت ممکن است نسبت به فاعل شناسای دیگر باطن باشد.

ما سوی الله (غیر خداوند متعال) ظهورشان عین بطونشان نیست یعنی یک شیء از آن جهت که برای من ظاهر است از همان جهت برای من باطن نیست، یعنی مثلاً این درخت که مقابل من است بخشی از ابعاد آن برای من ظاهر است و بسیاری از ابعاد آن برای من باطن است به این دلیل که درخت یک شیء متجزی است که من حیثیاتی از آن را می شناسم و حیثیاتی از آن را نمی شناسم.

چرا راه دور برویم؟ مثال نزدیکتر آن خود ما هستیم، ما بخشی از هویت وجودیمان برایمان ظاهر و بخشهای بسیاری از وجودمان برایمان باطن است و آنها را نمی شناسیم و دلیل آن این است که ما همگی وجود متجزی و بخش پذیر هستیم اما در رابطه با خداوند متعال اینگونه نیست که بگوییم بخشی از وجود خداوند برایمان ظاهر و بخشی از آن برایمان باطن است چون خداوند ابعاد ندارد و منظور ما از هو الظاهر و الباطن این است که خداوند سبحان از جهت آثار و آیاتش و از آن جهت که این آیات فریاد می زنند که یک خالق دارند که لیس کمثله شیء برای ما ظاهر است (پس خداوند ظاهر بنفسه نیست و ظاهر بالایات است) و خدا باطن است از آن جهت که بنفسه قابل شناخت نیست که بتوانیم مقابل او قرار بگیریم و او را اکتناه کنیم و بشناسیم!!

فراز ۲ :

كُلُّ مُسَمًّى بِالْوَحْدَةِ غَيْرُهُ قَلِيلٌ وَ كُلُّ عَزِيزٍ غَيْرُهُ ذَلِيلٌ وَ كُلُّ قَوِيٍّ غَيْرُهُ ضَعِيفٌ

ترجمه :

هر واحد و تنهایی جز او، اندک است، هر عزیزی جز او ذلیل و هر نیرومندی جز او ضعیف و ناتوان است

شرح فراز ۲ :

وقتی به ما سوی الله واحد می گوییم به معنای کم و قلیل بودن است، مثلاً وقتی می گویند چند بچه داری؟ می گویند یک دانه، چند میوه دارید؟ یک سیب، یک پرتقال لذا در ما سوی الله یک و یکی به معنای کم است اما وقتی ما برای خداوند استعمال واحدیت می کنیم و به او واحد می گوییم به معنای کم بودن و کوچک بودن نیست، بلکه به معنای یکی است که دو ندارد و نه کم است و نه زیاد، باید دانست وحدت در ما سوی الله وحدت حقیقی نیست بلکه اعتباری و مجازی است، مثلاً به این بدن انسان می گوییم یک بدن اما در حقیقت این بدن مجموعه ای از اجزاء فراوان است

که یک بدن اعتبار شده است و مجموعاً به آن یک می گوئیم اما در رابطه با خداوند سبحان که می گوئیم او واحد است به این معنا است که او حقیقتاً تقسیم پذیر نیست و اجزاء و حیثیات ندارد و احد است .

به این روایت نورانی در رابطه با معنای واحدیت خداوند متعال دقت فرماید :

قال الرضا عليه السلام :

.. فَأَلْإِنْسَانُ وَاحِدٌ فِي الْأَسْمِ وَلَا وَاحِدٌ فِي الْمَعْنَى وَاللَّهُ جَلَّ جَلَّالُهُ هُوَ وَاحِدٌ لَا وَاحِدَ غَيْرُهُ لَا اخْتِلَافَ فِيهِ وَلَا تَفَاوُتَ وَلَا زِيَادَةَ وَلَا نُقْصَانَ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ الْمَخْلُوقُ الْمَصْنُوعُ الْمُؤَلَّفُ مِنْ أَجْزَاءٍ مُخْتَلِفَةٍ وَجَوَاهِرٍ شَتَّى غَيْرَ أَنَّهُ بِالْاجْتِمَاعِ شَيْءٌ وَاحِدٌ..^۵

پس انسان اسمش یکی است، معنایش یکی نیست، و خدای - جل جلاله - یکتاست یکتائی جز او وجود ندارد، در او اختلاف و تفاوت و زیادی و کمی نیست، اما انسان مخلوق و مصنوعست، از اجزاء مختلف و مواد گوناگون ترکیب شده، جز اینکه در حال جمع اجزاء یک چیز است.

در ادامه فراز جاری امیرالمومنین علیه السلام می فرماید : غیر از خداوند سبحان هر عزیزی ذلیل است، ما می دانیم که العزّة لله و رسوله و المومنین، رسول و مومنین عزیزند در قبال هوای نفس و دشمنان دین و کفار، اما همین رسول و مومنین در قبال خداوند نیز آیا عزیز و نفوذ ناپذیرند ؟ می توانند در مقابل خداوند بایستند ؟ خیر همه فقیر و ذلیل هستند در پیشگاه خداوند متعال و خداوند سبحان هیچ ذاتی ندارد چرا که هیچ نقص و کمبودی ندارد و متجزی نیست.

کلّ ما سوى الله هر آن و هر لحظه می توانند نیست محض و معدوم و نابود شوند، اینگونه است که اگر اراده خداوند بر بقای آنها باشد هستند و اگر اراده خداوند بر بقای آنها نباشد نیست محض خواهند شد، گاهی عرفا (صوفیه) ادعا می کنند که این ما هستیم که به خوبی فقر مخلوقات را نسبت به خداوند تصویر می کنیم و مثال می زنند همانطور که موج به دریا فقیر است مخلوقات به خداوند فقیر هستند، در پاسخ به ایشان می گوئیم این که فقر نیست، فقر به این معنا است که تو حقیقتاً معدوم شوی، باز برای فهم بهتر گاهی اوقات فردی پیدا می شود که می گوید من این مثلاً مورچه را معدوم و نیست کردم، خیر کسی جز خداوند متعال نمی تواند حتی مورچه را معدوم بنماید کسی که مورچه ای را می کشد و له می کند تنها کاری که می کند اینست که اجزای وجودی مورچه و اتصال بین آنها را می گسلد و در عالم پخش می نماید اما آن ذاتی که حقیقتاً این مورچه به اراده ی او هست و وجود دارد و به اراده ی او نیز می تواند معدوم شود ذات خداوند متعال است .

^۵ الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۱، ص: ۱۱۹

در ادامه می فرماید هر قوی غیر او ضعیف است، مستحضرید اگر بین مخلوقات و ما سوی الله به طور نسبی بنگریم بسیاری از ایشان نسبت به دیگری قوی هستند، اما این قوی بودن نسبی است لکن آن ذاتی که غیر او مابقی موجودات همگی ضعیف محض هستند و تنها او است که قوی است خداوند متعال است .

فراز ۳:

وَكُلُّ مَالِكٍ غَيْرُهُ مَمْلُوكٌ وَكُلُّ عَالِمٍ غَيْرُهُ مُتَعَلِّمٌ وَكُلُّ قَادِرٍ غَيْرُهُ يَقْدِرُ وَيَعْجُزُ وَكُلُّ سَمِيعٍ غَيْرُهُ يَصْمُ عَنْ لَطِيفِ الْأَصْوَاتِ وَيَصْمُهُ كَبِيرُهَا وَيَذْهَبُ عَنْهُ مَا بَعْدَ مِنْهَا

ترجمه:

هر مالکی جز او بنده، و هر عالمی جز او دانش آموز است، هر قدرتمندی جز او، گاهی توانا و زمانی ناتوان است هر شنونده ای جز خدا در شنیدن صداها ضعیف کر و برابر صداها قوی، ناتوان است و آوازه های دور را نمی شنود.

شرح فراز ۳:

غیر خداوند متعال هر مالکی مملوک نیز هست، مثلاً من مالک اعضای بدن خود هستم یعنی خداوند سبحان به من قدرت تکلم و اندیشیدن داده است و من مالک این لب و زبان و دست هستم، اما در عین حال من و ملک و سلطنتم همگی مملوک حق هستیم و خداوند مالک ما است و او مملوک احدی نیست.

حضرت در ادامه می فرماید که هر عالمی غیر او متعلم است، یعنی تمام ما سوی الله و راس علما در مخلوقات که اهل بیت علیهم السلام هستند در عین حال متعلم هستند، خداوند متعال در قرآن کریم خطاب به پیغمبر رحمت صلی الله علیه و اله و سلم می فرماید:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

همان گونه (که بر پیامبران پیشین وحی فرستادیم) بر تو نیز روحی را بفرمان خود وحی کردیم؛ تو پیش از این نمی دانستی کتاب و ایمان چیست (و از محتوای قرآن آگاه نبودی)؛ ولی ما آن را نوری قرار دادیم که بوسیله آن هر کس از بندگان خویش را بخواهیم هدایت می کنیم؛ و تو مسلماً به سوی راه راست هدایت می کنی.

... وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا^۶

^۶ الشوری: ۵۲

^۷ النساء: ۱۱۳

... و آنچه را نمی دانستی، به تو آموخت؛ و فضل خدا بر تو (همواره) بزرگ بوده است.

در ادامه می فرماید: غیر خداوند سبحان هر قادری قدرتش محدود است و حدی دارد لذا همیشه این قدرت ها همراه با عجز هستند و قابل زیاده و نقصان هستند و بی نهایت نیز که قبلاً بیان کردیم ممتنع الوجود است و فقط او است که علی کل شیء قدیر است.

----- پایان جلسه پنجم -----

جلسه ششم:

ادامه خطبه ۶۳ نهج البلاغه

ادامه فراز ۳:

كُلُّ سَمِيعٍ غَيْرُهُ يَصْمُ عَنْ لَطِيفِ الْأَصْوَاتِ وَيَصْمُهُ كَبِيرُهَا وَيَذْهَبُ عَنْهُ مَا بَعْدَ مِنْهَا وَكُلُّ بَصِيرٍ غَيْرُهُ يَعْمَى عَنْ خَفِيِّ الْأَلْوَانِ وَلَطِيفِ الْأَجْسَامِ

ترجمه:

هر شنونده ای جز خدا در شنیدن صداهای ضعیف کر و برابر صداهای قوی، ناتوان است و آوازه های دور را نمی شنود. هر بیننده ای جز خدا، از مشاهده رنگ های ناپیدا و اجسام بسیار کوچک ناتوان است.

شرح:

هر شنونده ای هر چقدر هم که قوه ی شنوایی او کارآمد باشد به هر تقدیر از شنیدن برخی از اصوات ناتوان است و این بسیار تعبیر لطیفی است از وجود مقدس امیرالمومنین علیه السلام که "كُلُّ سَمِيعٍ غَيْرُهُ يَصْمُ عَنْ لَطِيفِ الْأَصْوَاتِ" به این معنا که امواجی هستند و اصواتی هستند که حقیقتاً انسان توان درک آن را ندارد، و شاید برخی اصوات وجود داشته باشد که حتی فرشتگان از شنیدن آن عاجز و ناتوان باشند، برهان مطلب هم این است که قوه ی سمع مخلوقات محدود است و از آنجا که لطافت در مقابل کثافت مطرح است، همانگونه که کثافت قابل زیاده و نقصان و افزایش و کاهش است، لطافت نیز قابل افزایش و کاهش است. هر شیء لطیفی الطف از او قابل تصور است و هر الطفی الطف از او قابل فرض است که ممکن است بسیاری از مخلوقات قادر به شنیدن آن نباشند اما این مطلب در رابطه با خداوند سبحان فرض ندارد و هر چقدر اصوات لطیف یا کثیف، کم یا زیاد باشند، خداوند می داند و به آن علم دارد.

همینگونه است اگر اصوات بلند باشند و فوق اصوات موجود در بین انسان ها و .. هستند خداوند آن ها را می داند و علم دارد.

در ادامه بایستی دانست اگر شنونده بخواهد صدایی را بشنود باید فاصله ای متناسب با قدرت شنوایی خود با آن شیء داشته باشد و بالاخره این شنوایی هر چقدر قوی و توانمند باشد بُرد مشخصی از جهت فاصله دارد و از یک فاصله به بعد توان شنوایی آن اصوات را ندارد اما در رابطه با خداوند سبحان اینگونه نیست، برای خداوند دوری و نزدیکی از اشیاء و قُرب و بُعد به جهت درک اصوات معنا ندارد و او تمام اصوات را دور باشد یا نزدیک، کم باشد یا زیاد می داند و علی السویه به تمام آنها علم دارد.

در ادامه می فرماید هر بصیری جز او کور است نسبت به یک سری از رنگ ها که مخفی هستند و از درک و دیدن اجسامی که ظریف و لطیف هستند، اما برای خداوند متعال خفی و علن معنا ندارد. بسیاری از اجسام لطافت دارند مانند ملائکه، جن، جریان برق، امواج موجود در هوا و ... که انسان و بسیاری از موجودات از درک آن ها و دیدن آن ها کور هستند و لکن خداوند سبحان همه را می داند و به همه احاطه علمی دارد .

فراز ۴ :

وَكُلُّ ظَاهِرٍ غَيْرُهُ [غَيْرُ بَاطِنٍ] بَاطِنٌ وَ كُلُّ بَاطِنٍ غَيْرُهُ ظَاهِرٌ لَمْ يَخْلُقْ مَا خَلَقَهُ لِتَشْدِيدِ سُلْطَانٍ وَ لَا تَخَوُّفٍ مِنْ عَوَاقِبِ زَمَانٍ وَ لَا اسْتِعَانَهُ عَلَى نَدِّ مُثَاوِرٍ وَ لَا شَرِيكَ مُكَاثِّرٍ وَ لَا ضِدَّ مُنَافِرٍ

ترجمه :

هر ظاهری غیر از او پنهان، و هر پنهانی جز او آشکار است. مخلوقات را برای تقویت فرمانروایی، و یا برای ترس از آینده، یا یاری گرفتن در مبارزه با همتای خود، و یا برای فخر و مباهات شریکان، و یا ستیزه جویی مخالفان نیافریده است.

شرح :

هر ظاهری غیر خداوند سبحان از آن جهت که ظاهر است باطن نیست و از آن جهت که آشکار است پنهان نیست و هر باطنی غیر خداوند سبحان از آن جهت که باطن است ظاهر نیست و از آن جهت که پنهان است آشکار نیست، اشیاء پیرامونی گاهی پیدا هستند و گاهی پنهان هستند چرا که جسم هستند و جسم اگر مقابل شما قرار بگیرد پیداست و اگر مقابل شما نباشد پنهان است و پیدا و پنهان در مورد جسم معنا دارد اما در مورد خداوند سبحان پیدا و پنهان معنا ندارد چرا که او جسم نیست و اینگونه نیست که او در جاهایی باشد و در جاهایی نباشد که نتیجه آن باشد که در جاهایی ظاهر و آشکار و در جاهایی باطن و پنهان باشد !! به عنوان مثال ملائکه الان برای رسول خدا صلی الله علیه و اله پیدا و آشکار هستند و برای ما پنهان و باطن هستند و این ملائکه از یک جهت برای عده ای پنهان و برای افرادی آشکار و ظاهر می باشند اما در رابطه با خداوند متعال نمی توان گفت که او برای عده ای پیدا و برای عده ای پنهان است چرا که او مکان و زمان ندارد، جسم نیست و مبعض و متجزی نیست . در ادامه مطلب مورد توجه این است که در تمام این فرازا حضرت می خواهند به طرق مختلف به ما معرفت بدهند که خداوند سنخ مخلوقات خود نیست .

اگر خداوند متعال چیزی را می آفریند به جهت افزایش قدرت و تقویت فرمانروایی خود نیست و او اشیاء را همچون سلطانی که از آینده حکومت خود می ترسد و به جهت دوراندیشی به افزایش و تقویت لشکریان خود اقدام می نماید نیافریده است و به جهت ترس از عواقب و حوادث روزگار اقدام به خلق و آفرینش موجودات ننموده است .

همچنین خداوند متعال مخلوقات را به جهت کمک گیری و استعانت جویی بر همتایان خود نیافریده است چرا که او نه همتا و ندی دارد و نه نیازمند به استعانت و یاری جویی از مخلوقات است بلکه او ذاتی است که صمد و بی نیاز است و ایضاً مخلوقات را به جهت به دست آوردن نیرو برای پیکار با یک شریک پر نخوت و یا دشمن گردنکش نیافریده است .

فراز ۴ :

وَلَكِنْ خَلَقْتُ مَرْبُوبُونَ وَعِبَادٌ دَاخِرُونَ لَمْ يَحْلُلْ فِي الْأَشْيَاءِ فَيَقَالَ هُوَ [فِيهَا] كَائِنٌ وَلَمْ يَنَّا عَنْهَا فَيَقَالَ هُوَ مِنْهَا بَائِنٌ لَمْ يُوْدَّ خَلْقُ مَا ابْتَدَأَ وَلَا تَدْبِيرُ مَا ذَرَأَ وَلَا وَقَفَ بِهِ عَجْزٌ عَمَّا خَلَقَ وَلَا وَلَجَتْ عَلَيْهِ شُبْهَةٌ فِيمَا قَضَى وَقَدَّرَ بَلْ قَضَاءٌ مُتَقَنٌّ وَعِلْمٌ مُحْكَمٌ وَأَمْرٌ مُبْرَمٌ الْمَأْمُولُ مَعَ النَّقْمِ الْمَرْهُوبُ مَعَ النِّعَمِ .

ترجمه :

بلکه همه، آفریده‌های او هستند و در سایه پرورش او، بندگانی فروتن و فرمانبردارند. خدا در چیزی قرار نگرفته تا بتوان گفت در آن جاست، و دور از پدیده‌ها نیست تا بتوان گفت از آنها جداست. آفرینش موجودات او را در آغاز ناتوان نساخته، و از تدبیر پدیده‌های آفریده شده باز نمانده است، نه به خاطر آنچه آفریده قدرتش پایان گرفته و نه در آنچه فرمان داد و مقدر ساخت دچار تردید شد. بلکه فرمانش استوار، و علم او مستحکم، و کارش بی تزلزل است. خدایی که به هنگام بلا و سختی به او امیدوار و در نعمت‌ها از او بیمناکند.

شرح :

ما سوی الله (غیر خداوند متعال) از صدر تا ذیل و از کوچکترین تا بزرگترین آنها همه مربوب هستند و ربّ مطلق خداوند متعال است و همگی عبد و بنده ذلیل او هستند و حتی به یک معنا ابلیس هم عبد او است (به این معنا که او نیز نمی تواند در برابر اراده ی خدا مقاومتی داشته باشد و عرض اندام کند یعنی همچون کسانی که قائل به ثنویت هستند ما قائل به ثنویت نیستیم)

إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا^۸

تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند، بنده اویند!

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ^۹

آیا آنها غیر از آیین خدا می‌طلبند؟! (آیین او همین اسلام است؛) و تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند، از روی اختیار یا از روی اجبار، در برابر (فرمان) او تسلیمند، و همه به سوی او بازگردانده می‌شوند.

در ادامه حضرت می‌فرماید: خدا در چیزی قرار نگرفته و در اشیاء حلول ننموده است تا بتوان گفت در آن جاست، و دور از پدیده‌ها نیست تا بتوان گفت از آنها جداست، در ترسیم رابطه بین خالق و مخلوق پیش از این توضیحاتی عرض کردیم اما لازم است در اینجا دوباره نکاتی را بیان نماییم و آن اینکه برخی قائل به وحدت بین خالق و مخلوق هستند و مخلوقات را از شئون حق متعال می‌دانند و آنها را تجلیات ذات او می‌دانند، برخی دیگر گفته‌اند که ما این وحدت را قبول نداریم بلکه خداوند یک موجود است و مخلوقات نیز موجوداتی دیگر هستند (حقیقتاً قائلیم که خدا و مخلوقات دو وجود هستند) ولیکن رابطه‌ی بین خدا و خلق شبیه رابطه نور و شیشه است و همانگونه که نور در سراسر وجود شیشه (با ادعای اینکه فیزیک جدید این را می‌گوید) حاضر است و در عین حال نور عین شیشه نیست و هر کدام وجودی مجزا از هم دارند با این حال نور درون شیشه و داخل آن است همینگونه خداوند داخل تمام اشیاء است بدون آنکه عین اشیاء باشد چرا که بی‌نهایت است و وقتی او بی‌نهایت باشد جایی از وجود او خالی نیست و در عین حال لازم نمی‌آید که او عین اشیاء باشد بلکه او داخل اشیاء است و هر جا که شیء الف موجود است همانجا نیز خدا موجود است بدون آنکه این دو عین هم باشند!! (این نظریه شاید لوازم سوء وحدت وجود را کمتر داشته باشد ولیکن خالی از اشکالات نیست و این بیان حضرت که خداوند، لَمْ يَحْلُلْ فِي الْأَشْيَاءِ فَيَقَالَ هُوَ [فِيهَا] كَأَنَّ این نظریه را به طور کامل رد می‌نماید)

گاهی وقتی به قائلین به نظریه (نور و شیشه) اشکال می‌کنید می‌گویند از این نظریه حلول لازم نمی‌آید ولیکن ما می‌گوییم دقیقاً حلول لازم می‌آید حال چه شما از این لفظ استفاده کنید و چه از این لفظ استفاده نکنید نتیجه چیزی جز اعتقاد به حلول نخواهد بود!! لذا خداوند درون اشیاء نیست و در اشیاء حلول نکرده است و همچنین بیرون اشیاء نیست تا از اشیاء دور شده باشد و بینونت ازلی و انفصال از خلق اتفاق بیفتاد چرا که او مکان ندارد و اگر موجودی مکان نداشته باشد و جسم نباشد نه درون اشیاء قرار می‌گیرد و نه بیرون اشیاء قرار خواهد گرفت!!

آفرینش موجودات او را در آغاز خسته و ناتوان نساخته، در حالیکه موجودات هر کاری که انجام بدهند از ایشان نیرو و انرژی مصرف می‌شود و خسته می‌شوند اما خداوند متعال اجزاء ندارد که از او انرژی به هدر رود و خستگی در او ایجاد شود.

و خداوند سبحان از تدبیر پدیده‌های آفریده شده باز نمانده است و این مخلوقات هستند که غفلت در ایشان فرض دارد و ممکن است از تدبیر امور غفلت کنند و مدیریت امور از کف ایشان بیرون رود اما غفلت و خستگی در ذات خداوند متعال ممکن نیست و مُحال است.

و خداوند متعال هیچ گاه وقوف بر او پیدا نمی‌شود در اینکه وقتی چیزی را خلق می‌نماید بر او عجز و ناتوانی حادث شود و بر او شبهه ای وارد نمی‌شود در حالی که عالم را تقدیر می‌نماید بلکه قضاء او متقن و علم او محکم و امور او مبرم و قطعی است.

و خداوند سبحان با این عظمت و کبریا نسبت به دشمنان حق نعمت دارد و لکن در حالی که او نعمت دارد انسان نسبت به او رجاء دارد و او خداوندی است که به هنگام بلا و سختی به او امیدوارند و در نعمت‌ها از او بیمانند.

به این روایات نورانی در رابطه با لزوم تنظیم خوف و رجاء نسبت به خداوند متعال و دوری از عجب و خودپسندی دقت فرمائید:

۱- عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ أَوْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قُلْتُ لَهُ مَا كَانَ فِي وَصِيَّةِ لُقْمَانَ قَالَ كَانَ فِيهَا الْأَعَاجِبُ وَكَانَ أَعْجَبُ مَا كَانَ فِيهَا أَنْ قَالَ لِابْنِهِ خَفِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خِيفَةً لَوْ جِئْتَهُ بِيَرِّ الثَّقَلَيْنِ لَعَذَّبَكَ وَارْجُ اللَّهَ رَجَاءً لَوْ جِئْتَهُ بِذُنُوبِ الثَّقَلَيْنِ لَرَحِمَكَ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ أَبِي يَقُولُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ إِلَّا [وَأَفِي قَلْبِهِ نُورَانِ نُورُ خِيفَةٍ وَنُورُ رَجَاءٍ لَوْ وَزَنَ هَذَا كَمْ يَزِدُّ عَلَى هَذَا وَ لَوْ وَزَنَ هَذَا كَمْ يَزِدُّ عَلَى هَذَا].^{۱۰}

حارث یا پدرش مغیره بامام صادق علیه السلام عرض کرد: وصیت لقمان پسرش چه بود؟ فرمود در آن وصیت مطالب شگفتی بود و شگفت‌تر از همه این بود که پسرش گفت: از خدای عز و جل چنان ترس که اگر نیکی جن و انس را بیاوری ترا عذاب کند، و بخدا چنان امیدوار باش که اگر گناه جن و انس را بیاوری بتو ترحم کند. سپس امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم می‌فرمود: هیچ بنده مؤمنی نیست، جز آنکه در دلش دو نور است: نور خوف و نور رجاء که اگر این وزن شود از آن بیش نباشد و اگر آن وزن شود، از این بیش نباشد.

۲- عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدَ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص بَيْنَمَا مُوسَى ع جَالِسًا إِذْ أَقْبَلَ إِبْلِيسُ وَعَلَيْهِ بُرْنَسٌ ذُو أَلْوَانٍ فَلَمَّا دَنَا مِنْ مُوسَى ع خَلَعَ الْبُرْنَسَ وَقَامَ إِلَى مُوسَى فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ مُوسَى مَنْ أَنْتَ فَقَالَ أَنَا إِبْلِيسُ قَالَ أَنْتَ فَلَا قَرَبَ اللَّهُ دَارَكَ قَالَ إِنِّي إِنَّمَا جِئْتُ لَأُسَلِّمَ عَلَيْكَ لِمَكَانِكَ مِنَ اللَّهِ قَالَ فَقَالَ لَهُ مُوسَى ع فَمَا هَذَا الْبُرْنَسُ قَالَ بِهِ أَخْطَطِفُ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ فَقَالَ مُوسَى

فَأَخْبَرَنِي بِالذَّنْبِ الَّذِي إِذَا أَذْنَبَهُ ابْنُ آدَمَ اسْتَحْوَذَتْ عَلَيْهِ قَالِ إِذَا أَعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ وَاسْتَكْثَرَ عَمَلُهُ وَصَغُرَ فِي عَيْنِهِ ذَنْبُهُ وَقَالَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ - لِدَاوُدَ ع يَا دَاوُدُ بَشِّرِ الْمُذْنِبِينَ وَ أَنْذِرِ الصَّادِقِينَ قَالَ كَيْفَ أَبَشِّرُ الْمُذْنِبِينَ وَ أَنْذِرُ الصَّادِقِينَ قَالَ يَا دَاوُدُ بَشِّرِ الْمُذْنِبِينَ أَنِّي أَقْبِلُ التَّوْبَةَ وَ أَعْفُو عَنِ الذَّنْبِ وَ أَنْذِرِ الصَّادِقِينَ أَلَّا يَعْجَبُوا بِأَعْمَالِهِمْ فَإِنَّهُ لَيْسَ عَبْدٌ أَنْصَبُهُ لِلْحِسَابِ إِلَّا هَلَكَ. ۱۱

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: زمانی موسی علیه السلام نشسته بود که ناگاه شیطان سوی او آمد و کلاه دراز رنگارنگی بسر داشت، چون نزدیک موسی علیه السلام رسید، کلاهش را برداشت و خدمت موسی بایستاد و باو سلام کرد. موسی گفت: تو کیستی؟ گفت من شیطانم. موسی گفت: شیطان توئی؟! - خدا آواره‌ات کند - شیطان گفت: من آمده‌ام بتو سلام کنم بخاطر منزلتی که نزد خدا داری.

موسی علیه السلام باو فرمود: این کلاه چیست؟ گفت: بوسیله این کلاه دل آدمیزاد را میرایم (گویا رنگهای مختلف کلاه نمودار شهوات و زینتهای دنیا و عقاید فاسد و ادیان باطل بوده است). موسی گفت: بمن خبر ده از گناهی که چون آدمیزاد مرتکب شود بر او مسلط شوی؟ شیطان گفت: هنگامی که او را از خود خوش آید و عملش را زیاد شمارد و گناهش در نظرش کوچک شود. و فرمود: خدای عز و جل بداود علیه السلام فرمود: ای داود! گنهکاران را مژده بده و صدیقان (راستگویان و درست کرداران) را بترسان، داود عرضکرد: چگونه گنهکاران را مژده دهم و صدیقان را بترسانم! فرمود: ای داود! گنهکاران را مژده بده که من توبه را میپذیرم و از گناه درمیگذرم و صدیقان را بترسان که باعمال خویش خودبین نشوند، زیرا بنده‌ئی نیست که پیاپی حسابش کشم جز آنکه هلاک باشد.

----- پایان جلسه ششم -----

جلسه هفتم:

۸۵ و من خطبه له علیه السلام و فيها صفات ثمان من صفات الجلال

قال مولانا امیرالمومنین علیه السلام

وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ الْأَوَّلُ لَا شَيْءَ قَبْلَهُ وَالْآخِرُ لَا غَايَةَ لَهُ لَا تَقَعُ الْأَوْهَامُ لَهُ عَلَى صِفَةٍ وَلَا تُعْقَدُ الْقُلُوبُ مِنْهُ عَلَى كَيْفِيَّةٍ وَلَا تَنَالُهُ التَّجَزِئَةُ وَالتَّبَعِيضُ وَلَا تُحِيطُ بِهِ الْأَبْصَارُ وَالْقُلُوبُ

ترجمه :

شهادت می‌دهم معبودی جز الله نیست، یگانه‌ای است بی‌شریک. اولی است که چیزی پیش از او نبوده، و آخری است که او را انتهای نیست. اندیشه‌ها به هیچ یک از صفاتش نرسند، دلها او را به کیفیتی تعیین و تحدید نمایند، تجزیه و تبعیض در حریمش راه ندارد، و دیده‌ها و دلها به او احاطه پیدا نکنند.

فراز ۱:

وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ الْأَوَّلُ لَا شَيْءَ قَبْلَهُ وَالْآخِرُ لَا غَايَةَ لَهُ

ترجمه :

شهادت می‌دهم معبودی جز الله نیست، یگانه‌ای است بی‌شریک. اولی است که چیزی پیش از او نبوده، و آخری است که او را انتهای نیست.

شرح :

اساس دین و اساس ادیان (شرایع) الهی توحید است و وظیفه تمام انبیاء این بوده است که مردم را از شرک و بت پرستی جدا سازند و به ثوب توحید راهنمایی نمایند. در این فراز می‌فرماید خداوند واحد است و این وحدیت چه در صفات و چه در ذات است و چه در ربوبیت و چه در خالقیت برای او است و او در هیچ کدام از این اوصاف شریکی ندارد.

بعد می‌فرماید الاول لا شیء قبله و این به معنای آن است که او قبل ندارد و چیزی قبل خداوند نیست و در ما سوی الله ما اول حقیقی نداریم و در ایشان تمام اولها نسبی هستند، مثلاً الان بنده در بین برادران و خواهران خود اول فرزند هستم و این اولیت من نسبی است و قبل از من هم دیگرانی هستند و بوده‌اند و بعد از من هم دیگرانی خواهند بود و هستند و می‌باشند پس در ما سوی الله اول حقیقی نداریم و هر چه اول در آنها است قیاسی و نسبی است و هر موجودی برای او قبل فرض می‌شود چون زمان دارد و برای او قبل قابل ترسیم است و همچنین برای او بعد قابل ترسیم است لذا هر موجودی قبل و بعد پذیر است اما تنها ذاتی که نه قبل دارد و نه بعد دارد خداوند سبحان است چرا که او ممتزمن نیست (زمان ندارد).

بعد می‌فرماید الاخر لا غایه له، در توضیح این فراز بایستی دانست ما سوی الله (غیر خداوند متعال) هیچ گاه آخر حقیقی نیستند به این دلیل که به هر جایی برسند می‌توان به آنها اضافه کرد و کمال لاحق در ایشان پیدا شود، مثلاً در حال حاضر آن فرد دانشمند یک مقدار مشخصی عالم است و این علم می‌تواند بیشتر شود و در آینده افزایش پیدا کند لذا آخر حقیقی در عالم نداریم و حتی بهشت خداوند متعال نیز به هر جا که برسد باز به آن اضافه می‌گردد و خداوند بر عمر و جمال و کمالات آن می‌افزاید لکن خداوند سبحان خود اضافه و کم پذیر نیست.

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ^{١٢}

تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند از او تقاضا می کنند، و او هر روز در شأن و کاری است!

متاسفانه برخی از مفسرین (از فلاسفه و عرفای مصطلح) نیز اول و آخر بودن را در خداوند سبحان اینگونه معنا کرده اند که او اول و آخر است به این معنا است که او کل شیء است !! که این معنا باطل است .

فراز ۲ :

لَا تَقْعُ الْاَوْهَامُ لَهُ عَلَى صِفَةٍ وَلَا تُعْقَدُ الْقُلُوبُ مِنْهُ عَلَى كَيْفِيَةٍ وَلَا تَنَالُهُ التَّجْزِئَةُ وَالتَّبَعِيضُ وَلَا تُحِيطُ بِهِ الْاَبْصَارُ وَالْقُلُوبُ

ترجمه :

اندیشه ها به هیچ یک از صفاتش نرسند، دلها او را به کیفیتی تعیین و تحدید ننمایند، تجزیه و تبعیض در حریمش راه ندارد، و دیده ها و دلها به او احاطه پیدا نکنند.

شرح :

چنین ذات منزّه از زمان و مکان و ابتدا و انتها، وهم انسان وصف او را آنگونه که اوست نمی تواند شکار نماید و به آن اشراف پیدا کند، گرچه ذهن انسان اقرار بر غیر زمانی بودن او و غیر مکانمند بودن او می نماید لکن نمی تواند بگوید و بفهمد حقیقت او چگونه است !!

روایت بسیار مهمی در توحید صدوق (ره) موجود است که دلالت بر آن دارد که نهی صریح فرموده است از اینکه مبدا کسی به این وادی بیفتد که معتقد باشد که خداوند سبحان مطلقاً قابل تصور نیست !! خداوند سبحان هم تصور می شود و هم تصور نمی شود و این تناقض نیست !!

به این روایت که از غرر روایات اهل بیت علیهم السلام در باب توحید است دقت فرمایید :

در مباحثه ای بین هشام بن حکم (که از اصحاب مخصوص امام صادق علیه السلام است) و فردی زندیق کار به آنجا می کشد که هشام بن حکم او را برای بحث با امام ششم سلام الله علیه همراه خود می آورد و این گفت و گو بین ایشان شکل می گیرد :

... قَالَ السَّائِلُ فَإِنَّا لَمْ نَجِدْ مَوْهُومًا إِلَّا مَخْلُوقًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَوْ كَانَ ذَلِكَ كَمَا تَقُولُ لَكَانَ التَّوْحِيدُ عَنَّا مُرْتَفِعًا لِأَنَّا لَمْ نُكَلِّفْ أَنْ نَعْتَقِدَ غَيْرَ مَوْهُومٍ - وَلَكِنَّا نَقُولُ كُلُّ مَوْهُومٍ بِالْحَوَاسِّ مُدْرَكٌ فَمَا تَجِدُهُ الْحَوَاسُّ وَتُمَثِّلُهُ فَهُوَ

مَخْلُوقٌ وَلَا بُدَّ مِنْ إِثْبَاتِ صَانِعِ الْأَشْيَاءِ خَارِجٍ مِنَ الْجِهَتَيْنِ الْمَذْمُومَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا النَّفْيُ إِذْ كَانَ النَّفْيُ هُوَ الْإِبْطَالُ وَالْعَدَمُ وَالْجِهَةُ الثَّانِيَةُ التَّشْبِيهُ إِذْ كَانَ التَّشْبِيهُ مِنْ صِفَةِ الْمَخْلُوقِ الظَّاهِرِ التَّرْكِيبِ وَالتَّأْلِيفِ ...^{۱۳}

ترجمه :

سائل عرض کرد که پس بدرستی که ما موهومی را نیافتیم مگر آنکه آن را مخلوق یافتیم حضرت صادق (علیه السلام) فرمود که اگر این امر چنان باشد که تو می‌گویی هر آینه توحید خدا از ما برداشته خواهد بود زیرا که ما مکلف نیستیم باینکه غیر موهوم را اعتقاد کنیم و لیکن می‌گوئیم که هر موهومی که در وهم و خیال در آید بواسطه حواس بآنها دریافته می‌شود پس آنچه حواس آن را تحدید و تعیین کند و بحقیقتش احاطه نماید و آن را ممثل و مصور گرداند بصورت و کالبدی که دارد آن مخلوق است و می‌شود که معنی این باشد که آنچه حواس آن را بیابد و ممثل گرداند آن را چه در بعضی از نسخ توحید چنین است که پس آنچه ما آن را بحواس بیابیم و آن را ممثل و مصور گردانیم مخلوق است و چاره نیست از اثبات صانع چیزها که بیرون است از این دو جهت مذموم یکی از آنها نفی است زیرا که نفی آن در وهم یا رفتنش از آن همان عین ابطال و موجب باطل ساختن و نیستی حقیقت باشد چه هر چه معدوم باشد یا عدم و نیستی آن را عارض شود ممکن است نه واجب و جهت دوم که حصول صورت باشد متضمن تشبیه است و آن بر خدا روا نیست زیرا که تشبیه که مماثلت است در هیئات و صفت صفت مخلوق است که ترکیب و تالیفش هویدا و ظاهر است ..

توضیح روایت :

امام علیه السلام به سائل می‌فرمایند اگر این که تو می‌گویی باشد توحید از ما مرتفع می‌شود به این جهت که ما مکلف نیستیم جز آنکه اعتقاد پیدا کنیم به جز آنچه که تصور کرده ایم، یعنی آنکه بدانید تصدیق بلا تصور امکان پذیر نیست و تنها چیزی که می‌توانیم به آن معتقد باشیم باید آن را تصور نماییم. امام علیه السلام راه تصدیق را تصور می‌دانند اما آیا این تصور همان تصور اشیاء مقداری و متجزی در ذهن است؟ خیر منظور امام از تصور خداوند متعال تصور این است که شخص موحد در ذهن خود تصور می‌کند که خداوند سبحان شیئی است بر خلاف اشیاء، تصور این است که او (خداوند متعال) ذاتی است که زمان و مکان و جزء و کل و قبل و بعد ندارد و بعد از این تصور تصدیق به وجود او نمودن مورد نظر امام علیه السلام است.

آیا برای تصدیق به وجود خداوند متعال راه دیگری به جز تصور وجود دارد؟ آیا شهود ذات او ممکن است؟ خیر

بعد امام برای سائل توضیح می‌فرماید که آن تصویری که از طریق حواس برای ما حاصل می‌شود آن تصور نسبت به خداوند سبحان باطل است (مانند تصور ماه و ستاره و خورشید و زمین و درخت) و آنچه حواس آن را می‌یابد و بعد

آن را تصور می کند مخلوق است نه آنکه عقیده داشته باشید هر چه تصور کنید مخلوق است و در ادامه می فرماید چاره ای جز اثبات خدا نیست و این اثبات مورد نظر امام همان اثبات بلا تشبیه است که در آن خروج از حدین (حد تعطیل و تشبیه) لحاظ شده باشد .

در ادامه می فرماید : قلبی که میخواهد او را تصدیق کند و به او عقیده پیدا کند کیفیت او را در نمی یابد و چگونگی و چیستی او را آنگونه که هست درک نمی کند الا همین مقدار که او ذاتی است که شبیه ما نیست .

و بعد می فرماید : وَ لَا تَنَالُهُ التَّجْزِئَةُ وَ التَّبْعِيضُ یعنی تجزیه و تبعیض در ذات خداوند متعال راه ندارد و او تقسیم پذیر نیست و متجزی نمی باشد و در آخر می فرماید : وَ لَا تُحِيطُ بِهِ الْأَبْصَارُ وَ الْقُلُوبُ یعنی آن خداوندی که اینگونه است و اجزاء و ابعاض ندارد مستقیماً تحت دید نمی آید و بصیرت درون نمی تواند بر او اشراف پیدا کند چرا که او جسم و صورت نیست و احاطه بر او مُحال است .

۹۰ و من خطبه له عليه السلام و تشتمل على قدم الخالق و عظم مخلوقاته، و يختمها بالوعظ

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَعْرُوفِ مِنْ غَيْرِ رُؤْيَاهُ وَ الْخَالِقِ مِنْ غَيْرِ رُؤْيَاهُ الَّذِي لَمْ يَزَلْ قَائِمًا دَائِمًا إِذْ لَا سَمَاءَ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَ لَا حُجُبَ ذَاتُ إِرْتَاجٍ وَ لَا كَيْلُ دَاجٍ وَ لَا بَحْرُ سَاجٍ وَ لَا جَبَلٌ ذُو فَجَاجٍ وَ لَا فَجٌ ذُو اَعْوِجَاجٍ وَ لَا أَرْضٌ ذَاتُ مَهَادٍ وَ لَا خَلْقٌ ذُو اِعْتِمَادٍ ذَلِكَ مُبْتَدِعُ الْخَلْقِ وَ وَارِثُهُ وَ إِلَهُ الْخَلْقِ وَ رَازِقُهُ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ دَائِبَانِ فِي مَرْضَاتِهِ يُبْلِيَانِ كُلَّ جَدِيدٍ وَ يَقْرَبَانِ كُلَّ بَعِيدٍ قَسَمَ أَرْزَاقَهُمْ وَ أَحْصَى آثَارَهُمْ وَ أَعْمَلَهُمْ وَ عَدَدَ أَنْفُسَهُمْ وَ خَائَنَهُ أَعْيُنَهُمْ وَ مَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ مِنَ الضَّمِيرِ وَ مُسْتَقَرَّهُمْ وَ مُسْتَوْدَعَهُمْ مِنَ الْأَرْحَامِ وَ الظُّهُورِ إِلَى أَنْ تَتَنَاهَى بِهِمُ الْغَايَاتُ هُوَ الَّذِي اشْتَدَّتْ نَفْمَتُهُ عَلَى أَعْدَائِهِ فِي سَعَةِ رَحْمَتِهِ وَ اتَّسَعَتْ رَحْمَتُهُ لِأَوْلِيَائِهِ فِي شِدَّةِ نَفْمَتِهِ فَاهَرُ مِنْ عَازِهِ وَ مُدْمِرٌ مِنْ شَاقِهِ وَ مُدْلٌ مِنْ نَاوَاهُ وَ غَالِبٌ مِنْ عَادَاهُ مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ كَفَاهُ وَ مَنْ سَأَلَهُ أَعْطَاهُ وَ مَنْ أَقْرَضَهُ قَضَاهُ وَ مَنْ شَكَرَهُ جَزَاهُ عَبْدَ اللَّهِ زُنُوْا أَنْفُسَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُوزَنُوا وَ حَاسِبُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تُحَاسَبُوا وَ تَنْفَسُوا قَبْلَ ضَيْقِ الْخَنَاقِ وَ انْقَادُوا قَبْلَ عُنْفِ السِّيَاقِ وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ لَمْ يَعْزِ عَلَى نَفْسِهِ حَتَّى يَكُونَ لَهُ مِنْهَا وَاعِظٌ وَ زَاجِرٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا لَا زَاجِرٌ وَ لَا وَاعِظٌ

ترجمه :

حمد خدای را که منهای دیده شدن شناخته شده، و جهان را بدون اندیشه و فکر آفریده. خدایی که همیشه قائم به ذات و دائم بوده و هست آن گاه که نه آسمانی دارای برج، نه حجابهایی دارای درهای بزرگ، نه شب تاریک، نه دریای آرام، نه کوههای دارای تنگه‌ها، نه راه پیچیده و کج، نه زمین گسترده، و نه خلقی دارای قدرت وجود داشت. اوست به وجود آورنده مخلوقات و وارث آنان، و معبود خلق و رازق ایشان. آفتاب و ماه در مسیر رضایش در حرکتند، هر تازه‌ای را کهنه می‌کنند، و هر دوری را نزدیک می‌نمایند. روزیهای موجودات را تقسیم، و آثار و اعمالشان و عدد

نفس هاشان را حساب نموده، و به خیانت چشمها آگاه، و به آنچه در سینه پنهان می کنند داناست، و به قرارگاهشان در ارحام، و گذرگاهشان در اصلاّب تا به نهایت سیر خود برسند بصیر است. اوست خدایی که عذابش در عین وسعت رحمت بر دشمنانش شدید است، و رحمتش در عین سختی عذابش بر عاشقانش گسترده است. به هر که بخواهد بر او غلبه کند مسلّط است، و در هم کوبنده مخالف خود است، و خوار کننده کسی است که با او درگیری نماید، و غالب بر هر که با او دشمنی ورزد. آن که به او اعتماد کند بی نیازش سازد، و هر که از او بخواهد عطایش نماید، و هر که به او قرض دهد ادا کند، و به هر که سپاسگزارش باشد پاداش بخشد. بندگان خدا، پیش از آنکه به میزان حق سنجیده شوید خود را بسنجید، و قبل از اینکه به حسابتان برسند خود را محاسبه کنید، و نفس بزنید پیش از آنکه راه نفس بسته شود، و مطیع خدا گردید قبل از آنکه شما را به اجبار به سوی آخرت برانند. و بدانید آن که با واعظ و منع کننده ای از باطن خویش او را یاری نداده اند واعظ و منع کننده ای از غیر خودش برای او نخواهد بود.

فراز ۱:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَعْرُوفِ مِنْ غَيْرِ رُؤْيَاهُ وَالْخَالِقِ مِنْ غَيْرِ رُؤْيَاهُ

ترجمه:

حمد خدای را که منهای دیده شدن شناخته شده، و جهان را بدون اندیشه و فکر آفریده است.

شرح:

ستایش خدایی را سزااست که معروف است و قابل شناخت است و می توان او را شناخت و می شود به او معرفت حاصل کرد اما بدون رویت و شهود و بدون حس و بدون وجدان (لَا يُحَسُّ وَلَا يُجَسُّ وَلَا يُمَسُّ - لَا يُدْرَكُ بِالْحَوَاسِّ الْخَمْسِ)

به این روایت از وجود مبارک امام رضا سلام الله علیه دقت فرماید :

... عُرِفَ بِغَيْرِ رُؤْيَاهُ وَوُصِفَ بِغَيْرِ صُورَةٍ وَنُعِتَ بِغَيْرِ جِسْمٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالَى^{۱۴}

نادیده شناخته شده و بی تصویر ستوده گردیده و بی جسمی نشانه گذاری شده، نیست شایسته پرستشی جز خدای بزرگ و برتر

خداوند متعال به صفات مخلوقین وصف نمی گردد و لکن او وصف می شود اما بدون صورت و بدون وصف به جسمانیت .

در ادامه حضرت می فرماید: **وَ الْخَالِقِ مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ**، در اینجا لازم است تذکری بدهیم به یک خطری که پیشرو است و آن خطر تعطیل است که گوینده ای بگوید راجع به خداوند متعال هیچ چیز نمی توان گفت و لازمه این حرف کفر و انکار خداوند سبحان است و اما در ادامه عده ای نافهم در این روزگار پیدا شده اند که می گویند حال که در رابطه با خداوند متعال هیچ چیز نمی توان گفت بایسته است که رو به قدیسین نماییم (چون ما هیچ چیز از خداوند متعال نمی فهمیم و او قابل شناخت و دسترسی و شناخت نیست) پس رو به این قدیسین می نمایم که مظاهر او هستند (مثلاً حقیقت محمدیه و اهل بیت علیهم السلام)!! مستحضرید خطر این گروه ساده نیست و این تفکر ریشه ی دین و توحید را نشانه گرفته است، در پاسخ به این گروه خواهیم گفت خداوند هم شناخته می شود (المعروف من غیر رَوِيَّةٍ و وصف بغیر صورة) و هم عبادت می شود و این عقیده انحرافی که خداوند متعال معروف واقع نمی شود و در رابطه با او هیچ چیز نمی توان گفت حاصل عدم تتبع و تفقه در روایات اهل بیت علیهم السلام است .

در ادامه حضرت می فرماید: **وَ الْخَالِقِ مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ**، او خالق است و لکن خلقت او با رویت و اندیشه و صغری و کبری چیدن و تصور و تصدیق و بررسی نیست و اینها در ذات خداوند سبحان راه ندارد .

----- پایان جلسه هفتم -----

جلسه هشتم:

۹۰ و من خطبة له عليه السلام و تشتمل على قدم الخالق و عظم مخلوقاته، و يختمها بالوعظ

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَعْرُوفِ مِنْ غَيْرِ رُؤْيَةٍ وَ الْخَالِقِ مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ الَّذِي لَمْ يَزَلْ قَائِمًا دَائِمًا إِذْ لَا سَمَاءَ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَ لَا حُجُبَ ذَاتُ إِرْتَاجٍ وَ لَا كَيْلَ دَاجٍ وَ لَا بَحْرٍ سَاجٍ وَ لَا جَبَلٍ ذُو فِجَاجٍ وَ لَا فَجٍّ ذُو اَعْوِجَاجٍ وَ لَا أَرْضَ ذَاتِ مِهَادٍ وَ لَا خَلْقَ ذُو اِعْتِمَادٍ ذَلِكَ مُبْتَدِعُ الْخَلْقِ وَ وَارِثُهُ وَ إِلَهُ الْخَلْقِ وَ رَازِقُهُ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ دَائِبَانِ فِي مَرْضَاتِهِ يُبْلِيَانِ كُلَّ جَدِيدٍ وَ يَقْرَبَانِ كُلَّ بَعِيدٍ قَسَمَ أَرْزَاقَهُمْ وَ أَحْصَى آثَارَهُمْ وَ أَعْمَالَهُمْ وَ عَدَدَ أَنْفُسَهُمْ وَ خَائِنَهُ أَعْيُنُهُمْ وَ مَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ مِنَ الضَّمِيرِ وَ مُسْتَقَرَّهُمْ وَ مُسْتَوْدَعَهُمْ مِنَ الْأَرْحَامِ وَ الظُّهُورِ إِلَى أَنْ تَنْتَاهِيَ بِهِمُ الْغَايَاتُ هُوَ الَّذِي اشْتَدَّتْ نَفَمَتُهُ عَلَى أَعْدَائِهِ فِي سَعَةِ رَحْمَتِهِ وَ اتَّسَعَتْ رَحْمَتُهُ لِأَوْلِيَائِهِ فِي شِدَّةِ نَفَمَتِهِ قَاهِرٌ مِنْ عَازِهِ وَ مُدْمِرٌ مِنْ شَاقِهِ وَ مُدْلٌ مِنْ نَاوَاهِ وَ غَالِبٌ مِنْ عَادَاهِ مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ كَفَاهُ وَ مَنْ سَأَلَهُ أَعْطَاهُ وَ مَنْ أَقْرَضَهُ قَضَاهُ وَ مَنْ شَكَرَهُ جَزَاهُ عِبَادَ اللَّهِ زُنُوا أَنْفُسَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُوزَنُوا وَ حَاسِبُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تُحَاسَبُوا وَ تَنْفَسُوا قَبْلَ ضَيْقِ الْخَنَاقِ وَ انْقَادُوا قَبْلَ عُنْفِ السِّيَاقِ وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ لَمْ يَعْزَ عَلَى نَفْسِهِ حَتَّى يَكُونَ لَهُ مِنْهَا وَاعِظٌ وَ زَاجِرٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا لَا زَاجِرٌ وَ لَا وَاعِظٌ

فراز ۲:

الَّذِي لَمْ يَزَلْ قَائِمًا دَائِمًا إِذْ لَا سَمَاءَ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَلَا حُجُبٌ ذَاتُ ارْتَاجٍ وَلَا لَيْلٌ دَاجٍ وَلَا بَحْرٌ سَاجٍ وَلَا جَبَلٌ ذُو فِجَاجٍ وَلَا فَجٌّ ذُو اَعْوِجَاجٍ وَلَا أَرْضٌ ذَاتُ مِهَادٍ وَلَا خَلْقٌ ذُو اَعْتِمَادٍ

ترجمه:

خدایی که همیشه قائم به ذات و دائم بوده و هست آن گاه که نه آسمانی دارای برج، نه حجابهایی دارای درهای بزرگ، نه شب تاریک، نه دریای آرام، نه کوههای دارای تنگه‌ها، نه راه پیچیده و کج، نه زمین گسترده، و نه خلقی دارای قدرت وجود داشت.

شرح:

همانطور که می دانیم، غیر خداوند متعال (ما سوی الله) لم یزل نیستند و حادث می باشند (نبوده اند و به وجود آمده اند) اما تنها ذاتی که لم یزل بوده است و ازلی است و لم یزل قائم به ذات بوده است ذات خداوند سبحان است که نیاز به غیر ندارد و منظور از اینکه او دائم است یعنی آنکه او زوال پذیر نیست، اما وقتی می گوییم بهشت دائم است یعنی وجود بهشت از جهت زمانی کش پیدا می کند و خداوند وجود بهشت را ابقاء می نماید. پس خداوند متعال نه مسبوق به عدم است و نه ملحق به عدم است. بر خلاف آن ما سوی الله نبودند و به وجود آمدند در حالیکه خداوند متعال بود و هیچ چیز نبود.

خداوند متعال بود و آسمان با این عظمت معدوم محض بود، خدا بود و چیزی که حجاب و مانع قرار می گیرد و سبب دیده نشدن می شود نبود و منظور از حجب ذات ارتاج را با مقدمه ای توضیح می دهیم، مستحضرید برخی از مکاتب فکری مکاتبی هستند رازگرا به این معنا که وقتی به سراغ این مکاتب می روید همه چیز را در قالب تمثیل و راز بیان می کنند و دین ایشان رازگونه است و افکارشان باطنی است مانند صوفیه، اسماعیلیه و ...

برخی مکاتب و فرقه ها راززدا هستند به این معنا که مثلاً وقتی سراغ یک وهابی می روید می گوید اسلام چیست؟ می گوید این توحید است این نبوت و این معاد و این هم فقه آن است و یک پکیج روشن به شما تحویل می دهد!!

برخی مکاتب هستند که بین بین هستند و به نظر ما مکتب اهل بیت علیهم السلام اینگونه است و از یک سو برخی مطالب آن واضح و روشن است و از یک سو یک سری مطالب واضح و روشن نیست و وقتی به قرآن کریم نگاه می کنید میبینید که یک سری از این آیات به نحوی است که بشر عادی توان فهم آن را ندارد و کانّ خداوند متعال می خواهد تذکر بدهد که ای بشر تو همه چیز را نمی دانی!! حال ترجمه ی حُجُب ذات ارتاج، یعنی معانی و حقایقی که از ما محجوب هستند و قفل شده اند. متأسفانه انسان مدرن امروز تصور می کند که همه چیز را از عالم فهمیده است و علوم را در مشت خود گرفته است در حالیکه دانشمندان بسیاری اعتراف کرده اند که ما از علوم هیچ چیز نمی

دانیم و آنچه به آن دست پیدا کرده ایم نسبت به آنچه به آن نرسیده ایم بسیار کمتر است. حضرت می فرماید خداوند بود وقتی این حجاب های قفل شده نبودند.

خدا بود و شب مظلّم و تاریکی نبود، خدا بود و دریای آرامی نبود، خدا بود و کوه های با دره های عمیق و راه های پیچیده و کج نبودند، و خدا بود و زمین گسترده و خلقی که دارای قدرت باشند نبود.

فراز ۳:

ذَلِكَ مُبْتَدِعُ الْخَلْقِ وَ وَارِثُهُ وَ إِلَهُ الْخَلْقِ وَ رَازِقُهُ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ دَائِبَانِ فِي مَرْضَاتِهِ يُبْلِيَانِ كُلَّ جَدِيدٍ وَ يَقْرَبَانِ كُلَّ بَعِيدٍ قَسَمَ أَرْزَاقَهُمْ وَ أَحْصَى آثَارَهُمْ وَ أَعْمَالَهُمْ وَ عَدَدَ أَنْفُسِهِمْ وَ خَائِنَهُ أَعْيُنُهُمْ وَ مَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ مِنَ الضَّمِيرِ وَ مُسْتَقَرَّهُمْ وَ مُسْتَوْدَعَهُمْ مِنَ الْأَرْحَامِ وَ الظُّهُورِ إِلَى أَنْ تَتَنَاهَى بِهِمُ الْغَايَاتُ

ترجمه:

به وجود آورنده مخلوقات و وارث آنان، و معبود خلق و رازق ایشان. آفتاب و ماه در مسیر رضایش در حرکتند، هر تازه‌ای را کهنه می‌کنند، و هر دوری را نزدیک می‌نمایند. روزیهای موجودات را تقسیم، و آثار و اعمالشان و عدد نفس‌هاشان را حساب نموده، و به خیانت چشمها آگاه، و به آنچه در سینه پنهان می‌کنند داناست، و به قرارگاهشان در ارحام، و گذرگاهشان در اصلاّب تا به نهایت سیر خود برسند بصیر است

شرح:

خداوند مبتدع الاشياء و مبتدع مخلوقات است، اگر این مخلوقات و ما سوی الله ازلی بودند خداوند چگونه مبتدع آنها بود؟! خداوند وارث اشياء است وقتی عالم همه ملک و مُلک خداوند است در نهایت در قیامت برای همگان معلوم می شود که مالک اوست و وارث اوست.

خداوند اله خلق و رازق کل خلق است، از آسمانی و زمینی خالق و رازق ایشان خداوند است.

خورشید و ماه در مسیر رضایتش در حرکتند، خورشید و ماه دایمان هستند یعنی دائماً در حرکتند و اینکه در مسیر رضای او هستند به این معنا است که اینها مسخر خداوند متعال هستند و لّه مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَانُتُونَ. اینکه همه قانت و مطیع و تسلیم خداوند متعال هستند و این معنا ابلیس را هم در بر می گیرد به این معنا که خداوند متعال اگر بخواهد ابلیس را معدوم کند می تواند و کاری از دست او بر نمی آید، چه کسی اجازه می دهد که ابلیس بتواند گناه بکند؟ خداوند متعال. اگر خداوند متعال بخواهد ابلیس را به یک موجود دیگر تبدیل کند آیا او می تواند جلوی خداوند سبحان بایستد؟ خیر. پس به این معنا همه چیز و همه کس تسلیم خداوند متعال هستند.

این شب و روز و شمس و قمر هر تازه ای و جدیدی را کهنه می کنند (و این کنایه از گذشت زمان است)، و این زمان هر دوری را نزدیک می کند و هرچه میگذرد دورها نزدیک می شوند .

خداوند روزی انسان ها را بر اساس مشیت حکیمانه خود تقسیم فرموده است و در این تقسیم ارزاق ابتلا و آزمایش نیز وجود دارد.

همه چیز را خداوند تحت شماره در می آورد، اعمال و آثار اعمال را همگی تحت شماره در می آورد و ثبت می نماید، وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ در سوره ی مبارکه یس است یعنی : و آنچه را از پیش فرستاده اند و تمام آثار آنها را می نویسیم؛ و همه چیز را در کتاب آشکار کننده ای برشمرده ایم! لذا هیچ چیز از دست خداوند در نمی آورد و همه ی اعمال و آثار آنها ثبت و ضبط می گردد لذا عالم ما عالم شانس و اتفاق نیست و همه تحت اشراف خداوند سبحان است و هیچ چیز فراموش نمی گردد و دقیقاً مشخص است که این موجود در نفس چندم باید از این دنیا برود .

خداوند عالم به چشم های اهل خیانت علم دارد، لذا در سوره ی مبارکه غافر می فرماید : يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ یعنی : او چشمهایی را که به خیانت می گردد و آنچه را سینه ها پنهان می دارند، می داند.

خداوند سبحان به قرارگاه موجودات و انسان ها در ارحام، و گذرگاهشان در اصلاب تا به نهایت سیر خود برسند بصیر است در این رابطه در قرآن کریم می فرماید : وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ، ترجمه : او کسی است که شما را از یک نفس آفرید! و شما دو گروه هستید: بعضی پایدار، و بعضی ناپایدار؛ ما آیات خود را برای کسانی که می فهمند، تشریح نمودیم!

خداوند متعال چه کسانی در رحم ها می مانند و به دنیا می آیند و بزرگ می شوند و به پیری می رسند و چه کسانی در ارحام باقی نمی مانند و پیش از تولد می میرند و در این دنیا زندگی نخواهند کرد !! و در عین حال عاقبت تمام ایشان و نهایت سیر ایشان را می داند .

فراز ۴ :

هُوَ الَّذِي اشْتَدَّتْ نَقْمَتُهُ عَلَىٰ أَعْدَائِهِ فِي سَعَةِ رَحْمَتِهِ وَ اتَّسَعَتْ رَحْمَتُهُ لِأَوْلِيَائِهِ فِي شِدَّةِ نَقْمَتِهِ قَاهِرٌ مَنْ عَازَاهُ وَ مَدْمَرٌ مَنْ شَاقَّاهُ وَ مُدْلٍ مَنْ نَاوَاهُ وَ غَالِبٌ مَنْ عَادَاهُ

ترجمه :

اوست خدایی که عذابش در عین وسعت رحمت بر دشمنانش شدید است، و رحمتش در عین سختی عذابش بر عاشقانش گسترده است. به هر که بخواهد بر او غلبه کند مسلط است، و در هم کوبنده مخالف خود است، و خوار کننده کسی است که با او درگیری نماید، و غالب بر هر که با او دشمنی ورزد.

شرح:

خداوند خدایی است که نسبت به دشمنان خود و حجج الهی نعمتش و عذابش شدید است در عین اینکه رحمتش وسیع است، در عین اینکه وسعت رحمته کلّ شیء نسبت به این دشمنان سخت گیر است. گاهی دشمنان او ظاهراً در رحمت الهی غرق هستند و از نعمات او استفاده می کنند و ثروت های فراوان دارند اما باطناً در عذاب الهی و مورد سخط او هستند و در عاقبت به مجازات او می رسند و عذاب او را می چشند.

خداوند در عین اینکه شدت نعمت دارد نسبت به عده ای نسبت به اولیاء رحمتش گسترده است، معنای دیگر آن است که گاهی نعمت ظاهر است و در ظاهر گرفتارند اما در باطن سرتاپا غرق در رحمت هستند و هر دو معنا ممکن است در شرح این فراز صحیح باشد.

خداوند متعال غالب است بر کسی که بخواهد اراده غلبه بر او بکند، و او درهم کوبنده ی مخالف خود است و ذلیل کننده ی کسی است که بخواهد با او دشمنی نماید.

فراز ۵:

مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ كَفَاهُ وَمَنْ سَأَلَهُ أَعْطَاهُ وَمَنْ أَقْرَضَهُ قَضَاهُ وَمَنْ شَكَرَهُ جَزَاهُ عِبَادَ اللَّهِ زُنُوا أَنْفُسَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُوزَنُوا وَ حَاسِبُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تُحَاسَبُوا وَ تَنْفَسُوا قَبْلَ ضَيْقِ الْخَنَاقِ وَ انْقَادُوا قَبْلَ عُنْفِ السِّيَاقِ وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ لَمْ يُعِنْ عَلَى نَفْسِهِ حَتَّى يَكُونَ لَهُ مِنْهَا وَاعِظٌ وَ زَاجِرٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا لَآ زَاجِرٌ وَ لَآ وَاعِظٌ

ترجمه:

آن که به او اعتماد کند بی نیازش سازد، و هر که از او بخواهد عطایش نماید، و هر که به او قرض دهد ادا کند، و به هر که سپاسگزارش باشد پاداش بخشد. بندگان خدا، پیش از آنکه به میزان حق سنجیده شوید خود را بسنجید، و قبل از اینکه به حسابتان برسند خود را محاسبه کنید، و نفس بزنید پیش از آنکه راه نفس بسته شود، و مطیع خدا گردید قبل از آنکه شما را به اجبار به سوی آخرت برانند. و بدانید آن که با واعظ و منع کننده ای از باطن خویش او را یاری نداده اند واعظ و منع کننده ای از غیر خودش برای او نخواهد بود.

شرح:

حال چنانچه بر چنین خدایی با چنین اوصافی توکل کنید او شما را بی نیاز می سازد، قرآن کریم می فرماید : وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا.

کسی که از خدا بخواهد خداوند به او عطا می کند، و کسی که به خداوند متعال قرض بدهد خداوند قرضش را ادا میکند و نه تنها به او پس می دهد، بلکه ده ها برابر به او بر می گرداند، می فرماید : مَنْ ذَا الَّذِي يقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيضَاعِفُهُ لَهُ وَهُوَ أَجْرُ كَرِيمٍ ترجمه : کیست که به خدا وام نیکو دهد (و از اموالی که به او ارزانی داشته انفاق کند) تا خداوند آن را برای او چندین برابر کند؟ و برای او پاداش پرارزشی است!

کسی که شاکر نعمت های او باشد به تحقیق خداوند متعال نعمت های او را زیاد می فرماید، لَنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ / ترجمه : اگر شکرگزاری کنید، (نعمت خود را) بر شما خواهم افزود.

----- پایان جلسه هشتم -----

جلسه نهم :

۹۱ و من خطبه له ع تعرف بخطبة الأشباح و هي من جلائل خطبه عليه السلام

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

وصف الله تعالى

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَفِرُّهُ الْمَنَعُ وَالْجُمُودُ وَلَا يُكْدِيهِ الْإِعْطَاءُ وَالْجُودُ إِذْ كُلُّ مُعْطٍ مُنْتَقِصٌ سِوَاهُ وَكُلُّ مَانِعٍ مَذْمُومٌ مَا خَلَّاهُ وَهُوَ الْمَنَّانُ بِقَوَائِدِ النِّعَمِ وَ عَوَائِدِ الْمَزِيدِ وَالْقَسَمِ عِيَالَهُ الْخَلَائِقُ ضَمِنَ أَرْزَاقَهُمْ وَقَدَّرَ أَقْوَاتَهُمْ وَ نَهَجَ سَبِيلَ الرَّاغِبِينَ إِلَيْهِ وَ الطَّالِبِينَ مَا لَدَيْهِ وَ لَيْسَ بِمَا سُئِلَ بِأَجُودَ مِنْهُ بِمَا لَمْ يُسْأَلِ الْأَوَّلُ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لَهُ قَبْلُ فَيَكُونُ شَيْءٌ قَبْلَهُ وَ الْآخِرُ الَّذِي [لَمْ يَكُنْ] لَيْسَ لَهُ بَعْدُ فَيَكُونُ شَيْءٌ بَعْدَهُ وَ الرَّادِعُ أَنَّاسِي الْأَبْصَارِ عَنْ أَنْ تَنَالَهُ أَوْ تُدْرِكَهُ مَا اخْتَلَفَ عَلَيْهِ دَهْرٌ فَيُخْتَلَفُ مِنْهُ الْحَالُ وَ لَا كَانَ فِي مَكَانٍ فَيَجُوزُ عَلَيْهِ الْإِنْتِقَالُ وَ لَوْ وَهَبَ مَا تَنَفَّسَتْ عَنْهُ مَعَادِنُ الْجِبَالِ وَ ضَحَكَتْ عَنْهُ أَصْدَافُ الْبَحَارِ مِنْ فَلَزِ اللَّجَيْنِ وَ الْعَقْيَانِ وَ نَثَارَةُ الدُّرِّ وَ حَصِيدُ الْمَرْجَانِ مَا أَثَّرَ ذَلِكَ فِي جُودِهِ وَ لَا أَنْفَدَ سَعَهُ مَا عِنْدَهُ وَ لَكَانَ عِنْدَهُ مِنْ ذَخَائِرِ الْأَنْعَامِ - مَا لَا تُنْفِدُهُ مَطَالِبُ الْأَنْعَامِ لِأَنَّهُ الْجَوَادُ الَّذِي لَا يَغِيضُهُ سُؤَالُ السَّائِلِينَ وَ لَا [يُبْخِلُهُ] يُبْخِلُهُ إِلَّا حَاحُ الْمُلْحِنِ

ترجمه :

سپاس خدای را که امساک و جمود بر ثروتش اضافه نمی کند، و عطا و بخشش تهیدستش نمی نماید، زیرا هر بخشنده ای جز او ثروتش کم می شود، و هر منع کننده ای جز او شایسته مذمت است. اوست بخشنده انواع نعمت ها، و فراوانی بهره ها و نصیب ها. جمیع آفریده ها روزی خور اویند، رزق همه را ضمانت کرده، و قوت و توشه آنان را مقدر

نموده، و راه روشنش را به رغبت کنندگان و خواهندگان آنچه نزد اوست نشان داده، و این طور نیست که جود و بخشش او در آنجا که از او بخواهند بیشتر از آنجا باشد که از او نخواهند.

همان اولی است که برای اولیتش قبلی نبوده تا پیش از او چیزی باشد، و آخری است که برای آخریتش بعدی نیست تا موجودی پس از او باشد، و مردمک دیده‌ها را از دیدن و درکش باز داشت. نه زمان بر او می‌گذرد تا از گذر زمان حالش دگرگون شود، و نه در مکانی است که انتقال برایش صورت بگیرد. اگر آنچه را که معادن کوهها نفس زنان بیرون می‌ریزند، و صدفهای دریا خنده کنندگان ظاهر می‌سازند، از نقره خالص و طلای ناب، و درّ منثور و خوشه مرجان، همه و همه را ببخشد در جود و سخایش اثر نگذارد، و وسعت نعمتش را پایان ندهد، و از ذخایر نعمت‌ها آنقدر نزد او هست که با خواسته‌های بندگان تمام نشود، زیرا او بخشنده‌ای است که درخواست خواهندگان از او نمی‌کاهد، و اصرار و دعای اصرار کنندگان او را بخیل ننماید.

فراز ۱ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَفِرُّهُ الْمَنَعُ وَالْجُمُودُ وَلَا يَكْدِيهِ الْإِعْطَاءُ وَالْجُودُ إِذْ كُلُّ مُعْطٍ مُنْتَقِصٌ سِوَاهُ وَكُلُّ مَانِعٍ مَذْمُومٌ مَا خَلَاهُ

ترجمه :

سپاس خدای را که امساک و جمود بر ثروتش اضافه نمی‌کند، و عطا و بخشش تهیدستش نمی‌نماید، زیرا هر بخشنده‌ای جز او ثروتش کم می‌شود، و هر منع کننده‌ای جز او شایسته مذمت است.

شرح فراز ۱ :

وفر الشيء یعنی زیاد شد و فراوان شد، لا یفره المنع یعنی اگر خداوند نسبت به کسی چیزی را منع کند و امساک داشته باشد، این منع چیزی بر دارایی خدا نمی‌افزاید و این بر خلاف ما سوی است که در ما سوی اگر من چیزی برای خود نگه می‌دارم و نمی‌بخشم بر دارایی ام اضافه می‌شود و دارایی ام حفظ می‌شود اما در رابطه با خداوند سبحان اینگونه نیست که اگر خداوند نگه دارد بر دارایی خداوند بیفزاید.

بعد می‌فرماید و لا یکدیه الاعطاء و الجود : اگر خداوند نسبت به شخصی یا گروهی اعطا بکند سبب تهی شدن او نمی‌شود و چیزی از دارایی و املاک او کم نمی‌کند خیر در رابطه با خداوند سبحان چنین معنایی صدق نمی‌کند.

حال در بخش بعدی می‌بینیم خود حضرت بر جملات قبل تعلیل می‌فرمایند و استدلال می‌کنند که چرا چیزی از خداوند سبحان کم نمی‌شود اگر ببخشد و عطا نماید .

دلیل آن این است که **اِذْ كُلُّ مُعْطٍ مُنْتَقِصٌ سِوَاهُ**، حکم عقل این بود که اگر کسی از دارایی خود به دیگری بدهد از او کاسته می‌شود چرا در رابطه با خدا استثناء دارد دلیل این است که جز خداوند سبحان هر معطی بلا استثناء

که عطا می نماید از آن کم می شود. چرا؟ به این دلیل که سنخ فاعلیت خداوند و اعطای او با دیگر موجودات فرق دارد، فرق آن این است و قبل از آنکه بیان کنیم باید بدانید یک قاعده ای است که فلاسفه بسیار تکرار می کنند: معطی شیء فاقد شیء نمی تواند باشد، یعنی اگر من بخواهم به کسی چیزی را عطا کنم باید آن را داشته باشم، اگر کسی از ما و شما درخواستی داشته باشد و پولی بخواهد ما و شما باید این پول را داشته باشیم تا به او قرض بدهیم یا ببخشیم، کسی که پولی ندارد چطور می تواند به شما قرض بدهد؟! پس یک قاعده عقلی است، از این قاعده نتیجه گرفته اند که خداوند سبحان نیز که معطی کمالات است حتما خود باید همان کمالات را به نحو اعلی داشته باشد و الا اگر ندارد چگونه عطا می فرماید؟!

اما نکته ای که باید عرض کنیم در رابطه با این بی دقتی که اتفاق افتاده و این فراز از خطبه نورانی حضرت آن را روشن می نماید. چرا کل معط منتقص سواه؟ نه تنها باید در قرآن تدبر کرد بلکه باید در روایات هم تدبر کرد. ما از این روایات باید یک سری اصولی را در بیاوریم و به عنوان مبنای معارفی در شبهات به آن ها رجوع کنیم و از آنها بهره ببریم. همینطور است در فقه که فقها از یک خط معصوم نکته های فراوان و اصول محکم خارج می کنند.

برهان این مسئله که حضرت فرمودند این است که ما دو جور معطی داریم، یک معطی اعطای او از باب تولید است و معطی تولیدی است یعنی به هر تقدیر از خود می دهد و از خود می بخشد، از آنچه هست می بخشد، مخترعینی که اموری را اختراع می کنند همیشه مواد اولیه را در اختیار دارند، نقشه ای می کشند و این مواد را با هم طبق نقشه و با نظم خاصی ترکیب می کنند و یک کالای جدید تولید می نمایند. گاهی اوقات تولید از درون است یعنی مثلاً یک نبی یا پیغمبر می آید از درون می دمد به یک پرندۀ ای که از گل ساخته شده است آن پرندۀ حیات پیدا می کند همچون عیسی مسیح علیه السلام که اَنّی اَخْلَقْتُ لَکُمْ مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ (من از گل، چیزی به شکل پرندۀ می سازم؛ سپس در آن می دمم و به فرمان خدا، پرندۀ ای می گردد) این اعطاء، یک اعطای تولیدی است یعنی از وجود خود و از درون خود به پرندۀ می دهد و این گل، پرندۀ می شود.

یا اینکه در یک مردۀ ای می دمد و مردۀ ای زنندۀ می شود به این اعطاء اعطای تولیدی می گویند، اما در هر صورت کلُّ مُعْطٍ مُنْتَقَصٌ، تنها ذاتی که خلق الاشیاء لا من شیء فقط خداوند است، خداوند اعطای او ایجاد است، یعنی آنچه نیست را به آن هستی می دهد، تمام این مواد نبودند و خدا به آنها هستی داد، آنها را ابداع کرده است، خداوند از درون به کسی اعطا نمی کند، چون خداوند یک موجود مقداری نیست که از او کم یا زیاد شود، نه چیزی از خدا کم می شود و نه چیزی به او زیاد می شود، لذا فاعلیت او سنخ فاعلیت مخلوقات نیست و خداوند هستی بخش است نه آنکه تولید نماید و از خود بدهد.

در ادامه می فرماید و کلّ مانع مذموم ما خلاه: اگر کسی چیزی دارد و به کسی ندهد و نبخشد به هر صورت به یک نحوی مذموم است و مذمت می شود و عادتاً منشاء منع کردن های ما بخل است اما خداوند سبحان اگر منع نعمت کند و چیزی به کسی ندهد مذموم نمی شود چرا که در خداوند سبحان بخل معنا ندارد و امساک او هیچ گاه بر اساس

بخل نیست و بر اساس نگرانی از کم شدن نیست، بالعکس در مخلوقات اگر منع از بخشش می شود همراه با نگرانی از کم شدن آن برای خود شخص است !!

فراز ۲ :

وَهُوَ الْمَنَّانُ بِفَوَائِدِ النِّعَمِ وَ عَوَائِدِ الْمَزِيدِ وَالْقَسَمِ عِيَالَهُ الْخَلَائِقُ ضَمِنَ ارْزَاقَهُمْ وَقَدَّرَ أَقْوَاتَهُمْ وَ نَهَجَ سَبِيلَ الرَّاعِينَ إِلَيْهِ وَ الطَّالِبِينَ مَا لَدَيْهِ وَ كَيْسَ بِمَا سُئِلَ بِأَجْوَدَ مِنْهُ بِمَا لَمْ يُسْأَلْ

ترجمه :

اوست بخشنده انواع نعمت‌ها، و فراوانی بهره‌ها و نصیب‌ها. جمیع آفریده‌ها روزی خور اویند، رزق همه را ضمانت کرده، و قوت و توشه آنان را مقدر نموده و راه روشنش را به رغبت کنندگان و خواهندگان آنچه نزد اوست نشان داده، و این طور نیست که جود و بخشش او در آنجا که از او بخواهند بیشتر از آنجا باشد که از او نخواهند.

شرح فراز ۲:

اوست که بخشنده بهره‌ها و فراوانی بهره‌ها و نصیب‌هاست، و این دنیا بخشی از نعمت‌هاست، اوست که ولی و سرپرست خلایق است و او است که روزی همه مخلوقات را ضمانت کرده است و قوت و توشه آنها را مقدر نموده است او مانند مخلوقات و دولت‌هایی نیست که از ترس بی نصیب ماندن خود روزی رعیت‌ها را محدود می‌کنند. خداوند کسی است که اولاً به خود انبیاء راه حق را نشان داده است و بعد به پیروان ایشان از طریق انبیاء راه را نشان داده است، او نشان داده است که آنچه نزد او است چگونه از او طلب کنیم؟ چگونه با او مناجات کنیم؟ چه چیزی از او طلب کنیم؟

خداوند اینگونه نیست که نسبت به آنچه از او درخواست می‌گردد در آنجا جوادتر باشد و بخشنده‌تر باشد در مقایسه با جایی که از او درخواست نمی‌گردد.

گاهی ما جود خداوند را با سوال و دعا درخواست می‌کنیم، اما خیلی مواقع است که بدون آنکه از او درخواست کنیم او به ما می‌بخشد و عطا می‌فرماید.

به این روایت زیبا در حوزه مباحث عرفانی و اخلاقی اهل بیت علیهم السلام دقت فرمایید :

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: كُنْ لِمَا لَا تَرْجُو أَرْجَى مِنْكَ لِمَا تَرْجُو فَإِنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ خَرَجَ يَقْتَبِسُ لِأَهْلِهِ نَارًا فَكَلَّمَهُ اللَّهُ وَرَجَعَ نَبِيًّا وَخَرَجَتْ مَلَكَهُ سَيًّا فَاسْلَمَتْ مَعَ سُلَيْمَانَ ع وَخَرَجَتْ سَحْرَةُ فِرْعَوْنَ يَطْلُبُونَ الْعِزَّ لِفِرْعَوْنَ فَارْجِعُوا مُؤْمِنِينَ.^{١٥}

امام صادق علیه السلام فرمودند: در آنچه ناامیدی، امیدوارتر باش از آنچه به آن امید بسته‌ای؛ زیرا موسی علیه السلام رفت تا برای خانواده‌اش آتش بیاورد، خدا با او سخن گفت و مقام پیامبری یافت و برگشت و ملکه سبا رفت و هنگام همراهی کردن او مسلمانی اختیار کرد و جادوگران فرعون برای آن که نزد او عزت یابند [به مبارزه موسی علیه السلام] رفتند ولی مؤمن باز گشتند!

----- پایان جلسه نهم -----

جلسه دهم:

٩١ و من خطبه له ع تعرف بخطبة الأشباح و هي من جلائل خطبه عليه السلام

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

وصف الله تعالى

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَفِرُّهُ الْمَنَعُ وَالْجُمُودُ وَلَا يُكْدِيهِ الْإِعْطَاءُ وَالْجُودُ إِذْ كُلُّ مُعْطٍ مُنْتَقِصٌ سِوَاهُ وَكُلُّ مَانِعٍ مَذْمُومٌ مَا خَلَّاهُ وَهُوَ الْمَنَّانُ بِفَوَائِدِ النِّعَمِ وَعَوَائِدِ الْمَزِيدِ وَالْقَسَمِ عِيَالَهُ الْخَلَائِقُ ضَمِنَ أَرْزَاقَهُمْ وَقَدَّرَ أَقْوَاتَهُمْ وَنَهَجَ سَبِيلَ الرَّاغِبِينَ إِلَيْهِ وَ الطَّالِبِينَ مَا لَدَيْهِ وَكَسَى بِمَا سُئِلَ بِأَجُودَ مِنْهُ بِمَا لَمْ يُسَأَلِ الْأَوَّلُ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لَهُ قَبْلُ فَيَكُونُ شَيْءٌ قَبْلَهُ وَالْآخِرُ الَّذِي [لَمْ يَكُنْ] لَيْسَ لَهُ بَعْدُ فَيَكُونُ شَيْءٌ بَعْدَهُ وَالرَّادِعُ أَنَّاسِي الْأَبْصَارِ عَنْ أَنْ تَنَالَهُ أَوْ تَدْرِكَهُ مَا اخْتَلَفَ عَلَيْهِ دَهْرٌ فَيَخْتَلِفُ مِنْهُ الْحَالُ وَلَا كَانَ فِي مَكَانٍ فَيَجُوزُ عَلَيْهِ الْإِنْتِقَالُ وَلَوْ وَهَبَ مَا تَنَفَّسَتْ عَنْهُ مَعَادِنُ الْجِبَالِ وَضَحَكَتْ عَنْهُ أَصْدَافُ الْبَحَارِ مِنْ فَلَزِ اللَّجَيْنِ وَالْعَقْيَانِ وَنَثَارَةُ الدُّرِّ وَحَصِيدُ الْمَرْجَانِ مَا أَثَّرَ ذَلِكَ فِي جُودِهِ وَلَا أَنْفَدَ سَعَهُ مَا عِنْدَهُ وَلَكَانَ عِنْدَهُ مِنْ ذَخَائِرِ الْأَنْعَامِ - مَا لَا تُنْفِدُهُ مَطَالِبُ الْأَنْامِ لِأَنَّهُ الْجَوَادُ الَّذِي لَا يَغِيضُهُ سُؤَالُ السَّائِلِينَ وَلَا [يُبْخِلُهُ] يَبْخِلُهُ إِلَّا حَاحُ الْمُلْحِينِ

فَانْظُرْ أَيُّهَا السَّائِلُ فَمَا ذَلِكَ الْقُرْآنُ عَلَيْهِ مِنْ صِفَتِهِ فَأَنْتُمْ بِهِ وَاسْتَضِيءَ بِنُورِ هِدَايَتِهِ وَمَا كَلَّفَكَ الشَّيْطَانُ عِلْمَهُ مِمَّا لَيْسَ فِي الْكِتَابِ عَلَيْكَ فَرَضُهُ وَلَا فِي سُنَّةِ النَّبِيِّ ص وَأَتَمَّهُ الْهُدَى أَثَرُهُ فَكُلِّ عِلْمُهُ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ

ترجمه:

سپاس خدای را که امساک و جمود بر ثروتش اضافه نمی‌کند، و عطا و بخشش تهیدستش نمی‌نماید، زیرا هر بخشنده‌ای جز او ثروتش کم می‌شود، و هر منع‌کننده‌ای جز او شایسته مذمت است. اوست بخشنده انواع نعمت‌ها، و فراوانی بهره‌ها و نصیب‌ها. جمیع آفریده‌ها روزی خور اویند، رزق همه را ضمانت کرده، و قوت و توشه آنان را مقدّر نموده، و راه روشنش را به رغبت کنندگان و خواهندگان آنچه نزد اوست نشان داده، و این طور نیست که جود و بخشش او در آنجا که از او بخواهند بیشتر از آنجا باشد که از او نخواهند.

همان اولی است که برای اولیتش قبلی نبوده تا پیش از او چیزی باشد، و آخری است که برای آخریتش بعدی نیست تا موجودی پس از او باشد، و مردمک دیده‌ها را از دیدن و درکش باز داشت. نه زمان بر او می‌گذرد تا از گذر زمان حالش دگرگون شود، و نه در مکانی است که انتقال برایش صورت بگیرد. اگر آنچه را که معادن کوهها نفس زنان بیرون می‌ریزند، و صدفهای دریا خنده کنندگان ظاهر می‌سازند، از نقره خالص و طلای ناب، و درّ منثور و خوشه مرجان، همه و همه را ببخشد در جود و سخایش اثر نگذارد، و وسعت نعمتش را پایان ندهد، و از ذخایر نعمت‌ها آنقدر نزد او هست که با خواسته‌های بندگان تمام نشود، زیرا او بخشنده‌ای است که درخواست خواهندگان از او نمی‌کاهد، و اصرار و دعای اصرار کنندگان او را بخیل ننماید.

فراز ۳ :

الْأَوَّلُ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لَهُ قَبْلُ فَيَكُونُ شَيْءٌ قَبْلَهُ وَالْآخِرُ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لَهُ بَعْدُ فَيَكُونُ شَيْءٌ بَعْدَهُ

ترجمه :

همان اولی است که برای اولیتش قبلی نبوده تا پیش از او چیزی باشد، و آخری است که برای آخریتش بعدی نیست تا موجودی پس از او باشد.

شرح فراز ۳ :

ما در عرف عادی خودمان وقتی به چیزی اول می‌گوییم، مثل کسی که در اول صف قرار گرفته است، یعنی قبل از او کسی نیامده است، یا می‌گوییم امیرالمومنین علیه السلام اولین ایمان آورنده به رسول خدا صلی الله علیه و اله بوده است یعنی قبل از او کسی ایمان نیاورد.

حال وقتی به خداوند سبحان می‌گوییم اوّل به چه معناست ؟ یعنی خداوند سبحان قبل ندارد، و این بی ارتباط به معنای عرفی که ما بکار می‌بریم نیست، الاول یعنی موجودی که قبل ندارد، اما مستحضرید که در ما سوی الله، هر چیزی قبل پذیر است، شما موجودی را نمی‌توانید روی آن انگشت بگذارید که قبل نداشته باشد، چون ما سوی الله متجزی هستند و متجزی تقسیم پذیر است به قبل و بعد، اما خداوند سبحان چون متجزی نیست، تقسیم پذیر به قبل و بعد نیست، لذا وجودش مقداری و امتدادی نیست که بگوییم این قبل اوست و این بعد اوست، یا بگوییم یک ساعت قبل اینگونه بود دو ساعت بعد اینگونه است، خیر خداوند اینگونه نیست و چون قبل ندارد پس اوّل است.

و خداوند اخر است، آیا این تناقض است که یک شیء هم اول باشد و هم اخر باشد؟ جواب : اینکه به خداوند اخر می گوئیم به این معنا است که او بعد ندارد، اما مخلوقات چون همگی قرین هم هستند و در یک رتبه هستند و متجزی هستند، همگی بعد دارند و می شود عقلاً کسی بعد از ایشان باشد . خداوند مع کل شیء است اما لا بمقارنۀ.

فراز ۴ :

وَالرَّادِعُ أَنَّاسِيَّ الْأَبْصَارِ عَنْ أَنْ تَنَالَهُ أَوْ تُدْرِكَهُ مَا اخْتَلَفَ عَلَيْهِ دَهْرٌ فَيَخْتَلِفُ مِنْهُ الْحَالُ وَلَا كَانَ فِي مَكَانٍ فَيَجُوزُ عَلَيْهِ
الانتقالُ

ترجمه :

و مردمک دیده ها را از دیدن و درکش باز داشت. نه زمان بر او می گذرد تا از گذر زمان حالش دگرگون شود، و نه در مکانی است که انتقال برایش صورت بگیرد.

شرح فراز ۴ :

این منع یک منع تشریعی و قانونی نیست، بلکه یک منع تکوینی است یعنی ثبوتاً و حقیقتاً چنین چیزی ممکن نیست که دیدگان و مردمک چشمان بتوانند او را ببینند، درک کنند یا مشاهده نمایند. خداوند سبحان بر او زمان نمی گذرد و اختلاف دهر ندارد در حالیکه بر ما سوی الله اختلاف دهر وجود دارد و حالاتشان دائماً عوض می شود!! ما با گذر زمان حالاتمان عوض می شود (مثلاً می گوید یک ساعت است که آرامم) در حالیکه خداوند در زمان نمی آید و امتداد ندارد، همچنین خداوند در مکانی نیست که انتقال بر او جایز باشد، عقلاً خداوند انتقال در او راه ندارد چون مکانمند نیست و در مکان قرار نمی گیرد .

فراز ۵ :

وَلَوْ وَهَبَ مَا تَنَفَّسَتْ عَنْهُ مَعَادِنُ الْجِبَالِ وَضَحَكَتْ عَنْهُ أَصْدَافُ الْبَحَارِ مِنْ فِلَزِّ اللَّجَيْنِ وَالْعِقْيَانِ وَثَارَةِ الدُّرِّ وَحَصِيدِ
الْمَرْجَانِ مَا أَثَّرَ ذَلِكَ فِي جُودِهِ وَلَا أَنْفَدَ سَعَهُ مَا عِنْدَهُ وَلَكَانَ عِنْدَهُ مِنْ ذَخَائِرِ الْأَنْعَامِ - مَا لَا تُنْفِدُهُ مَطَالِبُ الْأَنَامِ لِأَنَّهُ
الْجَوَادُ الَّذِي لَا يَغِيضُهُ سُؤَالُ السَّائِلِينَ وَلَا [يُبْخِلُهُ] يَبْخِلُهُ الْإِلْحَاحُ الْمُلْحِنِ.

ترجمه :

اگر آنچه را که معادن کوهها نفس زنان بیرون می ریزند، و صدفهای دریا خنده کنندگان ظاهر می سازند، از نقره خالص و طلای ناب، و درّ منثور و خوشه مرجان، همه و همه را ببخشد در جود و سخایش اثر نگذارد، و وسعت نعمتش را پایان ندهد، و از ذخایر نعمت ها آنقدر نزد او هست که با خواسته های بندگان تمام نشود، زیرا او بخشنده ای است که درخواست خواهند گان از او نمی کاهد، و اصرار و دعای اصرار کنندگان او را بخیل ننماید.

شرح فراز ۵:

اگر خداوند هر آنچه از این نقره های خالص و طلاهای ناب و مروارید های منثور و خوشه های مرجان بیخشد در جود و سخای او هیچ اثری نمی گذارد، چرا که خزائن خداوند محدود نیست و تمام نمی گردد چرا که او با اراده کار می کند و قدرت لا یزال الهی هر آنچه بخواهد کن فیکون ایجاد می نماید .

آنچه نزد اوست تمام نمی شود اگر همه را بیخشد، خداوند سبحان نزد او گنجینه ها و ذخائر نعمت ها آنقدر هست که هر چه بنده ها از او بخواهند تمام نمی شود، مبادا کسی بگوید خدایا این آخرین چیزی است که از تو می خواهم، خداوند که پادشاه دنیوی نیست که خزانه اش تمام شود، خیر تو با خالقت صحبت می کنی، او هر آنچه بخواهد کن فیکون ایجاد می کند، در مقابل دیگران درخواست کردن حدی دارد اما در برابر خداوند در خواست کردن حد ندارد اگر خداوند موجود مقداری بود بالاخره انرژی او تمام می شد اما چون مقداری نیست هر چه از او بخواهی حد ندارد. او بخشنده ای است که درخواست خواهند گان از او نمی کاهد و هر چه از او بخواهی از او کم نمیگردد و همچنین و اصرار و دعای اصرار کنندگان او را بخیل ننماید.

در ادامه این فراز ها در توحید صدوق فرازهای دیگری است که به آن می پردازیم :

الَّذِي لَمَّا شَبَّهَ الْعَادِلُونَ بِالْخَلْقِ الْمُبْعَضِ الْمَحْدُودِ فِي صِفَاتِهِ ذِي الْأَفْطَارِ وَالنَّوَاحِي الْمُخْتَلَفَةِ فِي طَبَقَاتِهِ وَكَانَ عَزَّ وَجَلَّ الْمَوْجُودَ بِنَفْسِهِ لَا بِأَدَاتِهِ انْتَفَى أَنْ يَكُونَ قَدْرُوهُ حَقَّ قَدْرِهِ فَقَالَ تَنْزِيهَا لِنَفْسِهِ عَنْ مُشَارَكَةِ الْإِنْدَادِ وَارْتِفَاعاً عَنْ قِيَاسِ الْمُقَدَّرِينَ لَهُ بِالْحُدُودِ مِنْ كُفْرَةِ الْعِبَادِ - وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ^{۱۶}

آنکه چون عدول کنندگان از حق، او را تشبیه کردند بآفریده که در صفاتش متبعض و محدود است و در طبقاتش صاحب اطراف و نواحی مختلفه و خداوند عز و جل بخودی خود موجود است نه به ادات و آلات و...، (این عدول کنندگان) آنگونه که باید خدا را نشناختند (پس مشخص است که می توان خدا را خوب شناخت) در حالیکه اگر می خواستند خوب خدا را بشناسند و حق قدر او را به جا بیاورند خداوند خود را تنزیه فرموده است از داشتن ند و شبیه، و خوب او را نشناختند آن بندگان کافری که خداوند را قیاس کردند و تقدیر کردند به حدود .

فراز ۶: فَانْظُرْ أَيُّهَا السَّائِلُ فَمَا دَلَّكَ الْقُرْآنُ عَلَيْهِ مِنْ صِفَتِهِ فَاتَّمَّ بِهِ وَاسْتَضَى بِنُورِ هِدَايَتِهِ وَمَا كَلَّفَكَ الشَّيْطَانُ عِلْمَهُ مِمَّا لَيْسَ فِي الْكِتَابِ عَلَيْكَ فَرَضُهُ وَلَا فِي سُنَّةِ النَّبِيِّ ص وَأَيُّمَّةِ الْهُدَى أَثَرُهُ فَكُلُّ عِلْمِهِ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ. فَإِنَّ ذَلِكَ مَتْنَهُ حَقَّ اللَّهُ عَلَيْكَ

^{۱۶} التوحید (للسدوق)، ص: ۵۵

ای پرسش کننده، به دقت بنگر، آنچه را قرآن از صفات خدا تو را به آن راهنمایی می کند پیروی کن، و از نور هدایت قرآن بهره مند شو. و آنچه را که شیطان تو را به یاد گرفتن آن واداشته از آنچه که در قرآن بر تو لازم نگشته، و در سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه اثری نیامده، عملش را به خدای سبحان واگذار، که نهایت حق خداوند بر تو همین است.

شرح فراز ۶:

همان صفاتی که سوره توحید و مانند آن فرمود در معرفت خدا به کار گیر، و از نور هدایت قرآن در خداشناسی کمک بگیر. (نکته ای که یادآوری می کنیم و باید بدانید این است که واجبات قرآنی فریضه است و دستورات پیغمبر سنت است و ائمه علیهم السلام مبیین و شارحین سنت هستند)

و در آیات قرآن و در سنت رسول اکرم (ص) و رای آن چه در آنها آمده است به دنبال خداشناسی نگردد و و رای آن را به خدا واگذار کن که نهایت حق خداوند بر تو همین است، در روایات اهل بیت علیهم السلام که زنجیر وار در معانی به یکدیگر متصل هستند حق معرفت خدا و ادنی المعرفة با هم یکی است و یک معنا دارد به این دلیل که خداوند وجود مقداری نیست و او احد است لذا یا شبیه دارد یا ندارد و شقّ سومی برای آن متصور نیست.

----- پایان جلسه دهم -----

جلسه یازدهم:

در جلسه قبل روایتی در باب اقوام متعمقون بیان شد :

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ قَالَ قَالَ: سَأَلَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنِ التَّوْحِيدِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَّمَ أَنَّهُ يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ أَقْوَامٌ مُتَعَمِّقُونَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْآيَاتِ مِنْ سُورَةِ الْحَدِيدِ إِلَى قَوْلِهِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ فَمَنْ رَأَى ذَلِكَ فَقَدْ هَلَكَ.

از امام چهارم (علیه السلام) راجع به توحید پرسش شد، فرمود: خدای عز و جل دانست که در آخر الزمان مردمی محقق و مو شکاف آیند از این رو سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» و آیات سوره حدید را که آخرش «وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» است نازل فرمود، پس هر که برای خداشناسی غیر از این جوید هلاک است.

اقوام متعمقون کسانی هستند که فراتر از آنچه خداوند خود را در این دو سوره وصف نموده نمی روند و معترف و مقرر هستند که راهی به سوی شناخت کنه او ندارند و کسانی که پا را فراتر بگذارند از جمله هلاک شوندگانند.

فراز ۷:

وَاعْلَمَ أَنَّ الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ هُمُ الَّذِينَ أَغْنَاهُمْ عَنْ افْتِحَامِ السُّدِّ الْمَضْرُوبَةِ دُونَ الْغُيُوبِ الْإِقْرَارُ بِجُمْلَةٍ مَا جَهِلُوا تَفْسِيرَهُ مِنْ الْغَيْبِ الْمَحْجُوبِ الْإِقْرَارُ بِجُمْلَةٍ مَا جَهِلُوا تَفْسِيرَهُ مِنَ الْغَيْبِ الْمَحْجُوبِ فَمَدَحَ اللَّهُ تَعَالَى اعْتِرَافَهُمْ بِالْعَجْزِ عَنْ تَنَاولِ مَا لَمْ يُحِيطُوا بِهِ عِلْمًا وَ سَمَّى تَرْكَهُمُ التَّعَمُّقَ فِيمَا لَمْ يُكَلِّفْهُمْ الْبَحْثَ عَنْ كُنْهِهِ رُسُوخًا

ترجمه:

و بدان که استواران در دانش آنانند که خداوند آنان را با اقرار به کل آنچه از آنها پنهان است و تفسیرش برای آنان روشن نیست، از ورود در ابواب و سرا پرده‌های اسرار پنهانی بی‌نیاز فرموده و اعترافشان را به ناتوانی از رسیدن به آنچه که دانش آنها به آن احاطه ندارد ستوده، و ترک تعمق آنان را در چیزی که بحث از حقیقت آن را امر نفرموده است استواری در علم نامیده.

شرح:

بدان آنکه حقیقتا راسخ در علم است و علم حقیقتا به جانش نشسته است آن کسی است که خداوند او را بی‌نیاز کرده از اینکه وارد دیوارهای مستحکمی شود که بسته شده است فهمش برای بشر، و همین که اقرار کنند به اینکه خدایی هست که لیس کمثله شیء و... است. خداوند این ترک تعمق ایشان را در چیزی که بحث در حقیقت آن ننموده است استواری در علم نموده نامیده است چون ما مکلف نیستیم که بحث و جستجو کنیم و پژوهش کنیم از کنه ذات حضرت حق.

فراز ۸:

فَأَقْصَرَ عَلَى ذَلِكَ وَ لَا تُقَدَّرُ عَظَمَةُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ عَلَى قَدْرِ عَقْلِكَ فَتَكُونُ مِنَ الْهَالِكِينَ هُوَ الْقَادِرُ الَّذِي إِذَا ارْتَمَتِ الْأَوْهَامُ لَتُدْرِكَ مُنْقَطَعُ قُدْرَتِهِ وَ حَاوَلَ الْفَكْرَ الْمُبْرَأَ مِنْ [خَطَرٍ] خَطَرَاتِ الْوَسَاوِسِ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ فِي عَمِيقَاتِ غُيُوبِ مَلَكُوتِهِ وَ تَوَلَّهَتْ الْقُلُوبُ إِلَيْهِ لَتَجْرِيَ فِي كَيْفِيَّةِ صِفَاتِهِ وَ عَمَضَتْ مَدَاخِلُ الْعُقُولِ فِي حَيْثُ لَا تَبْلُغُهُ الصِّفَاتُ لَتَنَاولَ عِلْمَ ذَاتِهِ رَدْعَهَا

ترجمه:

پس به همان اندازه که خداوند دانستن آن را مجاز دانسته اکتفا کن، و عظمت خداوندی را با ترازوی عقلت اندازه بگیر، که دچار هلاکت خواهی شد. او توانایی است که اگر همه اوهام برای شناخت نهایت قدرتش پیشرفت کنند، و اندیشه‌های به دور از وسوسه شیطانی بخواهند اعماق غیوب ملکوتش را دریابند، و دلها برای به دست آوردن چگونگی صفاتش عاشقانه بکوشند. اگر عقلها بسیار کنجکاو می‌کنند (خردمندان اندیشه‌ها صرف نمایند) تا چون حقیقت صفاتش آشکار نیست بکنه ذاتش پی برند (قدرت و توانائی) خداوند متعال آن اوهام و عقول را باز می‌گرداند

شرح:

به همان مقداری که خداوند متعال به واسطه ی حجج الهی به مردم یاد داده است اکتفا کنید، مبدا عظمت خدا را با عقل کوچکتان بخواهید دریابید که در این صورت از هالکین خواهید بود. لذا مشخص شد که متعمق چه کسانی هستند ایشان کسانی هستند که فراتر از اوصافی که پروردگار خود را به آن وصف کرده نمی روند!!

اگر بیشتر دقت فرمایید خواهید دید که در این خطبه حضرت خداوند را اثبات می کند لکن بلا تشبیه لذا در ادامه فرمود او کسی است که اگر او هام بخواهند حقیقت قدرت او را درک کنند نخواهند توانست. اگر فکر انسانی بخواهد تلاش نماید (آن هم فکر بدون وساوس شیطانی) تا وقوع پیدا کند بر غیوب ملک او و قدرت او و اگر دلها تمام تلاششان را به کار بندند تا چگونگی صفات او را دریابند و اگر این مدخل های عقلی که به تحلیل و استدلال می پردازند بخواهند ورود پیدا کنند تا صفات او را دریابند و بفهمند مانع آن ها می شوند (راهی به سوی شناخت ذات او و صفات او نیست و راه بسته است)

فراز ۹:

وَهِيَ تَجُوبُ مَهَاوَى سُدْفِ الْغُيُوبِ مُتَخَلِّصَةً إِلَيْهِ سُبْحَانَهُ - فَرَجَعَتْ إِذْ جُبْهَتْ مُعْتَرِفَةً بَأَنَّهُ لَا يُنَالُ بِجَوْرِ الْاِعْتِسَافِ كُنْهَ مَعْرِفَتِهِ وَلَا تَخْطُرُ بِبَالِ أُولَى الرُّوَيَاتِ خَاطِرُهُ مِنْ تَقْدِيرِ جَلَالِ عِزَّتِهِ

ترجمه:

و همه و همه را پس زده در حالی که آنها همه راهها و تاریکی های عوالم غیب را سیر کرده، برای خلاص خود روی به درگاه او آورده اند، عاقبت از این راه برگشته در حالی که اعتراف دارند به اینکه با پیمودن راه و بیراه، رسیدن به عمق معرفتش میسر نیست، و هیچ خاطره ای برای اندازه زدن جلال عزتش، بر قلب اندیشمندان خطور نمی کند.

شرح فراز ۹:

هر کس که خالصانه ورود پیدا کرده است و رو به ساحت او آورده و همه ی تاریکی های عوالم غیب را سیر کرده است مانع او می شوند و چنین شخصی بر میگردد در حالی که معترف است به اینکه به کنه معرفت خداوند سبحان نخواهد رسید و اگر کسی بخواهد به معرفت کنه او ورود کند این بی راهه ای بیش نیست. لذا هیچ گونه سیر و سلوکی راه به سوی شناخت معرفت کنه او ندارد و همین قدر که اعتراف کنید که او خالق و رازق ما است و ما راهی به سوی شناخت کنه ذات او نداریم کفایت می نماید. و همچنین خطور نمی کند به قلب و ذهن کسانی که اهل تفکر و اندیشه هستند، کنه عزت و جلال او تعالی.

روایتی است در این باب از امام معصوم علیه السلام که شخصی از حضرت سوال می کند که چرا خداوند را نمی توان شناخت و امام در پاسخ می فرماید:

لُبْعَدِهِ مَنْ أَنْ يَكُونَ فِي قُوَى الْمَحْدُودِينَ لَأَنَّهُ خِلَافُ خَلْقِهِ فَلَا شِبْهَ لَهُ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ وَإِنَّمَا يُشَبَّهُ الشَّيْءَ بِعَدِيلِهِ فَأَمَّا مَا لَا عَدِيلَ لَهُ فَكَيْفَ يُشَبَّهُ بِغَيْرِ مِثَالِهِ^{١٧}

ترجمه :

بجهت دوریش از آنکه در قوه‌های اندازه‌شدگان باشد زیرا که آن جناب (خداوند سبحان) خلاف آفریدگان خویش است پس او را در میان آفریدگان مانندی نیست و جز این نیست که هر چیزی بعدیل و نظیر خود تشبیه می‌شود و اما آنچه از برایش عدیل و نظیری نیست چگونه بغیر مثال خود تشبیه می‌شود؟

نکته :

منظور از تأویل آیات، روح معنای آیه و ریشه آیه و حقیقت معنای آیه است .

----- پایان جلسه یازدهم -----

جلسه دوازدهم :

ادامه خطبه شریفه اشباح

٩١ و من خطبة له ع تعرف بخطبة الأشباح و هي من جلائل خطبه عليه السلام

قال مولانا اميرالمومنين عليه السلام

وصف الله تعالى

فراز ١٠ :

الَّذِي ابْتَدَعَ الْخَلْقَ عَلَى غَيْرِ مِثَالٍ امْتَثَلَهُ وَ لَا مَقْدَارٍ احْتَدَى عَلَيْهِ مِنْ خَالِقٍ مَعْبُودٍ كَانَ قَبْلَهُ وَ أَرَانَا مِنْ مَلَكُوتٍ قُدْرَتِهِ وَ عَجَائِبِ مَا نَطَقَتْ بِهِ آثَارُ حِكْمَتِهِ وَ اعْتَرَفَ الْحَاجَّةُ مِنَ الْخَلْقِ إِلَى أَنْ يُقِيمَهَا بِمَسَاكٍ قُوَّتِهِ مَا دَلَّنَا بِاضْطِرَارٍ قِيَامَ الْحُجَّةِ لَهُ عَلَى مَعْرِفَتِهِ

ترجمه :

خدایی که آفریده‌ها را به وجود آورد بدون اینکه از نقشه دیگری اقتباس نماید، یا در به وجود آوردن آنها از به وجود آورنده‌ای پیش از خود الگو بردارد. و به اندازه‌ای از ملکوت قدرت‌ش، و از شگفتی‌هایی که آثار حکمتش گویای آن است، و از اعتراف نیاز خلق به آنچه که با قدرت‌ش آن را حفظ می‌کند به ما ارائه فرموده که ما را به قیام دلیل قطعی بر معرفت و شناختش راهنمایی نموده است.

شرح فراز ۱۰:

آن خدایی که عالم را ابتداء کرد، واژه ی ابتداء تقریباً مرادف با واژه ی ابتداء است، این ابتداء به معنای آفرینشی است که این آفرینش بدون وجود نقشه ی قبلی که از آن اقتباس شده باشد صورت گرفته است، اما کارهایی که بشر انجام می‌دهد من شیء است و از چیزی است و همیشه الگویی دارد که از آن اقتباس می‌کند و می‌سازد.

تنها موجودی که نوآوری او نوآوری محض است یعنی اینگونه نیست که از دیگری الگو گرفته باشد او خداوند متعال است و لا غیر.

همچنین اینگونه نبود که خالق مشخصی پیش از خداوند متعال باشد و بعد خداوند از آن خالق احتذی نماید و بخواهد مثل و بسان او بسازد و بیافریند.

این ملکوت که در اینجا استعمال می‌شود عالم ملکوت و لاهوت و .. نیست بلکه ملکوت مبالغه ی در مُلک است و اضافه به قدرت شده است و به معنای سُلطه وِیژه حق بر ما سوی الله است، خداوند این اوج قدرت و سلطنت خودش را به ما نشان داده است و ما کاملاً مشاهده می‌کنیم ملکوت الهی را.

خداوند نشان داده است به ما در عالم و سرتاسر عالم را خدا نشانه گذاری کرده است و نقطه ای از نقاط عالم و حیثی از حیثیات عالم، موجودی از موجودات عالم نیست که فریاد نرزد ملکوت قدرت الهی را و عجائب و شگفتی‌هایی که ما در عالم مشاهده می‌کنیم و اینها همگی حاکی از حکمت ربوبی است و برهان این مسئله که خدا حکیم است و علیم است همین آیات او است. مثالی بزنیم شما وقتی گلستان سعدی را باز می‌کنید و می‌خوانید آیا به این مطلب ملتفت نمی‌شوید که نویسنده ی این کتاب یک ادیب زبردست بوده است؟ و قدرت بر نوشتن خوب ادبیات به صورت بلیغ و فصیح داشته است؟ حال شما وقتی عالم را مشاهده می‌کنید با چشم عقل و قلب، در و دیوار فریاد می‌زنند و با شما نطق می‌کنند که ما خالق داریم مدبر و حکیم. وقتی انسان نگاه می‌کند می‌بیند که خالق این عالم حکیم و قدیر و علیم است.

خلق به تکوین و وجودش و حدوث و امکانش و به تجزی و محدودیت و تغییرپذیری خود فریاد می‌زند که من نیازمند هستم و من قائم بالذات نیستم، من قائم بالغیر هستم و قیام و جود و قوام من هم در حدوث و هم در بقاء وابسته ی به این است که خداوند با قدرت و قوتش مرا نگه دارد. قرآن شریف می‌فرماید: إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

أَنْ تَرْوُلَا وَلَكِنَّ زَاكَا إِنِ امْسُكْهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا / خداوند آسمانها و زمین را نگاه می‌دارد تا از نظام خود منحرف نشوند؛ و هرگاه منحرف گردند، کسی جز او نمی‌تواند آنها را نگاه دارد، او بردبار و غفور است! /

پس اینگونه نیست که تصور کنیم خداوند عالم را خلق کرده و اکنون به حال خود رها کرده و اگر او باشد یا نباشد فرقی نخواهد کرد!! هرگز!! اگر یک آن، ذات اقدس ربوبی اراده و مشیت خود را از عالم بردارد، عالم معدوم می‌شود و این اوج فقر و نیاز مخلوقات به خداوند متعال است.

این مخلوقات و آیات با این تدبیر و حکمت در خلق، ما را دلالت می‌کنند و ما مضطربیم به پذیرش این معنا و این مسئله ضروری و قطعی است که ما باید اقرار کنیم به وجود خداوند متعال و ما به این آیات او را می‌شناسیم که او است که قادر است و ما را حفظ می‌کند.

در توحید صدوق (ره) عبارت اضافه ای نسبت به عبارات این خطبه در نهج دارد که ان شاء الله مراجعه فرماید.

فراز ۱۱:

فَظَهَرَتِ الْبِدَائِعُ الَّتِي أَحْدَثَتْهَا آثَارُ صُنْعِهِ وَأَعْلَامُ حِكْمَتِهِ فَصَارَ كُلُّ مَا خَلَقَ حُجَّةً لَهُ وَدَلِيلًا عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ خَلْقًا صَامِتًا فَحُجَّتُهُ بِالتَّدْبِيرِ نَاطِقَةً وَدَلَالَتُهُ عَلَى الْمُبْدِعِ قَائِمَةٌ فَاشْهَدُ أَنَّ مَنْ شَبَّهَكَ بِتَبَائِنِ أَعْضَاءِ خَلْقِكَ وَتَلَاخُمِ حَقَاقِ مَفَاصِلِهِمُ الْمُحْتَجِّبَةِ لِتَدْبِيرِ حِكْمَتِكَ لَمْ يَعْقِدْ غَيْبَ ضَمِيرِهِ عَلَى مَعْرِفَتِكَ وَلَمْ يَبَاشِرْ قَلْبُهُ الْيَقِينَ بِأَنَّهُ لَا نَدَّ لَكَ

ترجمه:

در ساخته‌های بدیعی آثار صنع و نشانه‌های حکمتش آشکار است، از این رو آنچه آفریده حجت و دلیلی بر وجود اوست، و اگر موجودی بی‌زبان باشد تدبیر او در وجود آن موجود برهان گویایی بر وجود او، و دلیلی محکم بر آفرینندگی ذات پاک اوست.

شرح فراز ۱۱:

گفته شد عالم بر اساس بدیع السماوات و الارض بودن خداوند خلق شده است و خداوند مبدع عالم است، این بدایعی که خداوند خلق فرموده است که تمام عالم و ما سوی الله بدیع هستند، از نور مبارک رسول اکرم (ص) تا نازلترین موجودات چون حشرات و میکروب‌ها همگی بدیع هستند و در تمام این‌ها خداوند قدرت خود را نشان داده است و تمامی آن‌ها فریاد می‌زنند که او است که ما را آفریده است و در تمام این‌ها اعلام و نشانه‌های الهی موج می‌زند و عالم مظهر قدرت و حکمت حق است.

در ادامه می‌فرماید هر چه آفریده است حجت و دلیل بر وجود حق است و همه داد می‌زنند خالق و موجد و صانع ما خداوند سبحان است و اگر چه مخلوقی صامت باشد و سخن نگوید (مثل جمادات و گیاهان) تدبیر الهی در

سرتاپای این جماد ناطق است و با انسان سخن می گوید، مگر آنکه انسان کور باشد تا این حجت الهی را نبیند و درک نکند. روی هر موجودی دست بگذارید سوال می شود چه کسی او را اینگونه کرده است؟ آثار هوشمندی را در این مخلوقات، انسان می بیند و می فهمد که این ها بی حساب نیست و یک شعوری پست و فراتر از این عالم است و متوجه می گردد که این ها هیچ کدام خود، رو نیستند!

حضرت امیرالمومنین علیه السلام در این خطبه دو کار انجام می دهند: الف - خداوند را وصف می کند ب - بسیار دقت دارد در وصفی که انجام می دهد تشبیهی نباشد. بعد ببینید شهادت می دهد

همواره در طول تاریخ جریان مشبهه و مجسمه وجود داشتند که خداوند را به خلق وصف می کردند و او را شبیه خلق می کردند، و این جریان گاهی در حد افراطی وجود داشت و می گویند و نقل کرده اند که در برخی از مناطق ایران متکلمینی بودند که بحث می کردند در رابطه با کیفیت استوای خداوند بر عرش که آیا چهارزانو روی عرش نشسته است یا دوزانو!! العیاذ بالله

اگر کسی تو را به مخلوقاتی که اعضاء و جوارح دارند تشبیه نماید و اگر کسی بیاید و تو را تشبیه نماید به مخلوقاتی که تباین اعضاء دارند و اعضایشان به یکدیگر الصاق شده است (همچون اتصال سر بازو به کتف که این پیوند محتجب است و پوشیده است) چنین کسی که تو را به مخلوقات تشبیه نماید، او تو را نشناخته است و در درون به تو اعتقاد ندارد و چنین آدمی قلبش متصف به یقین به تو نشده است چرا که او گرفتار اوهام و ظنون و توهمات است. چنین کسی باید عقیده داشته باشد که تو (ای خدای سبحان) شبیهی نداری.

فراز ۱۲:

وَكَانَهُ لَمْ يَسْمَعْ تَبَرُّؤَ التَّابِعِينَ مِنَ الْمُتَّبِعِينَ إِذْ يَقُولُونَ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ كَذَبَ الْعَادِلُونَ بَكَ إِذْ شَبَّهوكَ بِأَصْنَامِهِمْ وَنَحَلوكَ حَلِيَّةَ الْمَخْلُوقِينَ بِأَوْهَامِهِمْ وَجَزَّوْكَ تَجْزِئَةَ الْمُجَسَّمَاتِ بِخَوَاطِرِهِمْ وَقَدَّرُوكَ عَلَى الْخَلْقَةِ الْمُخْتَلِفَةِ الْقَوَى بِقَرَائِحِ عُقُولِهِمْ

ترجمه:

و گویا متن بیزاری جستن پیروان را از رهبران باطل خود در قیامت نشنیده که می گویند: «به خدا قسم ما در گمراهی آشکاری بودیم، که شما را با پروردگار عالمیان برابر می کردیم». آنان که غیر تو را با تو برابر دانستند دروغ گفتند، که تو را به بت های خود تشبیه کردند، و به سبب اوهام غلط خویش صفات آفریده ها را به تو بستند، و با اندیشه های پست خود تو را مانند اجسام دارای اجزا دانستند، و به عقل ناقصشان تو را همانند مخلوقات که مرکب از قوای مختلفند شناختند.

شرح فراز ۱۲:

تابعین در روز قیامت از متبوعین تبری می جویند اما این فایده ای برای ایشان ندارد، ایشان می گویند: تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ إِذْ نُسَوِّغُكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، به خدا قسم ما در گمراهی آشکاری بودیم، که شما را با پروردگار عالمیان برابر می کردیم، مثل کسانی که امروز می گویند متبوعین ایشان آینه ی خداوند هستند و خداوند هر چه اسماء و صفات دارد در ایشان قرار داده است!! در حالیکه خداوند شبیه ندارد و کوچکترین شباهتی در ذات و صفات بین مخلوقات نیست و لیکن عده ای این کار را کردند و متبوعینشان را شبیه خدا پنداشتند، این هایی که تو را به بت هایشان شبیه کردند دروغ گفتند و به سبب توهمات خود و بافته های ذهنی خود بر تو ادعای باطل کردند و تو را شبیه به مخلوقین کردند و صفات مخلوقین را به تو نسبت دادند.

با خیال ها و پندارها و اوهام باطل خودشان، تو را متجزی در نظر گرفتند و برای تو مقامات مختلف در نظر گرفتند و ایشان تو را با استدلال های عقلی خود تقدیر کردند اینگونه که تو بسان مخلوقات مختلف القوا هستی!!

فراز ۱۳:

وَأَشْهَدُ أَنَّ مَنْ سَاوَاكَ بِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِكَ فَقَدْ عَدَلَ بِكَ وَالْعَادِلُ بِكَ كَافِرٌ بِمَا تَنْزَلَتْ بِهِ مُحْكَمَاتُ آيَاتِكَ وَنَطَقَتْ عَنْهُ شَوَاهِدُ حُجَجِ بَيِّنَاتِكَ وَإِنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ الَّذِي لَمْ تَتَّهَ فِي الْعُقُولِ فَتَكُونَ فِي مَهَبٍ فِكْرَهَا مُكَيِّفًا وَلَا فِي رَوِيَّاتِ خَوَاطِرِهَا فَتَكُونَ مَحْدُودًا مُصَرَّفًا

ترجمه:

و شهادت می دهم که کسی که تو را با چیزی از آفریده هایت مساوی دانست برای تو نظیر قائل شده، و آن که برای تو نظیر قائل شود کافر است به آنچه آیات محکم به بیان آنها نازل شده، و دلائل آشکارت بدان گویاست. و شهادت می دهم که نهایی و حدی در عقلها برای تو نیست که در مجرای وزش تفکرات آن عقول در کیفیت خاصی قرار گیری، و در اندیشه ها نگنجی تا به تصرف آن عقول در آمده و محدود گردی.

شرح فراز ۱۳:

امیرالمومنین علیه السلام گواهی و شهادت می دهد کسی که خداوند را برابر بداند با احدی از مخلوقاتش، برای او نظیر قائل شده است (در حالی که خداوند ند ندارد)، ایشان گواهی می دهد کسی که برای تو ای خدای سبحان شبیهی قائل شود کافر است نسبت به محکمات آیات الهی (لا تجعلوا لله اندادا)

این حجت ها و دلیل های بین و آشکار فریاد می زنند که خداوند شبیه و نظیر و مثل ندارد، این ها فریاد می زنند که خداوند متباین با خلق است و سنخیتی بین او و مخلوقات نیست .

تو شبیه هیچ کس نیستی (چون ما سوی الله همه محدود و متجزی و متناهی هستند و چون متجزی و متناهی و محدود است قابل شناخت و حس و لمس و شهود است، اما تو ای خدای سبحان چون محدود و متجزی و مقداری نیستی قابل شناخت و شهود و حس و لمس و احاطه نیستی و شبیهی نداری) لذا چیزی شبیه دارد که عددی و مقداری و تکرار پذیر باشد، رسول اکرم (ص) شبیه دارد و شبیه او امیرالمومنین علیه السلام است اما خداوند سبحان شبیه ندارد چون مقداری و متجزی و محدود و شبیه پذیر نیست .

اشرف ابعاد وجودی انسان و افضل مخلوقاتی که خداوند آفریده است عقل است، و تو ای خدای سبحان متناهی نیستی که در عقول ما جای بگیری و در افکار و روایات و خواطر ما قرار نمی گیری تا محدود باشی و به تصرف ذهن و عقل بیایی، حال سوال اینجاست که چگونه باید امیرالمومنین علیه السلام بیان بفرمایند که خداوند متباین با خلق است و هیچ نحو سنخیت و شباهتی بین او و ما سوی نیست ؟!

----- پایان جلسه دوازدهم -----

جلسه سیزدهم :

ادامه خطبه شریفه اشباح

۹۱ و من خطبه له ع تعرف بخطبة الأشباح و هی من جلائل خطبه علیه السلام

قال مولانا امیرالمومنین علیه السلام

وصف الله تعالى

فراز ۱۳ :

قَدَّرَ مَا خَلَقَ فَأَحْكَمَ تَقْدِيرَهُ وَ دَبَّرَهُ فَأَلْطَفَ تَدْبِيرَهُ وَ وَجَّهَهُ لِرُجْهِتِهِ فَلَمْ يَتَعَدَّ حُدُودَ مَنْزِلَتِهِ

ترجمه :

آنچه را آفرید با اندازه گیری دقیقی استوار کرد، و با لطف و مهربانی نظمشان داد، و به خوبی تدبیر کرد. هر پدیده را برای همان جهت که آفریده شد به حرکت در آورد، چنانکه نه از حد و مرز خویش تجاوز نماید

شرح فراز ۱۳ :

خلقت خداوند سبحان و آفرینش او اینگونه نیست که آفریدگان از وجود او به نحو ضروری ترشح کرده باشند خیر، خداوند سبحان تک تک موجودات را بر اساس علم ازلی تقدیر می فرماید، آن هم تقدیری که در غایت احکام و

اتقان است. آفرینش او همانند نقاشی که نقاش کشیده است نیست، که وقتی از نقاش سوال میکنند چرا این قسمت از تابلو نقاشی را اینگونه کشیدی می گوید در آن لحظه حواس من جمع این موضوع و ملتفت به این بخش نبود لذا این بخش همانند سایر قسمت های نقاشی در نیامده است، آفرینش خداوند سبحان با تقدیر متقن و محکم است و تک اجزای وجودی ما سوی الله را با تقدیر و اندازه گیری آفرینش نموده است .

او علمی است که جهل به او راه ندارد و او عالمی است که سهو و نسیان به ساحت قدسی او بار نمی شود .

در ادامه حضرت می فرماید: خداوند مدبر کلّ عالم است و تمام عالم تحت تدبیر ربوبی او اداره می شود و آن تدبیری است که بسیار با لطافت و ظرافت صورت گرفته است ، به عنوان مثال شما اگر عظمت چشم و مژه ها و پلک انسان را دقت نمایید به لطافت این خلقت اذعان می کنید و آنگاه که به پیوند این چشم با مغز و اعصاب دقت می کنید که محیر العقول است خواه ناخواه اقرار به تدبیر بی مثال خداوند متعال خواهید کرد . این که گفته اند من عرف نفسه فقد عرف ربه به این معنا که خودت را ببین و در تک تک اجزای وجودی خود و این نظام عجیب و غریب خلقت خود تدبّر کن، بنگر که مُدبّر و مُدبّری داری . بسیاری از دانشمندان علوم تجربی اذعان می کنند و اعتراف دارند که ما خبری از عظمت عالم نداریم . شما به تدبیری که در خورشید و فاصله آن با زمین وجود دارد دقت نمایید، که اگر این فاصله کمتر و یا زیاده تر بود حیات برای انسان و دیگر موجودات روی زمین غیر ممکن و یا بسیار سخت بود . چه کسی این اندازه گیری را انجام داده است !؟

تمام عالم تحت تسخیر آن خالق کلّ و خدای سبحان است و هر موجودی را متوجه کرده است به وجهه و هدفی که برای آن خلق شده است و آن موجود هم نمی تواند از آن حدودی که خداوند برای او معین نموده است تعدی کند .

قرآن می فرماید : ذلک تقدیر العزیز العلیم، آن تقدیر پروردگار عزیز علیم است، همه چیز تحت اشراف ربوبی اداره می شود .

فراز ۱۴:

وَلَمْ يَقْصُرْ دُونَ الْإِنْتِهَاءِ إِلَى غَايَتِهِ وَلَمْ يَسْتَصْعِبْ إِذْ أُمِرَ بِالْمُضِيِّ عَلَى إِرَادَتِهِ فَكَيْفَ وَإِنَّمَا صَدَرَتْ الْأُمُورُ عَنْ مَشِيتَتِهِ الْمُنْشِئُ أَصْنَافَ الْأَشْيَاءِ بَلَا رَوِيَّةٍ فِكْرَ آلِ إِلَهِهَا وَلَا قَرِيحَةَ غَرِيزَةٍ أَضْمَرَ عَلَيْهَا وَلَا تَجَرِبَةَ أَفَادَهَا مِنْ حَوَادِثِ الدُّهُورِ وَلَا شَرِيكَ أَعَانَهُ عَلَى ابْتِدَاعِ عَجَائِبِ الْأُمُورِ فَتَمَّ خَلْقُهُ بِأَمْرِهِ وَأَذْعَنَ لِطَاعَتِهِ وَأَجَابَ إِلَى دَعْوَتِهِ

ترجمه :

و نه در رسیدن به مراحل رشد خود کوتاهی کند، و این حرکت حساب شده را بدون دشواری به سامان رساند تا بر اساس اراده او زندگی کند. پس چگونه ممکن است سربچی کند؟ در حالی که همه موجودات از اراده خدا سرچشمه می گیرند، خدایی که پدید آورنده موجودات گوناگون است، بدون احتیاج به اندیشه و فکری که به آن روی آورد،

یا غریزه‌ای که در درون پنهان داشته باشد، و بدون تجربه از حوادث گذشته، و بدون شریکی که در ایجاد امور شگفت انگیز یاریش کند، موجودات را آفرید پس آفرینش کامل گشت و به عبادت و اطاعت او پرداختند، دعوت او را پذیرفتند.

شرح فراز ۱۴:

هیچ موجودی در مقابل آن غایتی که برای او در نظر گرفته شده است نمی تواند کوتاهی نماید، برای خداوند سخت نیست و دشواری ندارد که به موجودی امر کند و او را بر اساس اراده قاهره اش به سمتی هدایت نماید، و چگونه کسی می تواند در مقابل اراده ی قاهره ی او عرض اندام کند چرا که تمام امور عالم با اراده ی او تنظیم می شود و اراده ی خداوند که مقابل ندارد و کسی نمی تواند در برابر اراده او بایستد. فرض ندارد در مقابل اراده او کسی بتواند بایستد چرا که قدرت او قدرت محدود نیست و انما امره اذا اراد شیئا ان يقول له کن فیکون، پس قدرت او مصاحب با عجز نیست، اگر خدای سبحان اراده کند چیزی هست و اراده کند آن چیز نیست و معدوم می گردد .

خداوند هستی می بخشد به اصناف و انواع این اشیاء و موجد این اشیاء است، و همه ی این ها را بلا رویه آفرید و اینگونه نبوده است که او با فکر و اندیشه و صغری و کبری چیدن و تحقیق و آزمایش خلق نماید .

اینگونه نیست که خدای سبحان آفریده باشد در حالیکه اراده اش پشتوانه اش ضمیر باشد، اراده ی مخلوقات پشتوانه ی آن ضمیر است یعنی ما اول در درون خود محاسباتی می کنیم، صغری و کبری می چینم، تصور و تصدیق داریم، نتیجه گیری می کنیم بعد عظم و انگیزه در ما حاصل می شود و سپس فعلی را انجام می دهیم، اما در رابطه با خداوند سبحان این مسائل راه ندارد، ارادته احداثه، او فقط ایجاد می کند و قبل آن اندیشه و تصور و تفکر ندارد.

خداوند غریزه ای ندارد که در درون خود پنهان داشته باشد، مثل شاعری که می خواهد شعری بسراید و نویسنده ای که می خواهد کتابی بنویسد که هر دوی این ها قریحه و غریزه و قوه ی استنباطی دارند که در درون ایشان وجود دارد و بعد این به بروز و ظهور می رسد و اثری درست می شود، اما در رابطه با خداوند سبحان اینگونه نیست .

خداوند سبحان آفرینش را بر اساس تجربیات و آزمون و خطا و دیدن حوادث روزگار انجام نداده است، این خلق هستند که بر اساس آزمون و خطا و رویت و مشاهده ی اتفاقات تصمیم بر انجام کاری میگیرند و تحلیل از مسائل می کنند و در نتیجه این مشاهدات و تجارب، فعلی انجام می دهند .

خداوند سبحان نیاز به شریک ندارد که او را اعانت و یاری در خلقت و ابداع موجودات شگفت انگیز نماید، در حالیکه همه ی خلق نیازمند شریک و کمک و اعانت هستند حتی وجود مقدس حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و سلم) که برای به ثمررساندن رسالت خود نیازمند به وجود شریک یعنی امیرالمومنین علیه السلام هستند. لذا بخواهیم یا نخواهیم در تمام امور شریک داریم، قوای ما شریک ماست، دست ما شریک ما است، پای ما شریک ما است، در حالیکه احدی با خداوند شریک نیست چون قدرت او کن فیکون است و نیاز به شریک ندارد.

ایجاد الهی و آفرینش او به امر او تتمیم می شود، آنما امره اذا اراد شیئا ان يقول له کن فیکون، و تمام عالم مطیع خلق هستند و همه ی ما سوی الله مطیع او هستند و عبد او می باشند. همه مسبح و حامد او هستند، به این معنا که هر آنچه او تقدیر نماید مُقدَّر نمی تواند در برابر او ایستادگی نماید .

چیزی در برابر خداوند توان ایستادگی ندارد :

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ^{۱۸}

سپس به آفرینش آسمان پرداخت، در حالی که بصورت دود بود؛ به آن و به زمین دستور داد: «به وجود آیید (و شکل گیرید)، خواه از روی اطاعت و خواه اکراه!» آنها گفتند: «ما از روی طاعت می آییم (و شکل می گیریم)!»

فراز ۱۵:

لَمْ يَعْترَضْ دُونَهُ رَيْثُ الْمُبْطِئِ وَلَا أَنَاةُ الْمُتَلَكِّي فَأَقَامَ مِنَ الْأَشْيَاءِ أَوْدَهَا وَنَهَجَ حُدُودَهَا وَلَاءَمَ بِقُدْرَتِهِ بَيْنَ مُتَضَادَّهَا وَوَصَلَ أَسْبَابَ قَرَائِنِهَا وَفَرَّقَهَا أَجْنَاسًا مُخْتَلِفَاتٍ فِي الْحُدُودِ وَالْأَقْدَارِ وَالْغَرَائِزِ وَالْهَيْئَاتِ بِدَايَا خَلْقٍ أَحْكَمَ صُنْعَهَا وَفَطَرَهَا عَلَى مَا أَرَادَ وَابْتَدَعَهَا

ترجمه:

آفریده‌ای نبود که در امرش سستی ورزد، و یا در اجرای دستورش درنگ روا دارد. کژی اشیا را راست نمود، و حدودشان را معین کرد، و با قدرتش بین اشیاء متضاد الفت داد، و اسباب اتصال آنها را فراهم نمود، و همه را به اجناسی مختلف در حدود و اندازه‌ها و غرائز و صورتهای تقسیم کرد. مخلوقاتی هستند که خلقت آنها را استوار کرده، و آنها را بر اساس اراده متین خود به وجود آورده است

شرح فراز ۱۵:

هیچ آفریده‌ای در امرش سستی نورزید و در مقابل اراده ی او توان ایستادگی ندارد، و توان درنگ در برابر او ندارد، آن موجودی که اهل سستی است در مقابل امر او اعتراض و مقابله ای نمی تواند داشته باشد، و حضرت اینگونه ترسیم می فرمایند که بدانید اگر خداوند چیزی را بخواهد می شود .

کژی در عالم وجود ندارد، او عالم را روشن کرد به حدود آن به صورت دقیق، او مهندس عالم است و هر چیز را به اندازه ی خود معین نمود.

او الفت برقرار کرد بین اموری که متضاد هم هستند و بین تمام این متضادها جمع فرموده است. او اسباب اتصال و قران و پیوند بین این ها را با هم فراهم فرموده است.

همه را یکسان و یک شکل و با یک صفت نیافریده است، خلق را متنوع و با صفات مختلف آفریده است. و مخلوقات زیبایی که خلقتشان را متقن و استوار قرار داد، و همه را بر اساس اراده ی خود ابتداء فرمود.

----- پایان جلسه سیزدهم -----

جلسه چهاردهم :

۱۰۸ و من خطبه له علیه السلام و هی من خطب الملاحم

الله تعالی

قال مولانا امیرالمومنین علیه السلام

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُتَجَلَّى لَخَلْقِهِ بِخَلْقِهِ وَالظَّاهِرِ لِقُلُوبِهِمْ بِحُجَّتِهِ خَلَقَ الْخَلْقَ مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ إِذْ كَانَتْ الرُّوْيَاتُ لَا تَلِيْقُ إِلَّا بِذَوِي الضَّمَائِرِ وَكَيْسَ بِذِي ضَمِيرٍ فِي نَفْسِهِ خَرَقَ عِلْمُهُ بَاطِنَ غَيْبِ السُّتْرَاتِ وَأَحَاطَ بِغُمُوضِ عَقَائِدِ السَّرِيرَاتِ

ترجمه :

ستایش خدایی را سزااست که با آفرینش مخلوقات، بر انسان ها تجلی کرد و با برهان و دلیل خود را بر قلب هایشان آشکار کرد. مخلوقات را بدون نیاز به فکر و اندیشه آفرید که فکر و اندیشه مخصوص کسانی است که دلی درون سینه داشته باشند و او چنین نیست که علم خداوندی ژرفای پرده های غیب را شکافته است و به افکار و عقاید پنهان احاطه دارد.

شرح:

واژه زیبای تجلی هم در قرآن و هم در روایات استعمال شده است که یکی از موارد استعمال آن در همین خطبه نورانی است، ستایش مخصوص خداست، اما چرا ستایش مخصوص خداست ؟ به این دلیل که خدای سبحان متجلی است برای خلقش به خلقش، تمام عالم جلوه ی خدا و مظهر خدا است پس این خدا است که تجلی کرده است، اما برای چه کسی تجلی کرده است ؟ برای خلق خود تجلی کرده است پس باید خلقی باشد و حقیقتا موجود باشد و خدا آن را آفریده باشد و بعد خداوند برای این مخلوق که وجود او غیر وجود خداوند است تجلی می کند .

اما این تجلی چگونه است و با چه ابزاری تجلی می نماید؟ چگونه خدا برای ما آشکار می شود و به او معرفت پیدا می کنیم؟ به خلقت او و به عین خلقت او که اشیاء را ایجاد کرد، عین این ایجاد اشیاء، تجلی خداوند است و ما از طریق مخلوقات و با مشاهده مخلوقات پی به خداوند سبحان می بریم. به عنوان مثال فرض کنید یک نقاش متبحر به شما می گوید من بسیار عظیم الشان هستم و برای تو تجلی کردم، من برای تو تجلی کردم با این تابلو، اگر میخواهی بدانی هنر نقاشی من چیست از نقاشی من پی به من ببر که مظهر من است و از آن پی ببر که من چه هنر و خلاقیتی دارم، لذا خلاقیت نقاش در متن نقاشی متجلی است، مثال دیگر یک ادیب یک متنی می نویسد و در پیشگاه شما می گذارد و می گوید اگر می خواهی بدانی من چه ادیبی هستم، من در این کتاب تجلی کرده ام، کتاب را بین ادبیات من در این کتاب تجلی کرده است، همچنین است قدرت حق که در عالم تجلی کرده است، با دیدن این آسمان و زمین و آیات و نشانه ها پی به قدرت خداوند می بریم. پس عالم تجلی حق است که به وسیله آن من و تو به خداوند پی ببریم.

در ادامه می فرماید خداوند ظاهر است، او ظاهر است برای قلوب (که این قلب مرکز تعقل و تفهم است) قرآن در رابطه با عده ای می فرماید: فَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا / آیا آنان در زمین سیر نکردند، تا دلهایی داشته باشند که حقیقت را با آن درک کنند؟

قلب محل ادراک و فهم است، و این ضوء و روشنایی قلب نیز عقل است، خداوند آشکار و ظاهر است برای قوه ی عقل انسان، اگر مخاطب امیرالمومنین علیه السلام فاقد قلب و عقل باشد آیا برای او فهمی حاصل می شود؟! اما معنای اول از حجت یعنی دلیل و به این معنا است که خدا ظاهر است برای قلب انسان با دلیل و حجتی که خود به ما یاد می دهد!! وَلِئِكَ حُجَّتْنَا آتِنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ / آنها دلائل ما بود که به ابراهیم در برابر قومش دادیم! درجات هر کس را بخواهیم (و شایسته بدانیم)، بالا می بریم؛ پروردگار تو، حکیم و داناست. پس حجت را نیز خداوند به ما یاد می دهد و این حجت را از طریق انبیاء و اهل بیت علیهم السلام به ما یاد می دهد و یکی از دلائل مهمی که به ایشان حجت می گوئیم به این خاطر است که ایشان دلیل و راهنمای انسان ها برای خداشناسی هستند که اگر ایشان نبودند ما خدا را نمی شناختیم.

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَوْ شَاءَ لَعَرَفَ الْعِبَادَ نَفْسَهُ وَلَكِنْ جَعَلْنَا أَبْوَابَهُ وَصِرَاطَهُ وَسَبِيلَهُ وَالْوَجْهَ الَّذِي يُؤْتَى مِنْهُ^{۱۹}

امیرالمومنین علیه السلام: ..به راستی خدا تبارک و تعالی اگر می خواست بی واسطه خود را به بندگان می شناسانید ولی ما را باب و صراط و راه خود مقرر کرده و آن سوئی که از آن باید روی به وی داشت...

خدای سبحان خلق را آفرید اما نه از روی رویه و اندیشه و فکر، به این دلیل که فکر (به قول خود فلاسفه و حاجی سبزواری در شرح منظومه یک حرکت درونی است) برای کسی است که ضمیر و درون دارد اما خداوند آن صمدی است که تو ندارد و درونی برای او نیست، اما حال که درون ندارد علم هم ندارد ؟ خیر . علم او از سنخ علوم ما نیست که با اندیشه و کنش درونی حاصل شود، علم او بالذات و ازلی است و شبیه ندارد.

علم او خرق می نماید و می شکافد باطن غیب امور و اموری را که مستور و پوشیده است، علم او بالذات است و احدی است و جهل در او راه ندارد چرا که اگر چیزهایی را نداند ذات او یک ذات محدود و متجزی نخواهد بود، اما همه مخلوقات چیزهایی را می دانند و چیزهایی را هم نمی دانند و چیزهایی را هم ابداً نمی توانند یاد بگیرند و بدانند و آن کنه خداوند است که هیچ گاه بر احدی معلوم نخواهد شد .

خداوند اشراف و احاطه به تمام امور خفی و غامض دارد و آنچه در نهان های انسان پنهان شده است همه را می داند و به تعبیر شیرین قرآن که می فرماید : **إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ /** بگو: «اگر آنچه را در سینه های شماست، پنهان دارید یا آشکار کنید، خداوند آن را می داند؛ و (نیز) از آنچه در آسمانها و زمین است، آگاه می باشد؛ و خداوند بر هر چیزی تواناست.

۱۰۹ و من خطبه له ع فی بیان قدره الله و انفراده بالعظمه و امر البعث

قدره الله

كُلُّ شَيْءٍ خَاشِعٌ لَهُ وَ كُلُّ شَيْءٍ قَائِمٌ بِهِ غَنَى كُلِّ فَقِيرٍ وَ عَزُّ كُلِّ ذَلِيلٍ وَ قُوَّةُ كُلِّ ضَعِيفٍ وَ مَفْزَعُ كُلِّ مَلْهُوفٍ مَنْ تَكَلَّمَ سَمِعَ نُطْقَهُ وَ مَنْ سَكَتَ عَلِمَ سِرَّهُ وَ مَنْ عَاشَ فَعَلَيْهِ رِزْقُهُ وَ مَنْ مَاتَ فَإِلَيْهِ مُنْقَلَبُهُ لَمْ تَرَكَ الْعَيْنُ فَتُخْبِرَ عَنْكَ بَلْ كُنْتَ قَبْلَ الْوَاصِفِينَ مَنْ خَلَقَكَ لَمْ تَخْلُقِ الْخَلْقَ لَوْ حَشَهُ وَ لَا اسْتَعْمَلْتَهُمْ لِمَنْفَعَةٍ وَ لَا يَسْبُحُكَ مَنْ طَلَبْتَ وَ لَا يُفْلِتُكَ مَنْ أَخَذْتَ وَ لَا يَنْقُصُ سُلْطَانُكَ مَنْ عَصَاكَ وَ لَا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ مَنْ أَطَاعَكَ وَ لَا يَرُدُّ أَمْرَكَ مَنْ سَخَطَ قَضَاءَكَ وَ لَا يَسْتَغْنِي عَنْكَ مَنْ تَوَلَّى عَنْ أَمْرِكَ كُلُّ سِرٍّ عِنْدَكَ عِلَانِيَةٌ وَ كُلُّ غَيْبٍ عِنْدَكَ شَهَادَةٌ أَنْتَ الْآبِدُ فَلَا أَمَدَ لَكَ وَ أَنْتَ الْمُنتَهَى فَلَا مَحِيصَ عَنْكَ وَ أَنْتَ الْمَوْعَدُ فَلَا [مُنْجَى] مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ بِيَدِكَ نَاصِيَةُ كُلِّ دَابَّةٍ وَ إِلَيْكَ مَصِيرُ كُلِّ نَسَمَةٍ سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَأْنَكَ سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ مَا نَرَى مِنْ خَلْقِكَ وَ مَا أَصْغَرَ كُلَّ عَظِيمَةٍ فِي جَنْبِ قُدْرَتِكَ وَ مَا أَهْوَلَ مَا نَرَى مِنْ مَلَكُوتِكَ وَ مَا أَحْقَرَ ذَلِكَ فِيمَا غَابَ عَنَّا مِنْ سُلْطَانِكَ وَ مَا أَسْبَغَ نِعَمَكَ فِي الدُّنْيَا وَ مَا أَصْغَرَهَا فِي نِعَمِ الْآخِرَةِ

ترجمه :

همه چیز فروتن برای او، و هر چیزی قائم به اوست. ثروت هر نیازمند، و عزت هر ذلیل، و قدرت هر ناتوان، و پناهگاه هر ستم رسیده است. سخن هر سخنگو را می شنود، باطن هر خاموش را می داند، روزی هر زنده ای به عهده اوست، و بازگشت هر که بمیرد به جانب او. دیده ها تو را ندیده تا از تو خبر دهند، بلکه پیش از وصف کنندگان از خلقت بوده ای.

موجودات را برای ترس از تنهایی خلق نکردی، و برای دریافت منفعت به کار نگرفتی، به دنبال هر که باشی از تو پیش نیفتد، و آن را که بگیری از چنگ تو بیرون نرود، عصیان کننده از سلطنت کم نمی کند، و مطیع به حکومت اضافه نمی کند، آن که از حکم تو خشمناک است قدرت ردّ فرمانت را ندارد، و هر که از فرمانت روی گرداند از تو بی نیاز نمی شود. به نزدت هر نهانی آشکار است، و هر غیبی در پیشگاهت حاضر است. تو ابدی هستی بنا بر این زمانی برایت نیست، و تو منتهای هر چیز هستی از این رو گریزی از تو نیست، و تو وعده گاه هستی که نجاتی از تو جز به تو نیست. مهار هر جنبنده ای در کف تو، و باز گشت هر انسانی به سوی توست.

منزهی از هر عیب، چه بزرگ است شأن تو! منزهی، چه عظیم است آنچه از مخلوقات که می بینیم و چه کوچک است عظمت آن در کنار قدرت تو! و چه دهشت آور است آنچه از ملکوت تو مشاهده می نمایم! و چه اندازه حقیر است آنچه دیده می شود در برابر آنچه از سلطنت تو برای ما ناپیداست! نعمت هایت در این دنیا چه گسترده و فراوان است! و با این حال در برابر نعمت آخرت چقدر کوچک است!

فراز ۱:

كُلُّ شَيْءٍ خَاشِعٌ لَهُ وَ كُلُّ شَيْءٍ قَائِمٌ بِهِ غَنَى كُلِّ فَقِيرٍ وَ عَزُّ كُلِّ ذَلِيلٍ وَ قُوَّةُ كُلِّ ضَعِيفٍ وَ مَفْزَعُ كُلِّ مَلْهُوفٍ مَن تَكَلَّمَ سَمِعَ نُطْقَهُ وَ مَن سَكَتَ عَلِمَ سِرَّهُ وَ مَن عَاشَ فَعَلَيْهِ رِزْقُهُ وَ مَن مَاتَ فَالَيْهِ مُنْقَلَبُهُ

ترجمه:

همه چیز فروتن برای او، و هر چیزی قائم به اوست. ثروت هر نیازمند، و عزت هر ذلیل، و قدرت هر ناتوان، و پناهگاه هر ستم رسیده است. سخن هر سخنگو را می شنود، باطن هر خاموش را می داند، روزی هر زنده ای به عهده اوست، و بازگشت هر که بمیرد به جانب او است.

شرح فراز ۱:

همه چیز در برابر او خاشع و خاضع است و همه چیز به او قیام دارد و هیچ موجودی مستقل نیست، اگر موجودات سرپا هستند همه به برکت او است و اگر او مشیت و اراده نفرماید همگی معدوم و نیست می شوند.

همه ی ما فقیر هستیم و اگر غنای نسبی پیدا بکنیم همچون توان بر صحبت کردن و یا کار کردن همه ی این ها به او است و به خواست او است و حتی اگر انسان در مسیر باطل نیز حرکت کند از ابزاری که خداوند سبحان برای او فراهم نموده است استفاده می کند !!

وَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ / سخن آنها تو را غمگین نسازد! تمام عزت (و قدرت)، از آن خداست؛ و او شنوا و داناست! هر ذیلی نیز اگر بخواهد عزت پیدا کند باید تمسک به او پیدا کند و بنده ی او بشود تا به خواست و اراده او عزیز شود .

خداوند قوه هر ضعیفی است، لا حول و لا قوه الا بالله، هر نیرویی در عالم هست همه از جانب او است و اوست که ضعف ما را جبران می کند و اگر او اراده نکند ما هیچ هستیم، اگر او عطا کند هستیم و اگر او عطا نکند معدوم و نیست خواهیم بود .

هر گرفتاری و هر بیچاره ای مفزعی جز تو ندارد، أَمَّنْ يَجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ إِلَهُ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ / ترجمه: یا کسی که دعای مضطر را اجابت می کند و گرفتاری را برطرف می سازد، و شما را خلفای زمین قرار می دهد؛ آیا معبودی با خداست؟! کمتر متذکر می شوید!

در ذیل آیه ی: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ / و بیشتر آنها که مدعی ایمان به خدا هستند، مشرکند! در سوره ی مبارکه یوسف روایتی منقول است که می فرماید:

عن مالک بن عطیة عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله: «وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ» قال: هو الرجل يقول: لو لا فلان لهلك، و لو لا فلان لأصبت كذا و كذا، و لو لا فلان لضاع عيالي، أ لا ترى أنه قد جعل لله شريكا في ملكه يرزقه و يدفع عنه، قال: قلت: فيقول: لو لا أن الله من على بفلان لهلك قال: نعم لا بأس بهذا^{٢٠}

و منظور از مشرک در این آیه فردی است که بگوید مشکل مرا فلانی حل نمود و اگر او نبود هلاک شده بودم و فلان جور و فلان جور می شد، راوی می گوید اگر بگوید: اگر خداوند به واسطه فلانی به من منت نمی گذاشت هلاک می شدم چطور؟ حضرت فرمودند: بله در این صورت مشکلی نیست .

در ادامه می فرماید اگر کسی سخن بگوید او (خداوند سبحان) صدای او را می شنود و کسی که ساکت باشد خداوند سبحان علم به درون او دارد .

أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى قَالَ قَوْلُ الْإِنْسَانِ صَلَّيْتُ الْبَارِحَةَ وَ

صُمْتُ أَمْسٍ وَنَحْوَ هَذَا ثُمَّ قَالَ عَ إِنَّ قَوْمًا كَانُوا يُصْبِحُونَ فَيَقُولُونَ صَلَّيْنَا الْبَارِحَةَ وَصُمْنَا أَمْسٍ فَقَالَ عَلِيُّ ع لَكِنِّي أَنَامُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَلَوْ أَجِدُ بَيْنَهُمَا شَيْئًا لَنَمْتُهُ.^{۲۱}

جمیل بن درّاج گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم که: تفسیر فرموده خداوند عزّ و جلّ فَلَا تُرْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى (پس خودستائی نکنید؛ خدا داناتر است به آن کس که پرهیزکار گردد و در عمل اخلاص داشته باشد- چیست؟ فرمود: آن است که انسان بگوید: دیشب نماز شب خواندم، و دیروز روزه دار بودم، و مانند اینها، بعد امام علیه السلام فرمود: گروهی هستند که چون صبح بیرون آیند، می گویند: دیشب نماز خواندیم و دیروز روزه گرفتیم. پس حضرت علیّ علیه السلام فرمود: لکن من شب و روز می خوابم و اگر میان روز و شب زمانی می یافتم، در آن هم می خوابیدم.

هر کس در عالم نفس می کشد و زندگی می کند خداوند بر خود وظیفه کرده است که رزق او را تأمین نماید، در قرآن شریف می فرماید: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ / هیچ جنبه‌ای در زمین نیست مگر اینکه روزی او بر خداست! او قرارگاه و محل نقل و انتقالش را می داند؛ همه اینها در کتاب آشکاری ثبت است! [= در لوح محفوظ، در کتاب علم خدا]

و کسی که بمیرد منقلب و مرجع او به سوی خداوند سبحان است .

فراز ۲:

لَمْ تَرَكَ الْعُيُونُ فَتُخْبِرُ عَنْكَ بَلْ كُنْتَ قَبْلَ الْوَاصِفِينَ مَنْ خَلَقَكَ لَمْ تَخْلُقِ الْخَلْقَ لَوْ حَشَهُ وَلَا اسْتَعْمَلْتَهُمْ لِمَنْفَعَةٍ

ترجمه:

دیده‌ها تو را ندیده تا از تو خبر دهند، بلکه پیش از وصف کنندگان از خلقت بوده‌ای. موجودات را برای ترس از تنهایی خلق نکردی، و برای دریافت منفعت به کار نگرفتی

شرح فراز ۲:

تو محسوس نیستی تا چشم‌ها بتوانند تو را ببینند و از تو خبر بدهند، قبل از آنکه واصفی بوجود بیاید و خلق شود که بتواند تو را وصف کند تو بودی، و اگر هم کسی بخواهد تو را وصف بنماید با چشم نمی تواند تو را وصف نماید، چون تو ای خدا موجودی هستی فراتر از زمان و مکان و متعالی از آن .

۲۱ معانی الأخبار، النص، ص: ۲۴۳

خلقت موجودات توسط او از روی ترس نبود و به کار گرفتن ایشان و تکلیف دادن به ایشان منفعتی برای او ندارد .

من نکردم خلق تا سودی کنم * بلکه تا بر بندگان جودی کنم

----- پایان جلسه چهاردهم -----

جلسه پانزدهم :

ادامه ...

۱۰۹ و من خطبه له علیه السلام فی بیان قدره الله و انفرادہ بالعظمه و امر البعث

قدرة الله

كُلُّ شَيْءٍ خَاشِعٌ لَهُ وَ كُلُّ شَيْءٍ قَائِمٌ بِهِ غَنَى كُلِّ فَقِيرٍ وَ عَزُّ كُلِّ ذَلِيلٍ وَ قُوَّةُ كُلِّ ضَعِيفٍ وَ مَفْزَعُ كُلِّ مَلْهُوفٍ مَنْ تَكَلَّمَ سَمِعَ نُطْقَهُ وَ مَنْ سَكَتَ عَلِمَ سِرَّهُ وَ مَنْ عَاشَ فَعَلَيْهِ رِزْقُهُ وَ مَنْ مَاتَ فَإِلَيْهِ مُنْقَلَبُهُ لَمْ تَرَكَ الْعُيُونُ فَتُخْبِرَ عَنْكَ بَلْ كُنْتَ قَبْلَ الْوَاصِفِينَ مَنْ خَلَقَكَ لَمْ تَخْلُقِ الْخَلْقَ لَوْحِشَهُ وَ لَا اسْتَعْمَلْتَهُمْ لِمَنْفَعِهِ وَ لَا يَسْبِقُكَ مَنْ طَلَبْتَ وَ لَا يُفْلِتُكَ مَنْ أَخَذْتَ وَ لَا يَنْقُصُ سُلْطَانُكَ مَنْ عَصَاكَ وَ لَا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ مَنْ أَطَاعَكَ وَ لَا يَرُدُّ أَمْرَكَ مَنْ سَخَطَ قَضَاءَكَ وَ لَا يَسْتَغْنِي عَنْكَ مَنْ تَوَلَّى عَنْ أَمْرِكَ كُلُّ سِرٍّ عِنْدَكَ عَلَانِيَةٌ وَ كُلُّ غَيْبٍ عِنْدَكَ شَهَادَةٌ أَنْتَ الْآبِدُ فَلَا أَمَدَ لَكَ وَ أَنْتَ الْمُنتَهَى فَلَا مَحِيصَ عَنْكَ وَ أَنْتَ الْمَوْعَدُ فَلَا [مُنْجَى] مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ بِيَدِكَ نَاصِيَةُ كُلِّ دَابَّةٍ وَ إِلَيْكَ مَصِيرُ كُلِّ نَسَمَةٍ سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَأْنَكَ سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ مَا نَرَى مِنْ خَلْقِكَ وَ مَا أَصْغَرَ كُلَّ عَظِيمَةٍ فِي جَنْبِ قُدْرَتِكَ وَ مَا أَهْوَلَ مَا نَرَى مِنْ مَلَكُوتِكَ وَ مَا أَحْقَرَ ذَلِكَ فِيمَا غَابَ عَنَّا مِنْ سُلْطَانِكَ وَ مَا أَسْبَغَ نِعْمَكَ فِي الدُّنْيَا وَ مَا أَصْغَرَهَا فِي نِعَمِ الْآخِرَةِ

ترجمه :

همه چیز فروتن برای او، و هر چیزی قائم به اوست. ثروت هر نیازمند، و عزت هر ذلیل، و قدرت هر ناتوان، و پناهگاه هر ستم رسیده است. سخن هر سخنگو را می شنود، باطن هر خاموش را می داند، روزی هر زنده ای به عهده اوست، و بازگشت هر که بمیرد به جانب او. دیده ها تو را ندیده تا از تو خبر دهند، بلکه پیش از وصف کنندگان از خلقت بوده ای.

موجودات را برای ترس از تنهایی خلق نکردی، و برای دریافت منفعت به کار نگرفتی، به دنبال هر که باشی از تو پیش نیفتد، و آن را که بگیری از چنگ تو بیرون نرود، عصیان کننده از سلطنت کم نمی کند، و مطیع به حکومت اضافه نمی کند، آن که از حکم تو خشمناک است قدرت رد فرمانت را ندارد، و هر که از فرمانت روی گرداند از تو بی نیاز نمی شود. به نزد هر نهانی آشکار است، و هر غیبی در پیشگاهت حاضر است. تو ابدی هستی بنا بر این زمانی

برایت نیست، و تو منتهای هر چیز هستی از این رو گریزی از تو نیست، و تو وعده گاه هستی که نجاتی از تو جز به تو نیست. مهار هر جنبنده‌ای در کف تو، و باز گشت هر انسانی به سوی توست.

منزهی از هر عیب، چه بزرگ است شأن تو! منزهی، چه عظیم است آنچه از مخلوقات که می‌بینیم و چه کوچک است عظمت آن در کنار قدرت تو! و چه دهشت آور است آنچه از ملکوت تو مشاهده می‌نماییم! و چه اندازه حقیر است آنچه دیده می‌شود در برابر آنچه از سلطنت تو برای ما ناپیداست! نعمت‌هایت در این دنیا چه گسترده و فراوان است! و با این حال در برابر نعمت آخرت چقدر کوچک است!

فراز ۳:

وَلَا يَسْبِقُكَ مَنْ طَلَبْتَ وَلَا يُفْلِتُكَ مَنْ أَخَذْتَ وَلَا يَنْقُصُ سُلْطَانُكَ مَنْ عَصَاكَ وَلَا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ مَنْ أَطَاعَكَ وَلَا يَرُدُّ أَمْرَكَ مَنْ سَخِطَ قَضَاءُكَ وَلَا يَسْتَغْنِي عَنْكَ مَنْ تَوَلَّى عَنْ أَمْرِكَ كُلُّ سِرٍّ عِنْدَكَ عَلَانِيَةٌ وَكُلُّ غَيْبٍ عِنْدَكَ شَهَادَةٌ

ترجمه:

به دنبال هر که باشی از تو پیش نیفتد، و آن را که بگیری از چنگ تو بیرون نرود، عصیان کننده از سلطنت کم نمی‌کند، و مطیع به حکومت اضافه نمی‌کند، آن که از حکم تو خشمناک است قدرت رد فرمانت را ندارد، و هر که از فرمانت روی گرداند از تو بی‌نیاز نمی‌شود به نزد هر نهانی آشکار است، و هر غیبی در پیشگاهت حاضر است

شرح فراز ۳:

اقرار می‌کنیم که ای خدا اگر تو کسی را طلب کنی و به دنبال کسی باشی احدی نمی‌تواند بر تو پیشی بگیرد و بر تو سبقت بجوید، مثالی بزیم همیشه یک پلیس که به دنبال یک دزد می‌گردد موفق نیست که او را بگیرد و بیابد گاهی دزد بر پلیس پیشی می‌گیرد و پلیس قادر نیست او را به مجازات خود برساند اما نسبت به خدا و خلق چنین چیزی فرض ندارد وقتی که تمام عالم به اراده ی او باقی است کسی نمی‌تواند بر او پیشی بگیرد.

همچنین اگر بخواهی کسی را بگیری و اخذ کنی هیچ کس نمی‌تواند از زیر دست تو خارج شود و همان است که در دعای کمیل امیرالمومنین علیه السلام فرمود لا يمكن الفرار من حکومتك / یعنی خدایا کسی نم‌تواند از حکومت و سلطنت تو فرار کند!! حال اگر می‌بینید در جهان مستکبرانی حضور دارند که عالم را ملک و مُلک خود می‌دانند، اینکه خداوند جان آنها را نمی‌گیرد به معنای در رفتن آنها از زیر دست خداوند متعال نیست بلکه اگر آنها آزادانه به چپاول می‌پردازند از باب مهلت دادن خداوند به آنها است. یک زمانی به یاد دارید که مغولستان یک ابرقدرت در جهان بود آیا امروز اسمی از آن وجود دارد؟ خیر امروز ذیل چین و کشور چین تعریف می‌شود و نامی از او نیست و دیگر در زبان ها هم نمی‌گردد.

خدایا اگر کسی معصیت تو را بکند نباید تصور کند که بر تو غالب شده است و بر سلطنت تو آسیبی زده است خیر بلکه این خداوند است که فرصت می دهد حال بنده توبه می کند و یا بر بار گناهان خود می افزاید و خداوند به یکباره جان او را می ستاند!! او است که اختیار می دهد، قرآن گاهی اوقات که می خواهد پیغمبر اکرم (ص) را تسلی بدهد می فرماید: ... وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبِهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ / ... و هر کس به عقب باز گردد، هرگز به خدا ضرری نمی زند؛ و خداوند بزودی شاكران (و استقامت کنندگان) را پاداش خواهد داد. پس خداوند است که به ایشان فرصت می دهد و به موقع جان ایشان را می گیرد، خداوند می فرماید: ... فَأَخَذْنَاهُمْ أَخَذَ عَزِيزٌ مُّقْتَدِرٌ / و ما آنها را گرفتیم و مجازات کردیم، گرفتن شخصی قدرتمند و توانا!

از طرف دیگر اگر کسی بندگی خداوند را بکند، اطاعت او بر سلطنت و مُلک خداوند نمی افزاید و این کار نفعی برای خدا ندارد (نه عصیان چیزی از او می کاهد و نه اطاعت چیزی بر او می افزاید) او است که با قدرت خود هر چه بخواهد می افزاید و هر چه بخواهد می کاهد و کم می کند .

کسی که بر قضای تو راضی نیست امر تو را نمی تواند برگرداند، همچنین اگر کسی عصیان تو را نماید و پشت به امر تو کند و در مقابل اوامر تو موضع بگیرد باز بی نیاز از تو نیست و حتی اگر شمر باشد نیازمند به تو است (کلّ شیء قائم به)

هر پنهانی نزد تو آشکار است و احدی جز خداوند نیست که بتوان به او گفت هر سرّی نزد تو آشکار است و هر غیبی نزد تو (ای خدای سبحان) حاضر است .

فراز ۴:

أَنْتَ الْآبِدُ فَلَا أَمَدَ لَكَ وَأَنْتَ الْمُنتَهَى فَلَا مَحِيصَ عَنْكَ وَأَنْتَ الْمَوْعِدُ فَلَا [مُنْجِيَ] مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ بِيَدِكَ نَاصِيَةُ كُلِّ دَابَّةٍ وَإِلَيْكَ مَصِيرُ كُلِّ نَسَمَةٍ

ترجمه:

تو ابدی هستی بنا بر این زمانی برایت نیست، و تو منتهای هر چیز هستی از این رو گریزی از تو نیست، و تو وعده گاه هستی که نجاتی از تو جز به تو نیست. مهار هر جنبنده ای در کف تو، و باز گشت هر انسانی به سوی توست!

شرح فراز ۴:

خداوند تویی که ابدی هستی و پایانی نداری و تو منتهای هر چیز هستی (به این معنا که یک روز منتهی خدا است و خداوند است که در انتهای کار حکم می فرماید و روزی خواهد بود که باید در مقابل او جوابگو باشیم) پس گریزی از تو نیست و راه فراری وجود ندارد در مقابل تو، موعد و وعده گاه تویی و آنجایی که تمام وعده ها به فعلیت می

رسد و انسان به آرزوهایش می تواند برسد تو هستی، و راه نجاتی از تو نیست که انسان بگوید می خواهم به جای دیگری بروم نه به سوی تو. پس نجاتی از تو نیست الا به سوی تو .

خداوند ناصیه (جلوی پیشانی است) هر جنبنده ای به ید قدرت تو و به دست تو است، در قرآن شریف خداوند سبحان در سوره مبارکه هود آیه ۵۶ می فرماید : اِنِّیْ تَوَكَّلْتُ عَلَی اللّٰهِ رَبِّیْ وَرَبِّکُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِیَتِهَا اِنَّ رَبِّیْ عَلَی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ / من، بر «الله» که پروردگار من و شماست، توکل کرده‌ام! هیچ جنبنده‌ای نیست مگر اینکه او بر آن تسلط دارد؛ پروردگار من بر راه راست است!

اگر موی جلوی پیشانی را بگیرند انسان تکان نمی تواند بخورد و این کنایه از آن است که خداوند سلطه و احاطه کامل بر تمام مخلوقات و در تمام شئون و حالات ایشان دارد .

بازگشت به سوی خدا است بخواهیم یا نخواهیم، بپسندیم یا نپسندیم باید به سوی خدا باز گردیم و هر کس حتماً طعم مرگ را خواهد چشید .

فراز ۵:

سُبْحَانَکَ مَا اَعْظَمَ شَأْنُکَ سُبْحَانَکَ مَا اَعْظَمَ مَا نَرٰی مِنْ خَلْقِکَ وَ مَا اَصْغَرَ کُلَّ عَظِیْمَةٍ فِی جَنْبِ قُدْرَتِکَ وَ مَا اَهْوَلَ مَا نَرٰی مِنْ مَلَكُوْتِکَ وَ مَا اَحْقَرَ ذَلِکَ فِیْمَا غَابَ عَنَّا مِنْ سُلْطَانِکَ وَ مَا اَسْبَغَ نِعْمَکَ فِی الدُّنْیَا وَ مَا اَصْغَرَهَا فِی نِعَمِ الْاٰخِرَةِ

ترجمه:

منزهی از هر عیب، چه بزرگ است شأن تو! منزهی، چه عظیم است آنچه از مخلوقات که می‌بینیم و چه کوچک است عظمت آن در کنار قدرت تو! و چه دهشت آور است آنچه از ملکوت تو مشاهده می‌نمایم! و چه اندازه حقیر است آنچه دیده می‌شود در برابر آنچه از سلطنت تو برای ما ناپیداست! نعمت‌هایت در این دنیا چه گسترده و فراوان است! و با این حال در برابر نعمت آخرت چقدر کوچک است!

شرح فراز ۵:

حال پس از این همه اقرار به سلطنت و سلطه ی مطلقه ی خداوند بر مخلوقات می گوئیم منزهی تو چه بزرگ است شأن تو ای خدا، و اینجا است که محلّ سجده و رکوع رفتن است در برابر خداوند، برخی از بزرگان معتزله اقرار کرده اند که ما هر چه از توحید یاد گرفته ایم و می دانیم از امیرالمومنین علیه السلام یاد گرفته ایم .

در ادامه می فرماید خدایا تو منزهی و این مخلوقات تو را که می بینیم چقدر عظیم هستند و وقتی به آسمان دنیا می نگریم متحیر می مانیم چه رسد به سایر آسمان ها و برزخ و قیامت تو ای خدای بزرگ و این خلق عظیم تو در برابر قدرت تو آیا چیزی به حساب می آید؟!

چه دهشت آور است آنچه از ملکوت قدرت و سلطنت تو ملاحظه می کنیم و چه حقیر است آنچه ما می بینیم نسبت به آنچه نمی بینیم از سلطنت تو ای خدای عظیم .

چقدر نعمت هایت در دنیا فراوان است و در عین حال این نعمت های دنیایی با این عظمت در مقایسه با آخرت چقدر کوچک است !! قرآن در سوره مبارکه سجده آیه ۱۷ می فرماید : فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ / هیچ کس نمی داند چه پادشاهی مهمی که مایه روشنی چشمهاست برای آنها نهفته شده، این پادشاه کارهایی است که انجام می دادند!

۱۵۲ و من خطبة له عليه السلام في صفات الله جل جلاله، و صفات أئمة الدين

الْحَمْدُ لِلَّهِ الدَّالُّ عَلَى وُجُودِهِ بِخَلْقِهِ وَ بِمُحَدَّثِ خَلْقِهِ عَلَى أَرْكَائِهِ وَ بِاشْتِبَاهِهِمْ عَلَى أَنْ لَا شَبَهَ لَهُ لَا تَسْتَلِمُهُ الْمَشَاعِرُ وَلَا تَحْجُبُهُ السَّوَاتِرُ لَا فِتْرَاقَ الصَّانِعِ وَالْمَصْنُوعِ وَالْحَادِّ وَالْمَحْدُودِ وَالرَّبِّ وَالْمَرْبُوبِ الْأَحَدِ بِلَا تَأْوِيلٍ عَدَدٍ وَالْخَالِقِ لَا بِمَعْنَى حَرَكَةٍ وَ نَصَبٍ وَ السَّمِيعِ لَا بِأَدَاءٍ وَ الْبَصِيرِ لَا بِتَفْرِيقِ آلَةٍ وَ الشَّاهِدِ لَا بِمُمَاسَّةٍ وَ الْبَائِنِ لَا بِتَرَاخِي مَسَافَةٍ وَ الظَّاهِرِ لَا بِرُؤْيَةٍ وَ الْبَاطِنِ لَا بِلَطَافَةٍ بَانَ مِنَ الْأَشْيَاءِ بِالْقَهْرِ لَهَا وَ الْقُدْرَةُ عَلَيْهَا وَ بَانَ الْأَشْيَاءُ مِنْهُ بِالْخُضُوعِ لَهُ وَ الرُّجُوعُ إِلَيْهِ مِنْ وَصْفِهِ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَ مَنْ عَدَّهُ فَقَدْ أَبْطَلَ أَزْلَهُ وَ مَنْ قَالَ كَيْفَ فَقَدْ اسْتَوْصَفَهُ وَ مَنْ قَالَ آيْنَ فَقَدْ حَيَّزَهُ عَالَمٌ إِذْ لَا مَعْلُومٌ وَ رَبُّ إِذْ لَا مَرْبُوبٌ وَ قَادِرٌ إِذْ لَا مَقْدُورٌ

ترجمه :

ستایش خداوندی را که با آفرینش بندگان، بر هستی خود راهنمایی فرمود ، و آفرینش پدیده های نو، بر ازلی بودن او گواه است، و شباهت داشتن مخلوقات به یکدیگر دلیل است که او همتایی ندارد حواس بشری ذات او را درک نمی کند، و پوشش ها او را پنهان نمی سازد ، زیرا سازنده و ساخته شده ، فراگیرنده و فرا گرفته، پروردگار و پرورده، یکسان نیستند. یگانه است نه از روی عدد آفریننده است نه با حرکت و تحمل رنج، شنواست بدون وسیله شنوایی، و بیناست بی آن که چشم گشاید و بر هم نهد در همه جا حاضر است نه آن که با چیزی تماس گیرد و از همه چیز جداست، نه اینکه فاصله بین او و موجودات باشد آشکار است نه با مشاهده چشم، پنهان است نه به خاطر کوچکی و ظرافت از موجودات جداست که بر آنها چیره و تواناست ، و هر چیزی جز او برابرش خاضع و بازگشت آن به سوی خداست. آن که خدا را وصف کند، محدودش کرده و آن که محدودش کند، او را به شمارش آورده، و آن که خدا را به شمارش آورد، ازلیت او را باطل کرده است و کسی که بگوید: خدا چگونه است؟ او را توصیف کرده، و هر که بگوید: خدا کجاست؟ مکان برای او قائل شده است. خدا عالم بود آنگاه که معلومی وجود نداشت ، پرورنده بود آنگاه که پدیده ای نبود و توانا بود آنگاه که توانایی نبود.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الدَّالُّ عَلَى وُجُودِهِ بِخَلْقِهِ وَبِمُحَدِّثِ خَلْقِهِ عَلَى أَرْكَائِهِ وَبِاشْتِبَاهِهِمْ عَلَى أَنْ لَا شَبَهَ لَهُ لَا تَسْتَلِمُهُ الْمَشَاعِرُ وَلَا تَحْجِبُهُ السَّوَاتِرُ لِإِفْتِرَاقِ الصَّانِعِ وَالْمَصْنُوعِ وَالْحَادِّ وَالْمَحْدُودِ وَالرَّبِّ وَالْمَرْبُوبِ

ترجمه:

ستایش خداوندی را که با آفرینش بندگان، بر هستی خود راهنمایی فرمود، و آفرینش پدیده‌های نو، بر ازلی بودن او گواه است، و شباهت داشتن مخلوقات به یکدیگر دلیل است که او همتایی ندارد حواس بشری ذات او را درک نمی‌کند، و پوشش‌ها او را پنهان نمی‌سازد، زیرا سازنده و ساخته شده، فراگیرنده و فرا گرفته، پروردگار و پرورده، یکسان نیستند.

شرح فراز ۱:

معرفت الله بالله یکی از معانی اش این است که خود خداوند متعال است که دلالت و راهنمایی می‌فرماید بندگان خود را و اگر بشر خودش باشد و خودش هیچ گاه با صغری و کبری چیدن به موضوع خداوند به عنوان ذاتی متعالی از زمان و مکان ملتفت و متوجه نمی‌گردد. وقتی که خداوند بندگان را دلالت می‌فرماید آیا به این معنا است که ذات خود را به ما نشان می‌دهد و ما به مقام شهود ذات می‌رسیم؟ خیر. دلالت بر وجودش به واسطه ی مخلوقاتش است، خلق با دیدن مخلوقات به وجود او دلالت می‌شوند.

وقتی خلق نظر می‌کنند و می‌بینند مخلوقات حادث هستند یعنی نبودند و به وجود آوردند دیگر خالق ایشان نمی‌تواند سنخ ایشان باشد و شبیه ایشان باشد. برخی سوال می‌کنند مگر عالم آیه ی خداوند نیست؟ پاسخ می‌دهیم: چرا، می‌گویند خوب آیه باید سنخ ذی الایه باشد مگر اینطور نیست؟ پس باید شباهتی داشته باشند!! پاسخ می‌دهیم: خیر این آیه تباین خداوند و مخلوقات است، آیه باید دالّ باشد بر وجود خداوند نه اینکه سنخ خداوند باشد.

وقتی به مخلوقات نگاه می‌کنیم می‌بینیم مخلوقات همگی شبیه به هم هستند و از این جهت یک سنخ هستند که همگی مقداری، محدود و قابل زیاده و نقصان هستند وقتی این را می‌بینیم می‌گوییم دیگر خالق این‌ها نباید شبیه این‌ها باشد.

حواس بشری (چه پنج گانه باشد چه تا بیست حواس برای انسان شمرده اند) هیچ کدام راهی به سوی درک ذات او ندارند و فکر نکنیم حال که نمی‌توانیم او را درک کنیم به این معنا است که او به یک گوشه رفته است (العیاذ بالله) و حجابی بین خود و ما قرار داده است خیر، خلق الله الخلق است که حجاب است، مخلوقی که ابتدای وجود دارد و متجزی است نمی‌تواند ذات غیر متجزی خداوند سبحان را پیدا کند و درک نماید.

صانع و مصنوع هیچ گاه شبیه یکدیگر نمی توانند باشند به این دلیل که اگر صانع شبیه مصنوع باشد حکم همان را پیدا می کند و فرقی بین او و مصنوع نخواهد بود آنگاه مصنوع می تواند سوال کند که به چه دلیل آن صانع من است وقتی همانند و شبیه من است !! همچنین حادث و محدود با یکدیگر تفاوت دارند و شبیه یکدیگر نیستند و ربّ و مربوب نیز نباید شبیه یکدیگر باشند چرا که باز ربّ حکم مربوب را خواهد داشت !!

----- پایان جلسه پانزدهم -----

جلسه شانزدهم :

خطبه ۱۵۲

۱۵۲ و من خطبه له علیه السلام فی صفات الله جل جلاله، و صفات أئمة الدین

الْحَمْدُ لِلَّهِ الدَّالِّ عَلَى وُجُودِهِ بِخَلْقِهِ وَ بِمُحَدِّثِ خَلْقِهِ عَلَى أَرْكَائِهِ وَ بِاشْتِبَاهِهِمْ عَلَى أَنْ لَا شَبَهَ لَهُ لَا تَسْتَلِمُهُ الْمَشَاعِرُ وَلَا تَحْجِبُهُ السَّوَاتِرُ لِافْتِرَاقِ الصَّانِعِ وَالْمَصْنُوعِ وَالْحَادِّ وَالْمَحْدُودِ وَالرَّبِّ وَالْمَرْبُوبِ الْأَحَدِ بِلَا تَأْوِيلٍ عَدَدٍ وَالْخَالِقِ لَا بِمَعْنَى حَرَكَهٍ وَ نَصَبٍ وَ السَّمِيعِ لَا بِأَدَاءٍ وَ الْبَصِيرِ لَا بِتَفْرِيقِ آلِهَةٍ وَ الشَّاهِدِ لَا بِمَمَاسَةٍ وَ الْبَاطِنِ لَا بِتَرَاخِي مَسَافَةٍ وَ الظَّاهِرِ لَا بِرُؤْيَاهِ وَ الْبَاطِنِ لَا بِلَطَافَةٍ بَانَ مِنَ الْأَشْيَاءِ بِالْقَهْرِ لَهَا وَ الْقُدْرَةُ عَلَيْهَا وَ بَانَ الْأَشْيَاءُ مِنْهُ بِالْخُضُوعِ لَهُ وَ الرُّجُوعُ إِلَيْهِ مِنْ وَصْفِهِ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مِنْ حَدِّهِ فَقَدْ عَدَّهُ وَ مِنْ عَدِّهِ فَقَدْ أَبْطَلَ أَزْلَهُ وَ مَنْ قَالَ كَيْفَ فَقَدْ اسْتَوْصَفَهُ وَ مَنْ قَالَ آيْنَ فَقَدْ حَيَّزَهُ عَالِمٌ إِذْ لَا مَعْلُومٌ وَ رَبُّ إِذْ لَا مَرْبُوبٌ وَ قَادِرٌ إِذْ لَا مَقْدُورٌ

ترجمه :

ستایش خداوندی را که با آفرینش بندگان، بر هستی خود راهنمایی فرمود، و آفرینش پدیده‌های نو، بر ازلی بودن او گواه است، و شباهت داشتن مخلوقات به یکدیگر دلیل است که او همتایی ندارد حواس بشری ذات او را درک نمی‌کند، و پوشش‌ها او را پنهان نمی‌سازد، زیرا سازنده و ساخته شده، فراگیرنده و فرا گرفته، پروردگار و پرورده، یکسان نیستند. یگانه است نه از روی عدد آفریننده است نه با حرکت و تحمل رنج، شنواست بدون وسیله شنوایی، و بیناست بی آن که چشم گشاید و بر هم نهد در همه جا حاضر است نه آن که با چیزی تماس گیرد و از همه چیز جداست، نه اینکه فاصله بین او و موجودات باشد آشکار است نه با مشاهده چشم، پنهان است نه به خاطر کوچکی و ظرافت از موجودات جداست که بر آنها چیره و تواناست، و هر چیزی جز او برابرش خاضع و بازگشت آن به سوی خداست. آن که خدا را وصف کند، محدودش کرده و آن که محدودش کند، او را به شمارش آورده، و آن که خدا را به شمارش آورد، ازلیت او را باطل کرده است و کسی که بگوید: خدا چگونه است؟ او را توصیف کرده، و هر که بگوید: خدا کجاست؟ مکان برای او قائل شده است. خدا عالم بود آنگاه که معلومی وجود نداشت، پرورنده بود آنگاه که پدیده‌ای نبود و توانا بود آنگاه که توانایی نبود.

الْأَحَدُ بَلَا تَأْوِيلَ عَدَدَ وَالْخَالِقِ لَا بِمَعْنَى حَرَكَهٖ وَنَصَبِ وَالسَّمِيعِ لَا بِأَدَاةٍ وَالْبَصِيرِ لَا بِتَفْرِيقِ آلِهَةٍ وَالشَّاهِدِ لَا بِمُمَاسَّةٍ وَالْأَبْنِ لَا بِتَرَاخِي مَسَافَةٍ وَالظَّاهِرِ لَا بِرُؤْيَاهِ وَالْبَاطِنِ لَا بِلَطَافَةٍ

ترجمه:

. یگانه است نه از روی عدد آفریننده است نه با حرکت و تحمّل رنج، شنواست بدون وسیله شنوایی، و بیناست بی آن که چشم گشاید و بر هم نهد در همه جا حاضر است نه آن که با چیزی تماس گیرد و از همه چیز جداست، نه اینکه فاصله بین او و موجودات باشد آشکار است نه با مشاهده چشم، پنهان است نه به خاطر کوچکی و ظرافت .

شرح فراز ۲:

خداوند احد است، یکی از معانی احد این است که خداوند امتداد، ابعاض و اجزاء ندارد لکن بعد از آنکه واژه احد را می شنویم ممکن است بلافاصله معنای عددی به ذهن ما خطور نماید، خداوند احد است اما نه از روی عدد به این معنا که ذاتی که عددی نیست یعنی ذاتی که از سنخ خود، دو پذیر نیست اما ما سوی الله همگی دو پذیر، سه پذیر و ... هستند به عنوان مثال شما یک خورشید می شناسید که این می تواند دو خورشید، سه خورشید یا بیشتر باشد، شما یک گربه می بینید می شود دو یا سه یا هزار گربه باشد . همه این ها یکی هستند که می شود دو تا باشند، دلیل این است که همگی اینها عددی و مقداری هستند و چیزی که مقداری است قابل زیاده و نقصان است اما خداوند سبحان که احد است به معنای آن است که دو پذیر نیست . به تعبیر امیرالمومنین علیه السلام در کتاب شریف توحید صدوق : لَأَنَّ مَا لَا ثَانِي لَهُ لَا يَدْخُلُ فِي بَابِ الْأَعْدَادِ / یعنی آن ذاتی که دو پذیر نیست در باب اعداد داخل نمی شود . لذا دو پذیر بودن فرع بر امتدادی بودن، مقداری بودن و ذو اجزاء بودن است .

در ادامه می فرماید : وَالْخَالِقِ لَا بِمَعْنَى حَرَكَهٖ وَنَصَبِ، او خالق است اما خالقیتش به این معنا نیست که حرکت کند و رنجی بکشد او اینگونه نیست که اگر می خواهد چیزی را ایجاد نماید یک تغییر و حرکتی در او صورت بگیرد ! اما مخلوقات زمانی که می خواهند چیزی را انجام بدهند با فعلشان خود در زمان هستند، و این افعالشان در حرکت به فعلیت می رسد .

وَالسَّمِيعِ لَا بِأَدَاةٍ وَالْبَصِيرِ لَا بِتَفْرِيقِ آلِهَةٍ، او است که سمیع و شنوا است اما این شنوا بودن با ابزار نیست، و بصیر و بینا است لکن نه با ابزار و چشم بر هم زدن و او شاهد است نه به معنای مماس شدن بر اشیاء برای شهود آنها و اوست که غیر اشیاء است و لکن نه به معنای آن که غیریت او این است که او به آسمان هفتم رفته و از خلق جدا شده است و بُعد مسافتی با مخلوقات پیدا کرده است، خداوند بُعد مسافتی با کسی ندارد به این جهت که مسافت و امتداد ندارد و مسافت فرع بر امتداد و اجزاء داشتن است .

او ظاهر است لکن نه به معنای آنکه بتوان او را دید همچون دیدن خورشید و ماه و ستارگان نورانی، ظاهر است و باید از طریق آیاتش با چشم عقل او را دید. همچنین او باطن است نه به معنای پنهان بودن موجود لطیف از سایر موجودات همچون پنهان بودن فرشته ها از انسان ها، او پنهان است چون زمان و مکان ندارد و چیزی که زمان و مکان ندارد قابل رسیدن و شهود کردن نیست.

فراز ۳:

بَانَ مِنَ الْأَشْيَاءِ بِالْقَهْرِ لَهَا وَالْقُدْرَةُ عَلَيْهَا وَبَانَ الْأَشْيَاءُ مِنْهُ بِالْخُضُوعِ لَهُ وَالرُّجُوعُ إِلَيْهِ مَنْ وَصَفَهُ فَقَدْ حَدَّهُ وَمَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَمَنْ عَدَّهُ فَقَدْ أَبْطَلَ أَزْلَهُ وَمَنْ قَالَ كَيْفَ فَقَدْ اسْتَوْصَفَهُ وَمَنْ قَالَ أَيْنَ فَقَدْ حَيَّزَهُ عَالِمٌ إِذْ لَا مَعْلُومٌ وَرَبُّ إِذْ لَا مَرْبُوبٌ وَقَادِرٌ إِذْ لَا مَقْدُورٌ

ترجمه:

از موجودات جداست که بر آنها چیره و تواناست، و هر چیزی جز او برابرش خاضع و بازگشت آن به سوی خداست. آن که خدا را وصف کند، محدودش کرده و آن که محدودش کند، او را به شمارش آورده، و آن که خدا را به شمارش آورد، ازلیت او را باطل کرده است و کسی که بگوید: خدا چگونه است؟ او را توصیف کرده، و هر که بگوید: خدا کجاست؟ مکان برای او قائل شده است. خدا عالم بود آنگاه که معلومی وجود نداشت، پرورنده بود آنگاه که پدیده‌ای نبود و توانا بود آنگاه که توانایی نبود.

شرح فراز ۳:

او است که جدا از اشیاء است اما این جدایی او از اشیاء جدایی مکانی و زمانی نیست، مثلاً الان پدر بزرگ شما جدای از شما است به این دلیل که در زمان دیگری بوده است و یا در جای دیگری زندگی می کرده است، لکن بینونت و جدایی او از اشیاء به این جهت است که بر همه اشیاء قادر است، قطعاً قادر نباید عین مقدور باشد و قاهر نباید مقهور باشد !!

اشیاء از او جدا هستند، وقتی در مقابل خداوند خاضع هستید و هر آنچه او مشیت نماید نمی توانید در برابر او ایستادگی نمایید واضح خواهد بود که شما غیر او هستید و این معنا ندارد که خودش در برابر خودش خاضع و خاشع باشد.

کسی که بخواهد او را وصف نماید همانگونه که مخلوقات را وصف می نماید لاجرم باید برای خداوند حدّ قائل شود و او را تحدید کند و کسی که بر او حد بزند و حدی برای او قائل باشد او را به شمارش آورده است و عددی انگاشته است و کسی که او را عددی بداند و به شماره آورد ازلیت او را باطل کرده است چرا که هر معدودی قابل زیاده و نقصان است و اگر کسی او را عددی و دارای کمیت بداند دیگر نمی تواند اقرار نماید او ازلی و بدون ابتدا است لذا هر آنچه عددی است ابتدا دارد و دیگر ازلی نیست.

هر آن کس که بخواهد بگوید خداوند چگونه است و کیفیت او را بگوید او را وصف نموده است و خداوند کیفیت و حالت ندارد تا بتوان او را وصف نمود و او قابل توصیف به این معانی نیست .

و هر کس که بگوید او کجاست برای خداوند مکان قرار داده است :

وَرَوَى أَنَّهُ سُئِلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيْنَ كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ سَمَاءً وَ أَرْضاً فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيْنَ سُؤَالٌ عَنْ مَكَانٍ وَ كَانَ اللَّهُ
وَلَا مَكَانَ.^{۲۲}

روایت شده است که از آن حضرت (علیه السلام) سؤال شد که پروردگار ما پیش از آنکه آسمان و زمین را بیافریند در کجا بود حضرت (علیه السلام) فرمود که کو و کجا سؤال از مکان و جای بودنست و خدا بود و هیچ مکانی نبود.

حال سوالی مطرح می شود که آیا خداوند عالم به اشیاء است ؟ پاسخ : بله، آیا علم خداوند در زمان واقع می شود ؟ پاسخ : خیر، در قبل و بعد واقع می شود ؟ پاسخ : خیر، او است کسی که عالم بود زمانی که معلومی نبود!!

در رابطه با ذات حق نه می توان گفت گذشته و نه می توان گفت حال و نه می توان گفت آینده بلکه در رابطه با حضرت حق باید گفت او عالم اذ لا معلوم، او عالم بود و هست قبل از آنکه معلومی آفریده شود و الان نیز همینگونه است .

او ربّ است زمانی که مربوبی نبود و یکی از معانی این عبارت این است که تصور نکنید بعد از اینکه خداوند عالم را خلق کرد و به وجود آورد ربوبیت پیدا کرد، خیر او ربّ بود و زمان در او راه ندارد. اگر بگوییم او بعد از خلقت اشیاء رب شد او را به زمان آورده ایم در این صورت زمان هایی هست که او ربّ نبود و زمان هایی هست که او ربّ است! در برخی روایات داریم خالق اذ لا مخلوق، که دو معنا برای آن بیان شده است، اول : به معنای این است که وقتی خداوند هنوز هیچ چیز خلق نکرده بود شأنیت ربوبیت داشت، اما معنای دوم نیازمند به مقدمه ای است و آن اینکه اشکالی از قدیم الایام در رابطه با صفات فعل خداوند مطرح بود و آن اینکه اگر خالق صفت فعل است و تا مخلوقی نباشد به آن ذات خالق اطلاق نمی شود همانطور که شافی صفت فعل است و تا شفا یافته نباشد به کسی شافی نمی گویند، حال اگر خداوند چیزی نیافریند آیا می توان به او شافی گفت ؟ خیر، برخی چون بوعلی سینا این سوال را مطرح کردند که شما می گوئید خداوند خالق نبود، خالق شد، یعنی عالم نبود و به وجود آمد پس خداوند خالق نبود، خالق شد و این تغییر در ذات خدا ایجاد می کند و شما آمدید عالم را حادث کنید، خداوند را حادث کردید!!

^{۲۲} التوحید (للصدوق)، ص: ۱۷۵

در پاسخ به این اشکال جدی ابن سینا برخی جواب داده اند: اشکالی وجود ندارد که خدا خالق نبود و خالق شد، و این تغییری ایجاد نمی کند، یک سری از صفات وجود دارد که وقتی انسان به آن ها متصف می شود چیزی بر او افزوده می شود مانند علم، وقتی من عالم نیستم و عالم می شوم قهراً چیزی بر من افزوده می شود و اتصاف من به این صفت سبب تغییر در من می شود، اما یک سری صفات داریم که به آنها صفات اضافی یا نسبی می گویند که صحیح است که من به آنها متصف می شوم لکن اتصاف من به آن صفات چیزی به من نمی افزاید و اضافه نمی کند، مثال: شخص شما هنوز برادر نشده اید، پدر شما ازدواج مجددی انجام می دهد و فرزندی به وجود می آید که شما برادر او خواهید شد، تا دیروز برادر نبودم و اکنون برادر شدم، سوال: وقتی من برادر شدم آیا چیزی به من اضافه شد؟ پاسخ: خیر. خالقیت نیز اینگونه است و یک معنای نسبی است، یعنی مثلاً از آن جهت که خداوند این اسب را خلق نموده است به او خالق می گویند، اما این چیزی به ذات خداوند اضافه نمی کند که بگوییم وقتی او خالق می شود ۲ کیلو به او اضافه می شود!! این پاسخی است که برخی داده اند اما به نظر ما این جواب تمام نیست چرا؟ به این دلیل که بالاخره باید به این اشکال پاسخ بدهید که خداوند زمان هایی خالق نبود، خالق شد، این خدا را زمانی می کند. مثل آنکه چند سال برادر نبودم بعد برادر شدم و این به معنای زمانی بودن است.

اما این روایت که می فرماید: خالق از لا مخلوق، ربّ از لا مربوب، می خواهد بفرماید:

اگر خداوند مطلقاً چیزی خلق نفرماید دیگر نمی توان به او خالق گفت اما فقط می توان گفت که او قدرت بر خلق دارد، می توانید بگویید قدرت بر شفا دارد چون هنوز کسی را شفا نداده است، می توانید بگویید قدرت بر رزق دارد اما هنوز رازق نشده است بر فرض اینکه او چیزی نیافریند. اما حال که آفریده است، وقتی می خواهید بگویید او خالق است و ربّ است مبدا خالقیت را در زمان ببینید، و مثلاً بگویید او ۲۰۰ سال خالق نبود و بعد از ۲۰۰ سال، خالق شد، بگو خالق از لا مخلوق، یعنی وصف خالقیت برای خدا در زمان حاصل نمی شود، وقتی اشیاء نبودند که اصلاً زمانی نبود، وقتی چیزی نیست، زمانی هم نیست، بعد که بوجود آمدند زمان هم بوجود آمد، وقتی خداوند آنها را خلق کرد، خود با آنها در بعد نرفت و حرکت نکرد چرا که ذات او زمان ندارد که خود در بعد برود. لکن مخلوق اینگونه نیست مثلاً وقتی من پدر می شوم، می توانم بگویم تا به حال پدر نبودم، اما حالا پدر شدم، یعنی من قرین با فعلم هستم، فعل من و خود من قرین هم هستیم، اما راجع به خداوند متعال بگویید خالق اما خالقیت خداوند در زمان بر خداوند حمل نمی شود لذا باید اقرار کنید خالق از لا مخلوق برای آنکه او تعالی زمان ندارد و لَّا يُوقَّتُهُ مَتًی، یعنی خدا وقتی مرا خلق فرمود دیگر خودش در زمان نرفت، وقتی من دعا می کنم و از او درخواست حاجت می کنم اگر ۳ دقیقه دعا می کنم سوال آیا خدا نیز در ۳ دقیقه به دعای من گوش می دهد؟ خیر، او خارج زمان است، سمیع از لا مسموع، قبل از آنکه تو را بیافریند سمیع است.

----- پایان جلسه شانزدهم -----